

Liahona

'Eselā mo
Folola
Penisoni:
Uouangataha
'i he Ngāue 'a e
'Eikí, p. 32

Ko e Feinga ke Faiako 'o Hangē
ko e Faiako 'a e Fakamo'uí, p. 24

Ko e Tokotaha Mahu'inga Taha
'i Ho'o Mo'uí, p. 56

Fanga Kí'i Nima, Tokoni Lahi, p. 64

*“Oku lelei ‘a e
māsimá: ka kapau
kuo mole mei he
māsimá hono koná,
‘e toe fakakona’i
fēfē ia?”*

Luke 14:34

To’ohemá: Mafoa e Atá ‘i he
fa’ahita’u momokó ‘i he Matātahí
‘Eni Keti ‘o e Tahī Maté mo e
māsimá ‘i mu’a.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Muimui 'i he Kau Palōfitá**
Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Ngaahi 'Ulungaanga 'o Sisū Kalaisí: 'Alo Talangofua**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 18 Ko e hā Te Ke Fili?**
Fai 'e 'Eletā Russell M. Nelson
Fakapapau 'i ke ke fai 'a e ngaahi fili totonú 'i he taimi 'e lahi fau ai 'i ho'o mo'uí e ngaahi me'a ke fili mei aí.

'I HE TAKAFÍ

Taá 'i he angalelei 'a e Laipeli Hisitolia 'o e Siasí. Tafa'aki ki loto 'o e takafi mu'á: Faitaa 'i 'e Gilad Mass.

24 Ko e Hā 'a e Fa'ahinga Faiako 'Oku Taau mo Kitautolú?

Fai 'e he Kau Palesitenisī Lahi 'o e Lautohi Faka-Sāpaté
'E lava ke ako 'i lelei taha kitautolu 'e he Fakamo'uí ki he founga ke ako 'i 'aki 'Ene ongoongolelei.

28 Fale 'i Fakapalōfitá mo e Ngaahi Tāpuaki Fakatemipalé

Fai 'e 'Eletā Koichi Aoyagi
'E tafe mai 'a e ngaahi tāpuaki ki he 'etau mo'uí, 'i he taimi 'oku tau muimui ai 'i he palōfitá mo fakamu'omu'a 'a e lotu 'i he temipalé.

32 Folola mo Au: Ko e Ongō Hoa-ngāue Tu'unga Tatau 'i he Ngāue 'a e 'Eiki

Fai 'e Aaron L. West
Ako ki he founga hono tokoni 'i 'e he nofomali fe'ofa'ofani mo fepoupouaki na'e ma'u 'e 'Eselā Tafu Penisoni ko e Palesiteni hono 13 'o e Siasí mo hono uai'fi ko Fololá.

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Kí'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopa 2014**
- 10 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ko ha Houa ke Le'o mo la**
Fai 'e Maritza Gonzales Espejo
- 12 Ko Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: Ko e Hala ki ha Fāmilí Ta'engatá**
Fai 'e Garth mo Sandy Hamblin
- 14 Ngaahi Fakakaukau: Matu**
Fai 'e David Wright
- 15 Ngāue 'i he Siasí: Ha Fo'i Pateta ma'á e Faiakó**
Fai 'e Bonny Dahlsrud
- 16 Ongongo 'o e Siasí**
- 38 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni**
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fakataha Mai: Te u 'Ilo Fēfē Kuo Fakamolemole 'i Au 'e he 'Eiki?**
Palesiteni Harold B. Lee

42

42 **Fealēlea’aki Fakataha Ma’u Pē: Ngaahi Fakataha Alēlea Fakafāmili Ma’á e Mātu’a Malí**

Fai ‘e Nichole Eck

46 **Ko e Loto-to’á ke Malí**

Fai ‘e Christian Hägglund

Ná’á ku ‘ilo’i ko e nofo-malí ko e sitēpu hono hoko ia kiate aú, ka ná’á ku fie tatali kae ‘oua kuo fakahā mai ‘e he ‘Eikí ‘a e me’a ke u faí.

50

48 **Kaveinga ‘o e Mutualé ki he 2015**

Fai ‘e he Kau Palesitenisí Lahi ‘o e Kau Finemuí mo e Kau Talavouú *‘Oku tokoni ‘a e kaveinga ‘o e Mutualé he ta’u ní ke mahino kiate kītautolu e founga lelei taha ke tauhi ai ki he Tamai Hēvaní.*

50 **Fakalalakaka Māmālie**

Fai ‘e Hillary Olsen

‘Oku fakamatala ‘e he to’u tupu ‘i ‘Italí e anga ‘o ‘enau tauhi ki he ‘Otuá ‘aki e kotoa honau lotó, iví, ‘atamaí, mo e mālohí.

53 **Tauhi ki he ‘Otuá ‘aki e Kotoa Ho Lotó, Iví, ‘Atamaí, mo e Mālohí**

‘Okú ke mo’ui ‘aki fēfē ‘a e kaveinga ‘o e Mutualé he ta’u ní? Ko ha ngaahi fakakaukau ‘eni ‘e ní’ihi:

55 **Pousitā: Kamata ke Ngāue**

56 **Ko e hā ‘Oku Mahu’inga ai ‘a Sīsū Kalaisi ‘i He’eku Mo’uí?**

Ko ha ngaahi ‘uhinga ‘eni ‘e nima ‘e lava ke hoko ai ‘a e Fakamo’uí ko e taha mahu’inga taha ‘i ho’o mo’uí.

60 **Founga ke Lava’i Ai ‘a e Ngaahi Taumu’a Ta’engatá**

Fai ‘e ‘Eletā Robert D. Hales

‘E ‘omai ‘e he ngaahi taumu’a ko ‘eni ‘e faá kiate koe ‘a e fiefiá ‘i ho’o fakahoko ho misiona ‘i he māmaní.

61 **Founga ‘Oku ou ‘Ilo Ai: Ko e Uho ‘o ‘Eku Mo’uí**

Fai ‘e Roberto Pacheco Pretel

Kalaisi ‘i he Ongó ‘Ameliká? ‘Oku pau na’e hala e ma’u e ongo faifekauí.

62 **‘Ai Hangatonu**

63 **Foaki ‘o e Me’a’ofa Lelei Tahá**

Fai ‘e Mariela Rodriguez

Vakai angé pe te ke lava ‘o ‘ilo’i ‘a e Liahona ‘oku fufuu’i ‘i he pulusinga ko ‘eni. Tokoni: Kumi ha tangutu’anga ‘i he loto pasí.

72

64 **Tokoni Mai Kiate Kimautolu!**

Te ke lava ‘o fakahaa’i ‘okú ke tokanga ‘aki ha’o kumi ha ngaahi founga ke tokoni’i ai ha ní’ihi kehe, hangé ko e fānau ko ‘eni.

66 **Tukupā Fakafolofola ‘o e Fuakava Fo’ou**

‘E tokoni atu ‘a e ‘ekitiviti ko ‘eni ke ke lau ha ngaahi veesi si’i mei he Fuakava Fo’ou he uike takitaha he ta’u ní.

69 **Fai ha Me’a Lelei ‘aki Hoku Taimí**

Fai ‘e Clayton W.

70 **Ko ‘Etau Pēsí**

71 **Fakamo’oni Makehe: ‘E lava fēfē ke tokoni’i au ‘e he folofolá?**

Fai ‘e Palesiteni Boyd K. Packer

72 **Ko e Me’atau Fakapulipulí**

Fai ‘e Jessica Larsen

Ko ‘Aivi ‘oku si’isi’i taha ‘i he’emau kalasi—te ne lava fēfē ‘o tokoni ke mau ikuna?

74 **Taimi ‘o e Folofolá: Ko ha Fononga ke Ako kau kia Sīsū Kalaisi**

76 **Lisi ‘o e Me’a-Mahu’inga Taha ‘e 10 ‘a ‘Epí**

Fai ‘e Rosemary M. Wixom

Ko e hā e ngaahi taumu’a mahu’inga taha ‘e 10 ‘i ho’o mo’uí?

77 **Kakai he Folofola ‘o e Fuakava Fo’ou: Ko e Faiako ‘a Sīsū ‘i he Tempalé**

78 **Lotu ‘i he Pasí**

Fai ‘e Mitzy Jiménez Ramírez

**SĀNUALI 2015 VOLUME 39 FIKA 1
LIAHONA 12561 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomo 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētita: Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Mervyn B. Arnold, Christoffel Golden, Larry R. Lawrence, James B. Martino, Joseph W. Sitati

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmilī mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisini: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētita Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Lisa C. López

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētita: Brittany Beattie, David Dickson,

David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff,

LaRene Porter Gaunt, Mindy Anne Leavitt, Michael R. Morris, Sally

Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M.

Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka 'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka 'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu 'u 'o e Makasini: Jeanette

Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott,

Tom Child, Nate Gines, Colleen Hinchley, Eric P. Johnsen,

Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare,

K. Nicole Walkenhorst

Kou ōtineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule ki he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini:

Kevin C. Banks, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett,

Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu 'u: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pākī: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita Siale Hola

Kaungā 'Ētita Patrick Taufa

Ko e tongi ki hono fakakātoā 'o e ngaahi *Liahona* he

ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai

'a e tongi mo e ngaahi faka'ēke'ēkē: Senitā Tufaki'anga

Nāunaū, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi

'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga.

Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi tongi ki ho' o makasini 'i he ngaahi

fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he

store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunaū

'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ēke'ēke

he 'imitaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meli ki he *Liahona*, Rm.

2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024,

USA; pe 'i-meli ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga

ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a

e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā,

'Amēniā, Pisilama, Kemipoutia, Pulu'ālia, Sepuano, Saina,

Saina (faka'āingofua'i), Koloēsia, Seki, Tenimā'ake, Hōlani,

Pilitāniā, 'Esitōniā, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi,

Hungali, 'Aisilēni, 'Intonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā,

Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani,

Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalanī,

Suētēni, Suahili, Takālōkā, Tahiti, Tāilēni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu

mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono

pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2015 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu

fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti' o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi

fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a

e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiāle pe faka'aonga 'i pē 'i 'api. He

'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunaū 'oku fakaha'a'i atu

ai hano fakatapatupai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala 'i ai e

tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila

'a e ngaahi fahu' i ki he Intellectual Property Office, 50 East

North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meli:

cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

January 2015 Vol. 39 No. 1. LIAHONA (USPS 311)

Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church

of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt

Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year;

Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid

at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change

of address. Include address label from a recent issue; old

and new address *must* be included. Send USA and Canadian

subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below.

Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders

(Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone.

(Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 707.4.12.5).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes

to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368,

Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau ki he Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiāfi fakafāmilī 'i 'apī. Ko ha fakakaukau 'eni 'e ua.

"Founga ke A'usia 'a e Ngaahi Taumu'a Ta'engata, peesi 60, mo e **"Lisi 'o e Me'a Mahu'inga Taha 'e 10 'a 'Epi,"** peesi 76:

'I he kamata 'o e ta'u fo'ou, mahalo te ke fakakaukau 'i mo ho fāmilī ha ngaahi taumu'a pau te mou 'amanaki ke ikuna 'i fakafō'ituitui pe fakafāmilī. Fakakaukau ke lau 'a e fakamatala 'a Sisitā Losemalei M. Uikisomu fekau'aki mo e taumu'a mahu'inga taha 'e 10 'a ha finemui 'i he mo'ui, pea fakaafe'i ho'omou fānaū ke nau fokotu'u mai ha lisi 'o 'enau ngaahi taumu'a. Mahalo 'e 'aonga ki ho'omou fānaū lalahi angē hano alea' i e fakamatala 'a 'Eletā Lōpeti T. Heili fekau'aki mo e ngaahi taumu'a ta'engata mo e mahu'inga 'o e fa'u ha ngaahi palani ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a ko iā. Poupou' i 'a e kau

mēmipa 'o e fāmilī ke nau hiki 'enau ngaahi taumu'a pea tautau kinautolu 'i ha feitu'u manakoa 'i homou 'apī.

"Tukupā Fakafolofola 'o e Fuakava Fo'ou," peesi 66: Fakakaukau ke kamata fakafāmilī e tukupā laukonga 'o e Fuakava Fo'ou. Te mou lava 'o kamata 'aki hano kole ki he mēmipa takitaha 'o e fāmilī ke vahevahe 'ene talanoa 'oku manako ai mei he mo'ui 'a Sisū Kalaisi. Hili iā, mou hū fakataha ko e fāmilī ki he gospelart.lds.org pe script uestories.lds.org ke kumi 'a e ngaahi vitiō mo e ngaahi me'a faka'aati 'oku fe'unga mo ho'omou taimi tēpile laukongā. Pe fakakaukau ke fakatulama' i ha konga mei he Fuakava Fo'ou 'i he lolotonga ho'omou laū.

'I HO'O LEA FAKAFONUĀ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunaū kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI KAVEINGA 'I HE MAKASINI KO 'ENI

'Oku fakafongā 'i e he mata 'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

'Ahi'ahi, 14

Akó, 18

Akonaki, 24

Anga'ofā, 72

'Eselā Tafu Penisoni, 32

Faka'apa'apā, 72

Fakakikihī, 62

Fakalelei, 10

Fakamolemolē, 80

Fakatomalā, 12, 39, 80

Fāmilī, 12, 28, 32, 42, 46

Fuakava Fo'ou, 66, 68,

74, 77

Kau palōfitā, 28, 32

Konifelenisi lahi, 8

Lotú, 78

Mali, 28, 32, 42, 46

Mo'ui 'i he maama

fakalaumaliē, 18

Mo'ui Ta'engata, 14,

60, 76

Ngaahi Filī, 4, 6, 18

Ngaahi Folofolā, 66, 71

Ngaahi Taumu'a, 60, 76

Ngaahi Tefito 'o e Tui, 69

Ngāue fakafaipekaú, 40,

48, 53, 55, 63

Ngāue fakatemipalē,

12, 28

'Ofa, 15

Sākalamēnitī, 10

Sisū Kalaisi, 7, 10, 24, 56,

61, 74

Talangofuā, 7

Tau'atāina ke Filī, 18

Tokoni, 15, 38, 41, 48, 50,

53, 55, 64

Uluí, 12

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

MUIMUI KI HE Kau Palōfitá

Na'á ku ngāue 'i he Tautahi 'a e 'Iunaiteti Siteití 'i he fakaofofi atu ki he faka'osinga 'o e Tau Lahi 'a Māmani Hono II. Ne u hoko ko ha kauvaka, mahalo ko e tu'unga mā'ulalo taha ia 'i he tautahí. Peá u hoko leva ko ha Kauvaka Kalasi 'Uluaki, peá u toki hoko ko ha Iōmeni Kalasi Tolu (Yeoman).

Ne 'osi 'a e Tau Lahi 'a Māmani Hono II, pea na'e toki tukuange au kimui ange ai. Ka na'á ku fai ha fili kapau te u toe foki ki he ngāue fakakautau, ne u loto ke u hoko ko ha 'ōfisa taki fakakautau. Na'á ku pehē, “Kapau te u lava, he 'ikai ke u toe ngāue 'i ha peito felekeu pea he 'ikai ke u toe olo e funga vaká.”

Na'á ku kau ki he Talifaki 'a e Tautahi 'a e 'Iunaiteti Siteití he hili hono tukuange aú. Ne u 'alu 'o ako ngāue he pō Mōnite kotoa pē. Ne u ako mālohi koe'uhí ke u taau faka'atamai. Ne u fai ha fa'ahinga sivi pē na'e lava ke u fakakaukau atu ki ai: faka'atamai, fakaesinó mo e faka-elotó. Faifai pea a'utaki mai e ongoongo faka'ofa'ofa ko 'ení: “Kuo tali koe ke ke ma'u 'a e tu'unga ko ha ensign 'i he tafa'aki Talifaki 'a e Tautahi 'a e 'Iunaiteti Siteití.”

Na'á ku fakahā fiefia ia ki hoku uaifi ko Falanisesí, mo pehē ange, “Kuó u lava'! Kuó u lava'i ia!” Na'á ne fā'ofua kiate au mo pehē mai, “Na'á ke ngāue mālohi ke lava'i ia.”

Ka ne hoko ha me'a. Na'e ui au ko ha tokoni 'i he kau pīsopekiki hoku uōtí. Na'e fai e fakataha alēlea 'a e pīsopekí 'i he efiati tatau mo 'eku fakataha ako he tautahí. Na'á ku 'ilo'i na'e fepakipaki e taimí. Na'á ku 'ilo'i na'e 'ikai ke u ma'u ha taimi ke hoko atu hoku ngaahi fatongia he Talifaki Tautahí *pea mo* e kau pīsopekikí. Ko e hā e me'a te u faí? Kuo pau ke fai ha fili.

Na'á ku lotua ia. Peá u 'alu leva ke talanoa mo e tangata na'e hoko ko 'eku palesiteni fakasiteiki 'i he'eku kei sí'i, 'a

ia ko 'Eletā Hāloti B. Lī (1899–1973), na'e kau he taimi ko iá ki he Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Na'á ku tangutu 'o ma fehāngaaki he tēpilé. Na'á ku fakamatala ki ai 'eku mahu'inga'ia 'i he ngāue fakakautau ko iá. Ko hono mo'oní, na'á ku faka'alí'ali ange ki ai 'a e tohi 'o hoku fokotu'ú 'a ia na'á ku ma'ú.

Hili ha'ane ki'i fakakaukau ki ai, na'á ne pehē mai leva, “Ko e me'a 'eni 'oku totonu ke ke faí Misa Monisoni. Fai ha tohi ki he Potungāue 'o e Tautahí 'o fakahā ange koe'uhí ko ho uiui'i ko e taha 'o e kau pīsopekikí, he 'ikai ke ke lava 'o tali ho fatongia 'i he Talifaki Tautahi 'a e 'Iunaiteti Siteití.”

Ne tō hifo hoku lotó. Na'á ne toe pehē mai, “Hili ia peá ke faitohi ki he Takitau 'o e Va'a Hongofulu Mā Ua 'o e Tautahí 'i Seni Felenisisikou' 'o talaange kiate kinautolu 'okú ke loto ke tukuange koe mei ho'o ngāue talifakí.”

Na'á ku pehē ange leva, “'Eletā Lī, 'oku 'ikai mahino kiate koe 'a e ngāue fakakautau. Ko e mo'oni he 'ikai ke nau 'omi kiate au 'a e fatongiá kapau te u fakafisi ke tali, ka he 'ikai ke tukuange au 'e he Va'a Hongofulu Mā Ua 'o e Tautahí. 'I he tau ko 'eni 'oku nānāfaki mai 'i Kōleá, kuo pau ke ui 'a e kau 'ōfisa te'eki hokó. Kapau 'e fai hano ui, 'oku ou loto ke u hū ko ha 'ōfisa hoko, ka he 'ikai lava kapau he 'ikai ke u tali 'a e fatongia ko 'ení. 'Okú ke fakapapau'i ko e fale'i 'eni 'okú ke loto ke u tali?”

Na'e hili 'e 'Eletā Lī hono nimá 'i hoku funga umá peá ne pehē mai 'i ha founga fakataamai, “Misa Monisoni, 'ai ke ke ma'u ha tui lahi ange. 'Oku 'ikai ko e ngāue fakakautau ia ma'au.”

Na'á ku foki ki 'api. Na'á ku fa'o e tohi fokotu'u fatongia ne viku 'i hoku lo'imatá ki hono silá, fakataha mo hono tohi fakafisi ke 'oua te u tali iá. Hili ia ne u faitohi ki he Va'a Hongofulu Mā Ua 'o e Tautahí 'o kole ke tukuange

Na'e 'ikai ke u mei ma'u 'a e tu'unga 'oku ou ma'u 'i he Siasí he 'aho ní ka ne ta'e'oua 'eku muimui ki he fale'i 'a 'Eletā Hāloti B. Lií.

au mei he Talifaki he Tautahí.

Na'e kau hoku tukuange mei he Talifaki he Tautahí 'i he kulupu faka-'osi ko ia na'e fakahū kimu'a pea kamata 'a e Tau 'i Kōleá. Ne ui 'eku kulupu ngāue fakakautau' ke ō. Na'e ui au ko e pīsope 'i hoku uōtí 'i he 'osi pē ha uike 'e ono mei hono ui au ko e tokoni 'i he kau pīsopelikí.

Na'e 'ikai ke u mei ma'u 'a e tu'unga 'oku ma'u 'i he Siasí he 'aho ní ka ne ta'e'oua 'eku muimui he fale'i 'a ha palōfita, ka ne ta'e'oua 'eku lotua e fili ko iá, pea ka ne ta'e'oua 'eku fakahounga'i ha fo'i mo'oni mahu-'inga: taimi 'e ni'ihi 'oku fa'a hangē poto 'o e 'Otuá ia ko ha me'a ngali vale ki he tangatá.¹ Ka ko e lēsoni ma'ongo'onga taha te tau lava 'o ako 'i he mo'ui fakamatelié ko e taimi 'oku folofola ai 'a e 'Otuá pea talangofua 'Ene fānaú, te nau tonu ma'u ai pē.

Kuo taku tokua ko e hisitōliá 'oku

fa'a liliu ia 'e ha fanga ki'i me'a iiki, pea 'oku pehē pē 'etau mo'uí. 'Oku makatu'unga hotau iku'angá mei he fili 'oku tau faí. Ka 'oku 'ikai lí'aki ta'e-tokonia kitautolu 'i he'etau ngaahi filí.

Kapau 'okú ke fie mamata ki he maama 'o e langí, kapau 'okú ke fie ongo'i 'a e tatakí fakalaumālie 'a e

'Otuá Māfimaí, kapau 'okú ke fie ongo'i 'i ho lotó 'oku tatakí koe 'e ho'o Tamai Hēvaní, muimui ki he kau palōfita 'a e 'Otuá. Te ke 'i ha tu'unga malu 'i he taimi 'okú ke muimui ai ki he kau palōfita. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ
1. Vakai, 1 Kolinitō 2:14.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

'Oku tokolahi ha kāingalotu 'o e Siasí he 'ikai ke nau ma'u ha fale'i fakatāutaha mei ha 'Aposetolo, hangē ko ia ne hoko kia Palesiteni Monisoní. Ka 'e lava ke faitāpuekina kitautolu 'i he'etau muimui ki he ngaahi akonaki 'a e kau palōfita mo e kau 'aposetoló. Fakakaukau ke ke lau 'a e lea 'a Palesiteni Monisoni mei he konifelenisi lahi fakamuimuitahá (manatu'i 'ene lea fakaavá mo e lea tukú foki). Kumi ha ngaahi fakahinohino pau pe ngaahi ui ke ngāue. Te mou lava 'o alea'i mo e ni'ihi 'okú ke 'a'ahi ki aí, 'a e me'a 'okú ke 'iló mo ke fakakaukau'i ha ngaahi founga ke faka'ao-nga'i ai e fale'i 'a Palesiteni Monisoní.

Vakai ki he peesi 6 ke ma'u ha ngaahi fakakaukau ki he founga hono ako'i 'o e pōpoaki ko 'ení ki he to'u tupú mo e fānaú.

Fale'i ki he Ngaahi Fili Faingata'á

Na'e fakamatala 'a Palesiteni Henelī B. 'Aealingi, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, 'o fekau'aki mo ha taimi na'e muimui ai ki ha fale'i fakaepalōfita. Na'e tapou 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni ki he kāingalotú 'i ha lolotonga ha konifelenisi lahi 'e taha, ke tuku 'a e fakamo'ua— tautautefito ki he fakamo'ua mōkesi.

Na'e pehē 'e Palesiteni 'Aealingi: "Ne u tafoki ki hoku uai'fi 'i he 'osi e fakatahá peá u fehu'i ange, "Okú ke pehē 'oku 'i ai ha fa'ahinga founa te ta lava 'o fai ai ia?' 'I he kamata'angá

na'e 'ikai ke ma lava." Ka 'i he efiafi ko iá na'á ne fakakaukau ki ha konga kelekele na'e 'ikai ke na lava 'o fakatau atu 'i ha ngaahi ta'u. "Na'á ma falala ki he 'Otuá pea . . . mo e pōpoaki 'a 'Ene tamaio'eiki, [ko ia] ne ma fai leva ha telefoni. . . . Na'á ku fanongo ki ha tali 'okú ne fakamālohia 'eku falala ki he 'Otuá mo 'Ene kau tamaio'eiki 'o a'u ki he 'ahó ni." Na'e fakahā 'i he 'aho tatau pē ko iá 'e ha tangata ha'ane mahu'inga ki he kelekele 'o e fāmilī 'Aealingi 'i ha mahu'inga na'e mā'olunga ange 'i he'ena nō falé (mōkesi). Na'e 'ikai

hano taimi kuo tau'atāina 'a e fāmilī 'Aealingi mei he fakamo'ua (vakai, "Falala Ki he 'Otuá, Pea 'Alu Leva 'o Fakahoko, *Liahona*, Nōv. 2010, 70–72).

Mahalo 'oku 'ikai hao mo'ua nō fale ke totongi he taimi ni, ka 'e lava 'e he fale'i fakaepalōfitá 'o tataki koe he me'á ni pea 'i he taimi ni 'i he ngaahi fili faingata'a fekau'aki mo e ngāué, akó, ngāue fakafaifekau, mo e teití. Talatala-noa mo ho fāmilí pe to'ú 'o kau ki he palōfitá 'i he taimi kuo pau ke mou fai ai ha ngaahi fili.

FĀNAÚ

Kumi Ho Halá

'Oku lahi ha ngaahi fili kuo pau ke tau fai ke toe foki ai ki he 'etau Tamai Hēvaní. Te tau lava 'o fai 'a e ngaahi fili lelei tahá 'i he taimi 'oku tau muimui ai ki he palōfitá.

Kumi ho halá 'i he hala fihifihi mo pikopikó. Ko e taimi te ke a'u ai ki ha fo'i fili ke fai, sio ki he fale'i 'a e palōfitá!

Lau 'a e folofolá
'Afe ki mata'u

Lotu
'Alu pē 'o afe mata'u

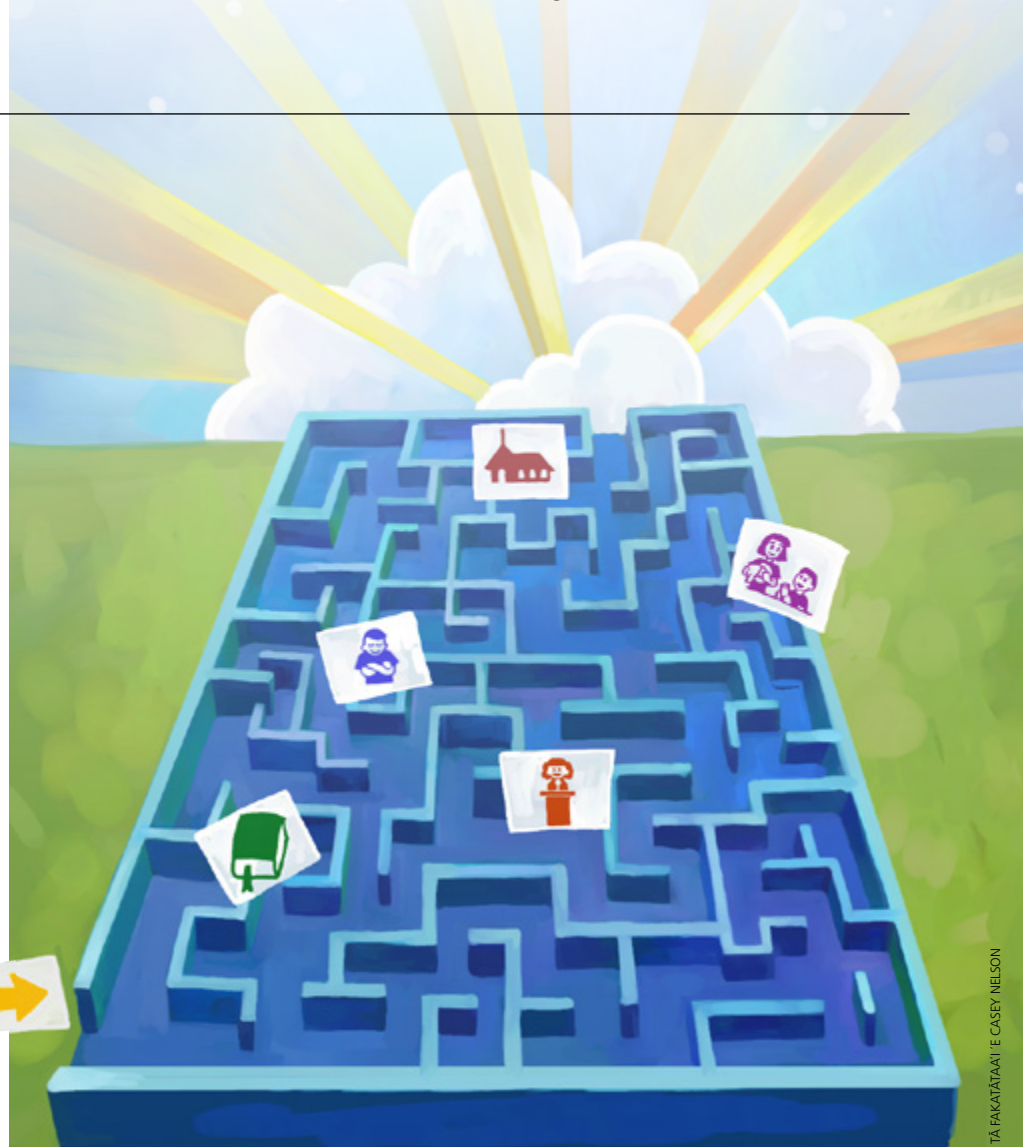
Vaevahe ho'o fakamo'oni
Afe ki mata'u

Tokoni'i e ni'ihī kehé
'Alu pē 'o afe hema

'Alu ki he lotú
'Alu ki 'olunga

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'enī pea feinga ke 'ilo 'i e me'a ke vahevahé. 'E fakatupulaki fēfē 'e he mahino kiate koe e mo'ui mo e ngaahi fatongia 'o e Fakamo'ui, 'a ho'o tui kiate Iá mo faitāpuekina ai 'a kinautolu 'okū ke tokanga 'i 'i he faiako 'a'ahī? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefociety.lds.org.

Ko e Ngaahi 'Ulungaanga 'o Sīsū Kalaisi: 'Alo Talangofua

Ko e kongā 'eni 'o ha ngaahi Pōpoaki Faiako 'A'ahī 'oku fekau'aki mo e ngaahi 'ulungaanga 'o e Fakamo'ui.

'O ku hanga 'e he muimui ki he sīpinga talangofua 'a Sīsū Kalaisi 'o fakatupulaki 'etau tui kiate Iá. Na'e pehē 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposestolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku 'i ai nai ha ofo, 'i he 'uluaki fili mo fakamu'omu'a taha 'e Kalaisi ke fakamahino 'i Ia 'i Hono vā mo 'Ene Tamai—'a 'Ene 'ofa mo talangofua pea mo fakavaivai kiate Iá, 'o taau mo Hono tu'unga ko e 'Alo fai mateaki? . . . Ko e talangofua ko e 'uluaki fono ia 'o e langi."¹

'Oku ako 'i 'e he folofolá "o ka tau ka ma'u ha tāpuaki mei he 'Otuá, 'oku tupunga ia 'i he talangofua ki he fono 'a ia 'oku makatu'unga ia ki ai" (T&F 130:21). 'Oku hoko 'etau tupulaki fakalaumāliē 'i he 'etau 'unu'unu 'o ofi ki he 'Otuá 'o fou 'i he talangofua pea mo fakaafe 'i 'a e mālohi 'o e Fakalelei 'a e Fakamo'ui ki he 'etau mo'ui.

Na'e pehē 'e 'Eletā D. Toti Kulisi-tofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposestolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku tau fiefa . . . he hokohoko tafe mai 'a

e ngaahi tāpuaki ne tala'ofa 'aki 'e he 'Otuá 'i He'ene fuakava mo kitautolú. 'Oku 'omi 'e he ngaahi tāpuaki ko iá 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku tau fie ma'u ke tau ngāue ai, kae 'ikai [ke toki fakakouna 'i] 'i he 'etau fononga atu 'i he mo'ui. . . . 'Oku hanga 'e he talangofua 'o 'omai kiate kitautolu ha mālohi lahi ange ke tau pule 'i 'etau mo'ui, ha ivi lahi ange ki he 'etau fe'alu'aki, pea ke ngāue mo fakatupu."²

Ngaahi Potufolofola Kehé

Luke 22:41–46; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 82:10; 93:28

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Jeffrey R. Holland, "The Will of the Father in All Things" (Brigham Young University devotional, Jan. 17, 1989), 4, speeches.byu.edu.
2. D. Todd Christofferson, "Ko e Mālohi 'o e Ngaahi Fuakava," *Liahona*, Mē 2009, 20–21.
3. David A. Bednar, "Ului ki he 'Eiki," *Liahona*, Nōvema 2012, 107.

Tuí, Fāmilí, Fakafiemāliē

Mei he Folofolá

Na'e fehu 'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposestolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "E lava nai ke foaki ki ha taha kehe 'a e mālohi fakalaumāliē 'oku ma'u tupu mei he talangofua ma'u pē ki he ngaahi fekaú? Ko e tali mahinó . . . ko e 'ikai."³

'Oku hoko 'a e talafakatātā 'o e kau tāpu'ou 'e toko hongofulú ko ha sīpinga 'o e tefito 'i mo'oni ko 'enī. Neongo na'e ō kotoa 'a e kau tāpu'ou mo 'enau ngaahi māmá ke "fakafetaulaki ki he tangata ta'ané," ka ko e toko nima pē na'e potó 'o 'ave ha lolo 'i he 'enau ngaahi māmá. Na'e vale 'o e toko nima ko 'e'e koe'uhí he "na'e 'ikai ke [nau] 'ave . . . [ha'anau] lolo."

Pea na'e pā mai 'a e kalangá 'i he tu'upapō: "Vakai, 'oku ha'u 'a e tangata ta'ané, mou 'alu atu 'o fakafetaulaki kiate ia." Na'e teuteu 'e he kau tāpu'ou kotoa 'enau ngaahi māmá, ka na'e 'ikai ha lolo 'a e kau tāpu'ou valé. Na'a nau lea ki he kau tāpu'ou potó, "Foaki mai ma'amautolu 'i ho'omou loló; he 'oku teimate 'a 'emau [māmá]."

Na'e taliange 'e he kau tāpu'ou potó, "Koe'uhí na'a si'i ia kiate kimautolu mo kimoutolu: ka mou 'alu . . . 'o fakatau ma'amautolu." Pea lolotonga 'a e 'alu 'a e kau tāpu'ou valé, na'e ha'u 'a e 'eiki ta'ané pea hū 'a e kau tāpu'ou potó mo ia pea "tāpuni 'a e matapaá" (Mātiu 25:1–13).

Fakakaukau ki he Me'á Ni

Ko e hā ha ngaahi sīpinga 'e ni'ihī 'o e talangofua 'oku 'i he folofolá?

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'OKATOPA 2014

“*Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē (T&F 1:38).*

'I ho'o toe vakai'i ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2014, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Fakakonifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'aposeolo mo'uí mo e kau taki kehe 'o e Siasí.

ME'A MAHU'INGA FAKATOKĀTELINE

'Oku Tataki Kitautolu 'e ha Kau Palōfita Mo'ui

'I he hokosia 'e Palesiteni Monisoni he ta'u kuo 'osí 'a e makamaile 'o 'ene hoko ko e Palesiteni 'o e Siasí, na'á ne fakakaukau ai ki he ta'u 'e 50 'o 'ene ngāue faka'aposeoló 'aki e lea ko 'ení: . . . 'Oku ou fakapapau'i atu 'oku 'i he tūkunga lelei 'a e Siasí. Ko e fokotu'utu'u ko ia ki he Fakataha Alēlea 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposeolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'okú ne fakapapau'i mai ai 'e tūkunga mālie ma'u pē ia, neongo pe ko e hā 'e hoko maí, 'oku 'ikai fie ma'u ke tau hoha'a pe manavasi'i. 'Oku 'i he fohe'ulí ma'u pē 'a hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí,

'a ia 'oku tau muimui, mōihū mo tauhi ki aí.¹

“E Palesiteni Monisoni, 'oku mau fakamālō atu 'i he ngaahi mo'oni ko iá! Pea 'oku mau fakamālō atu 'i ho'o tā sīpinga mo e ngāue mateaki he kotoa ho'o mo'uí. . . . 'Oku mau poupou'i koe, 'o 'ikai ngata pē 'i hono hiki homau nimá, ka 'i he kotoa homau lotó mo 'emau ngaahi ngāué.”

¹Eletā Russell M. Nelson, “Ko Hono Poupou'i 'o e Kau Palōfítá,” *Liahona*, Nōvema 2014, 76.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. “Ko ha Pōpoaki meia Palesiteni Thomas S. Monson,” *Church News*, Feb. 3, 2013, 9.

KO HA TALA'OFÁ FAKAEPALŌFITA

Hala 'o Kalaisí

“'I he'etau feinga ke fokotu'u 'a Kalaisi ko e uho 'o 'etau mo'uí 'aki 'etau ako 'Ene ngaahi leá, muimui ki He'ene ngaahi akonakí, mo 'a'eva 'i Hono halá, kuó Ne tala'ofa mai ai ke vahevahe mo kitautolu 'a e mo'ui ta'engata na'á Ne pekia ke ma'ú. “Oku 'ikai ha iku'anga mā'olunga ange heni, he 'oku totonu ke tau fili ke tali 'Ene fakatonutonú pea hoko ko 'Ene kau ākonga mo fai 'Ene ngāué he kotoa 'etau mo'uí. He 'ikai ha toe me'a kehe, pe ko ha toe fili kehe te tau fai, te ne lava 'o ngaohi kitautolu ke tau tatau mo e me'a te Ne malavá.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “Fakakaukau ki he 'Alunga 'o Ho Va'é,” *Liahona*, Nōvema 2014, 88.

'OKU FAITĀPUE-KINA E TOKO-TAHA KOTOA 'E HE 'AUKAI

“'Oku ou faka-mo'oni ki he ngaahi mana fakalaumālie mo fakatu'asino 'oku mā'u 'e kinautolu 'oku nau mo'ui 'aki e fono 'o e 'aukai. . . Mata'ikoloa 'aki e faingamālie toputapu ko iā ke fakahoko

fakamāhina iā peā ke foaki lahi 'i ho'o pa'anga 'aukai, tokoni 'ofa fakatangata, akó mo e pa'anga faifekau 'o fakatatau mo e me'a 'oku malava 'i ho tūkungá. 'Oku ou palōmesi atu 'e foaki 'ofa atu e 'Otuá kiate koe pea 'e hanga 'e he ni'ihí 'oku nau mā'u ho'o tokoní 'o ui ho hingoá ko e monū'ia 'o ta'engata.”

'Eletā Jeffrey R. Holland, "'Ikai ko e Kau Kolekole Kotoa pē Kítautolu?" *Liahona*, Nōvema 2014, 42.

NGAAHI TALI MA'AU

'Oku 'omi 'i he konifelenisi takitaha 'e he kau palōfitá mo e kau 'apostoló 'a e ngaahi tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i 'a e kāingalotu 'o e Siasí. Faka'aonga'i ho'o makasini 'o Nōvema 2014 pe vakai ki he conference.Ids.org ke ma'u ha tali ki he ngaahi fehu'i ko 'eni:

- Ko e hā e founga 'oku taha ai 'a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí? Vakai, Robert D. Hales, "Mo'ui Ta'engatá — ke 'Ilo'i 'a 'Etau Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí," 80.
- Ko e hā 'a e fakamo'oni pea te u ma'u fēfē ia? Vakai, Craig C.

- Christensen, "'Oku ou 'Ilo e Ngaahi Me'á Ni 'Iate Au Pē," 50.
- Ko e hā te u fai lolotonga 'eku fekumi ki he ngaahi tali ki he'eku ngaahi fehu'í? Vakai, M. Russell Ballard, "Nofoma'u 'i he Vaká pea Piki ke Ma'u" 89.

KO E FAKAFEHOANAKÍ

TEMIPALÉ

'Oku fa'a tokolahi ha ni'ihí 'oku nau lea he tefito tatau pē 'o e ongoongolelei. Ko ha ngaahi lea 'eni ne fai 'e ha toko tolu 'o fekau'aki mo e temipalé:

- "Te tau lava 'o mā'u ha ue'i fakalaumalie mo ha fakahā 'i he temipalé — mo ha mālohi ke fekuki 'aki mo e ngaahi 'ahi'ahi 'o e mo'ui." — Sisitā Linda K. Burton, "Mateuteu 'i ha Founga Ta'e'iloa," 111.
- "'I he laumālie tanumaki 'o e temipalé, 'oku tau lava ke tau ako ai ki hono mo'oni, mālohi mo e 'amanaki lelei 'i he Fakalelei 'oku fai 'e he Fakamo'ui ki he'etau mo'ui fakatāutahá." — Sisitā Neill F. Marriott, "Ko Hono Vahevahe Ho'o Māmá," 117.
- "Kapau 'oku tau fie mā'u e ngaahi tāpuaki kotoa 'oku 'alo'ofa e 'Otuá 'o foaki māi, kuo pau ke iku hotau hala 'i he māmani ki he temipalé. Ko e ngaahi temipalé ko hano fakahaa'i ia 'o e 'ofa 'a e 'Otuá." — Sisitā Jean A. Stevens, "Ngaahi 'Ofefine Fuakava 'o e 'Otuá," 114.

Ke lau, mamata, pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, vakai ki he conference.Ids.org.

KO HA HOUA KE LE'O MO IA

Fai 'e Maritza Gonzales Espejo

Na'á ku teuteu 'i ha 'aho ke fai ha malanga 'i he houalotu sākalamēnití. Na'á ku ako 'a e fakamatala "Ko e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí" 'a ia na'e fai 'e 'Eletā Sefilī R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he *Liahona* 'o Mā'asi 2008. Na'e fakamatala 'e 'Eletā Hōlani 'i he'ene leá ki ha misí 'a 'Eletā 'Oasoni F. Uitenei (1855–1931) 'a ia na'e mamata ai ki he Fakamo'uí 'i he Ngoue ko Ketisemaní. Na'e fakamatala 'i 'e 'Eletā Uitenei 'a e mamahi mo e faingata'a'ia na'á ne sio na'e fuesia 'e he Fakamo'uí. Pea na'á ne tohi 'o pehē:

"Na'á Ne tu'u hake leva 'o 'alu atu ki he feitu'u ne lolotonga tū'ulutui ai 'Ene kau 'Aposetoló—kuo nau mā'u-mohe! Na'á ne fafangu fakalelei 'a kinautolu, 'aki 'a e le'o valoki angavai-vai, ka 'i he loto 'ofa, 'o 'ikai hā mei ai ha 'ita pe tafulu, 'o Ne fehu'i ange pe ko e me'a ní 'oku 'ikai ke nau lava ke le'o mo Ia 'i ha houa pē 'e taha. . . .

"Na'á Ne toe foki ki he feitu'u na'á Ne 'i aí, 'o Ne toe lotu pea foki atu 'o 'ilo 'oku nau toe mā'umohe pē. Na'á Ne toe fafangu kinautolu, na'ina'i ange, pea foki 'o lotu hangē ko ia na'á Ne 'uluaki faí. Na'e tu'o tolu."¹

Na'e hū 'a e laumālie 'o e fakahaá ki he'eku fakakaukáu 'i he taimi na'á ku lau ai 'ení. Na'á ku fakatokanga 'i 'i he taimi pē ko iá ko e founge te u lava

'o "le'o ai mo Ia 'i he houa 'e tahá" ko e founge 'oku ou fai 'i he houalotu sākalamēnití he Sāpaté. Kuó u ako, talu mei ai, ko ha houa 'eni te tau lava ai 'o lotu ki he'etau Tamai Hēvaní 'i ha founge mahu'inga ange. 'Oku mahu'inga 'a e lotú 'i he taimi kotoa pē, ka ko e Laumālie 'oku 'i he houa ko ia 'o e sākalamēnití ko ha faingamālie ia ke hiki hake ai kinautolu 'o ofi ange ki he Tamai Hēvaní mo hotau Fakamo'uí ko Sīsū Kalaisí. Ko e taimi 'oku tukutaha ai 'etau fakakaukáu ki he 'Eikí, 'oku

tatau ia mo ha'atau kaungā fononga mo Ia he momeniti 'o e mamahi na'á Ne kātekiná 'i He'ene to'o kiate Ia 'etau ngaahi angahalá. Ko e taimi ia ke fakamo'oni'i ai 'a e mamahi na'á Ne fuesia ma'atautolú.

'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e houalotu sākalamēnití kiate au. Ko ha houa ia 'o e fakamo'ui ta'e-fakangatangata kiate au. Kuo hoko ia ko ha taimi toputapu 'a ia 'oku ou manatu 'i ai mo tukupā 'i he lotu pea mo e laumālie ke tauhi 'eku ngaahi fuakavá mo

KO HA MOMENITI FAKALAULALOTO MO 'APASIA

"'Oku totonu ke hoko 'a e [sākalamēnití] ko ha momeniti mahu'inga, 'apasia, mo fakalaulaloto. 'Oku totonu ke ne faka'ai'ai 'a e ngaahi ongo mo e ngaahi fakakaukau fakalaumālie. 'I he'ene peheé, 'oku 'ikai totonu ke fakavavevave'i. 'Oku 'ikai ko ha fa'ahinga me'a ia ke 'fai mo 'osi' kae lava ke hoko atu 'a e taumu'a mo'oni 'o e houalotu sākalamēnití. Ko e taumu'a totonu 'eni' 'o e houalotú. Pea ko e me'a kotoa pē 'oku lea 'aki pe hiva'i pe lotua 'i he ngaahi houalotu ko iá, 'oku totonu ke fenāpasi mo e ngeia 'o e ouau toputapu ko 'eni."

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "This Do in Remembrance of Me," *Ensign*, Nov. 1995, 68.

muimui 'i he sīpinga haohaoa 'a hoku Fakamo'uí. 'Oku ou 'ilo'i 'okú Ne mo'ui mo 'ofa 'iate au. 'Oku ou 'ilo'i 'e toki lava pē 'o fakahaofi kotoa kitautolu tu'unga 'i He'ene feilaulaú mo Hono ta'ata'a mahu'inga na'e lilingi kae lava 'o fakahaofi kotoa kitautolú. 'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'oni 'eni koe'uhí he kuo fakamāma'i 'eku mahinó, kuo tāpuekina 'eku mo'uí, pea kuo fakaloloto 'eku vīsone ki he mo'ui ta'engata 'i Hono 'aó. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i 'Ika, Pelū.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Orson F. Whitney, faka'aonga'i 'i he Jeffrey R. Holland, "Ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisi," *Liahona*, Mā'asi 2008, 33.

'E LILIU FĒFĒ 'E HE MA'U 'O E SĀKALAMĒNITÍ 'E KU MO'UÍ?

Na'e ako'i 'e 'Eletā Toni R. Kalake 'o e Kau Fitungofulú 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2012, "Kapau te tau mateuteu lelei ki he sākalamēnití, te tau lava 'o liliu 'etau mo'uí." Na'á ne fokotu'u mai leva "ha tefito'i mo'oni 'e nima te nau lava ke tāpuekina 'etau mo'uí 'i he'etau mo'ui taau ke ma'u 'a e sākalamēnití:"

1. Ma'u ha loto hounga'ia 'i he Fakalelei 'a Sisū Kalaisi.
2. Manatu'i 'oku tau fakafo'ou 'a e ngaahi fuakava 'o e papitaisó.
3. Feinga ke ongo'i kuo fakamolemole'i 'etau ngaahi angahalá.
4. Kumi ha tataki fakalaumālie ki hono fakalelei'i 'etau ngaahi palopalemá.
5. Ma'u 'i he tu'unga taau 'a e sākalamēnití kae lava ke fakafonu 'aki kitautolu e Laumālie Mā'oni'oní.

Na'e palōmesi 'a 'Eletā Kalake: "Kapau ko e sākalamēnití 'a e uho 'o 'etau lotú, 'e hoko ma'u pē ia ko ha houalotu sākalamēnití ma'ongo'onga."¹

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Don R. Clarke, "Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e Sākalamēnití, *Liahona*, Nōvema 2012, 104–06.

KO E HALA KI HA FĀMILÍ TA'ENGATÁ

Fai 'e Garth mo Sandy Hamblin

Na'e fakapapau 'a e fāmili 'Akau'olá 'i he 'osi pē 'enua uluí ke nau a'u ki he temipalé.

Na'e lolotonga foki 'a Siope 'Akau'olá 'i ha pongipongi Sāpate 'e taha, hili ha'ane inu kava tonga mo kava mālohi mo hano kaungāme'a he meimei poó kakato, fe'unga mo ha'ane fakatokanga 'i ha fāmili kuo nau 'osi tui honau vala Sāpate lelei tahá. Na'a nau kakata mo talanoa 'i he'enua fononga fakatahá. Na'e fifili 'a Siope pe ko e hā e me'a 'okú ne 'ai ke nau fu'u fiefiá, ko ia na'á ne muimui 'i leva kinautolu ke 'ilo pe ko 'enua oó ki fē.

Na'e fakatokanga 'i 'e Siope 'oku hū 'a e fāmili ki ha 'apisiasi 'o e Siasi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'á ne fakasiosio atu 'i he matapā sio'atá ki he a'u mai mo ha ni'ihi kehe. Na'e malama mei honau ngaahi fofongá 'a e fiefiá, 'i he tangutu fakataha 'a e ngaahi fāmili 'o hiva 'i 'a e ngaahi hiva 'o e lotú.

Na'e 'alu ai e fakakaukau 'a Siopé ki hono uai'fi ko Liú. Kuo kamata ke mōlia atu e 'ofa ne na ma'u 'i he'ena fuofua malí pē. Na'e loto 'a Siope ke toe ma'u e 'ofa ko iá. Na'á ne fakavavevave atu leva ki 'api 'o fakahā ange ki hono uai'fi kuó ne ma'u e founga ke tokoni 'i ai hona fāmili ke ola lelei: na'e fie ma'u ke na kau ki he Siasi.

Na'e 'alu 'a Siope ki he 'api 'o e pīsopé 'i hono koló 'i he 'aho pē ko iá. Na'e 'ilo 'e he pīsopé 'a Siope, he na'á ne fakatokanga 'i 'ene fa'a konā 'i he hala pule'angá. Na'e fakatokanga 'i 'e Siope 'i he'ena pōtalanoá na'e mata 'i faka'alongaua e pīsopé ka na'á ne fakapapau 'i 'ene tukupaá; na'á ne talaange hangatonu ki he pīsopé 'okú ne fie papitaiso. Na'e ki'i longo 'a e

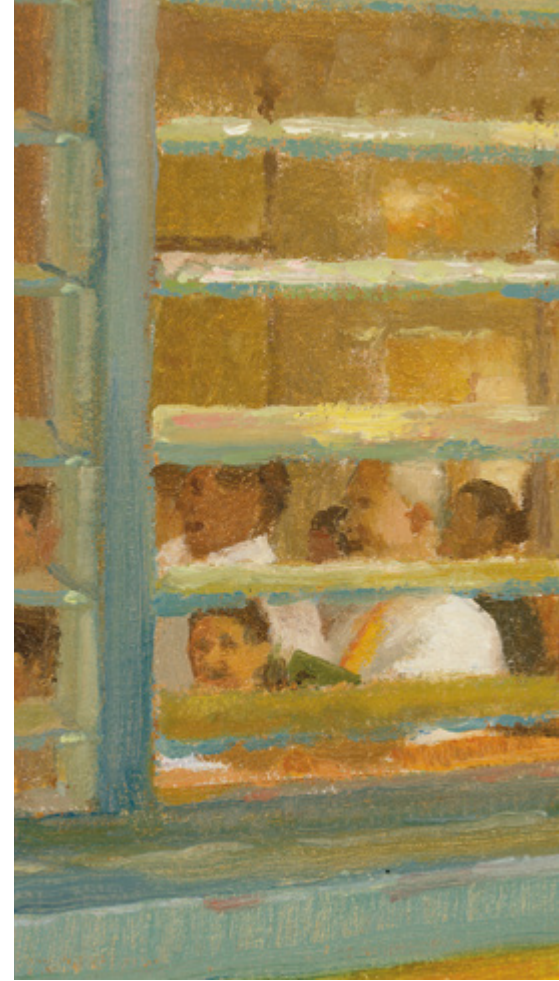
pīsopé, fakaafe 'i mai 'a Siope ke hū ange, pea kamata ke ne ako 'i ange ki ai 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.

Na'e 'uluaki momou 'a Liu he kamata'angá ka na'á ne siofi e liliu māmālie hono husepānití 'o lelei angé. Na'e kamata faka'aonga 'i 'e Siope ha taimi lahi ange ma'a 'ena fānaú mo fakahā 'i ha 'ofa lahi ange ki hono uai'fi mo e fāmili 'i he'ene ngaahi tō'ongá. Na'e kamata ako leva 'e Liu e ngaahi lēsoni fakafaifekaú, pea 'ikai hano taimi kuó na fakatou papitaiso.

Na'e fakalaulotoa 'e he fāmili 'Akau'olá e ngaahi tāpuaki faka'ofofa 'o e temipalé 'i he faka'au ke ofi mai e kakato e ta'u 'e taha 'o 'enua papitaisó. Na'e pehē 'e Siope, "Kapau 'oku ma'ongo'onga lahi ange 'a e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé 'i he ngaahi tāpuaki kuó ma 'osi ma'u 'i he'ema papitaisó, ta 'oku pau pē 'oku faka'ofofa ange e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé." Neongo 'ena faka'ānaua ke na silá, ka na'e lolotonga fakalelei 'a e temipale 'i Tongá, pea na'e pau leva ke na tatali lōloa ange he ta'u tahá pe fakamole lahi ke na folau ki Nu'u Sila pe Fisi ke hū he temipalé.

Na'e fakakaukau 'i mo lotua lahi 'e he fāmili 'a e me'a ke faí. Na'e iku 'o nau pehē ke fai ha ki'i nō. Lolotonga 'ena tatali ke talí, kuo faka'auha 'i ha vela 'a e pangikē ia na'e fai ai 'ena noó. Kuo pau ke toloi 'a e noó kotoa ki he ta'u hono hokó.

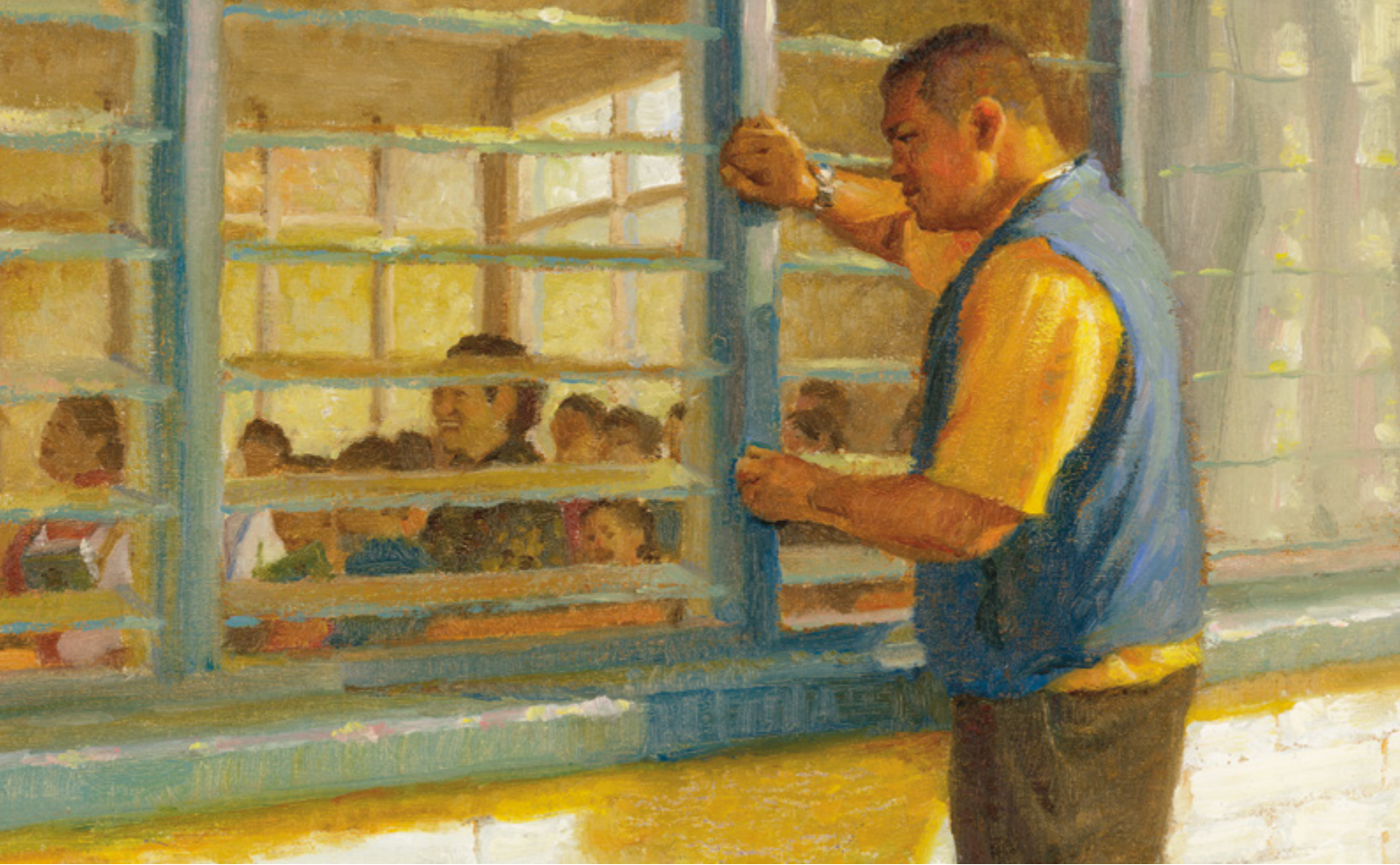
Na'e ongo 'i loto-fo 'i 'a Siope mo e Liu. Na'á na tangutu fakataha 'i hona ki'i loto falé 'o lotua ha mana. Na'e hoko mai e talí 'i he'ena lotu mo fealēlea'akí: Ne pehē 'e Siope, "Na'á ku

sioloto 'i he'eku fakakaukau ki he tu'u faka'ofofa mai e veeni 'a e fāmili peá u 'ilo leva ko e tali 'eni ki he'ema u lotú." Ne na lava 'o fakatau atu 'ena vēni he 'aho hono hokó pea fakatau 'enua tikite vakapuna ki Fisi mo hona fāmili 'e toko nimá.

Na'a nau tau po'uli atu ki Nenití 'i Fisi mo e ki'i fānau hela'ia 'e toko tolu pea toe ke nau heka me'alele lōloa ki he temipalé 'i Suva. Na'e pehē 'e Liu, "Na'á ku ako ai ko e lahi ange 'emau feinga ke ofi ange ki he fale 'o e 'Eiki ko e lahi ange ia e feinga 'a Sētane ke mau fo'i kimu'a pea mau ma'u 'a e tāpuaki."

Na'e tokoni ange ha fefine 'i he lolotonga 'enua tangutu he mala'e vakapuná 'o fakakaukau 'i e me'a hoko ke faí, 'o ne alea 'i e feitu'u ke nau nofo aí pea mo 'enua fononga me'alele ki Suva he 'aho hono hokó, 'i ha totongi na'e ma'ama'a ange mei he mahu'inga angamaheni. Na'a nau ongo 'i na'e fekau 'i mai 'e he 'Otuá

ha 'āngelo ke tokoni'i kinautolu.

Ne nau a'u atu ki he temipalé 'i he 'aho hono hokó. Na'e pehē 'e Liu, "Na'á ku ongo'i ha loto nonga mo fiemālie 'i he'emaui hū atu ki he temipalé. Kuo te'eki ai ke u mamata au he ma'á mo e hina pakí 'i he'eku mo'uí 'o hangē ko ia he loto temipalé. Na'e ha'u ai ha fakakaukau kiate au: Kapau 'oku faka'ofa'ofa pehē 'a e temipale na'e ngaohi 'e he tangatá, pau pē 'oku faka'ofa'ofa ange 'a e 'api kuo tala'ofa 'e he Tamai Hēvaní ma'atautolú!"

Na'e hoko 'enau ngaahi a'usia 'i he temipalé ko ha liliu mo'uí ki he fāmili. Na'e pehē 'e Liu, "Na'á ku ongo'i e 'ofa 'a 'etau Tamai Hēvaní

'iate kimautilú, he taimi kotoa ne mau 'i Fisi aí. Ko e taimi 'oku tau fili ai ke muimui kiate Iá, 'okú Ne tokanga'i lelei mo'oni kinautolu."

Na'e kei tafe mai pē ha ngaahi tāpuaki faka'ofa'ofa ki he fāmili 'Akau'olá 'i he hili 'enau foki maí. Na'e fakatou ma'u 'e Siope mo Liu ha sikolasipi ki he 'univēsiti, ma'u hona mata'itohi fakafaiako, pea fakangāue'i kinaua 'e he Ako Mā'olunga ko Liahoná.

Na'á na fakatokanga'i 'i he lolotonga 'o 'ena faiakó ha fānau ne nau fie ma'u ha feitu'u ke nau nofo ai. Ko e taimi 'e ni'ihi na'e tukituki tautau toko taha mai ha fānau 'i he matapā

'o Siope mo Liú, kae lahi ange e tautau toko ua pe toko tolú. Pea na'e tali kinautolu 'e Siope mo Liu. 'Oku nofo he taimí ni 'i hona ki'i 'apí ha toko 20. 'Oku 'i ai mo ha'ana fānau "ohi" kehe 'e toko nima kuo nau 'osi hiki atu ki he 'univēsiti pe ke ngāue fakafaipekau.

'Oku 'ilo'i 'e Siope mo Liu 'e tupu mo fakalalakaka e fānau ni 'i he taimi 'oku fai ange ai ha 'ofa pea mo fokotu'utu'u lelei 'enau mo'uí. Kuo tali 'e kinautolu na'e 'ikai mēmipa he Siasí 'a e ongoongolelé pea 'oku nau ma'u 'eni ha holi mo'oni ke ngāue fakafaipekau. 'Oku ui 'e Siope mo Liu 'a e fānau kotoa na'á na tauhi ko 'ena fānau, pea ui 'e he fānau kotoa 'a Liu mo Siope ko Mami mo Teti. 'Oku 'ilo 'e he fāmili 'Akau'olá kuo tāpuekina lahi fau kinautolu pea 'oku nau fiefia ke vahevahe 'a e ngaahi tāpuaki ko 'eni mo ha ni'ihi kehe. ■

Ko e ongome'a na'á na fa'ú mei 'Alasikā, USA, pea 'oku na lolotonga ngāue fakafaipekau 'i Tonga.

TĀ FAKATĀTAI 'E JAMES L. JOHNSON; TĀĀ KO 'E ANGALELEI 'A 'E ONGO FAU FAKAMATALA

MATU

Fai 'e David Wright

'Oku tau tokanga taha pē nai ki he ngaahi pale ta'engatá—pe ki ha me'a kehe?

Na'á ku ngāue 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí 'i ha feitu'u fakatotolo faka'akiolosia na'e ui ko 'Akuateka, 'a ia 'oku tu'u 'i ha feitu'u faka'ofa'ofa mo mama'o 'o Kuatemalá pea 'oku toki a'u pē ki ai 'i ha heka vaka lōloa he vaitafe pikopiko ko Petekisipatuní.

Na'á ku lolotonga foki mai 'i ha efiafi 'e taha ki 'Akuateka mo ha kau 'akiolosia tokosí'i, hili 'emau ngāue he 'ahó kakato 'i ha feitu'u 'e taha. Na'á ku falala ki he kaokao 'o e vaká he lolotonga 'emau fononga mai 'i he vaitafé, 'o faka'ofa'ofa'ia he lele lelei 'a e vaká mo e pō tafitonga makehé ni mo e 'ikai ha māhiná—ko e 'u'ulu le'osi'i pē 'o e mīsiní mo e tangi 'a e fanga 'inisēkité na'e ongoná. Na'á ku feinga 'i he fou atu 'a e vaká he kongá pikopiko 'o e vaitafé, ke u 'ilo 'a e feitu'ú 'aki ha'aku muimui'i 'a e Fetu'u 'o e Polé. Na'e pulia 'a e Fetu'u 'o e Polé he taimi 'e ni'ihí 'i he malumalu fakapo'uli 'o e 'ulu'akau na'a nau tu'u he ongo kavvai 'o e vaitafé, ka na'e taimi nounou pē kuo 'asi.

'I ha piko'anga 'e taha he vaitafé, ne toe pulia ai meiate au 'a e Fetu'u 'o e Noaté 'i he tumutumu 'o e 'ulu'akau. Ka 'i he afe fakatonga pē 'a e vaká, na'á ku toe fakatokanga'i atu ia, mo ongo'i hangē ha kaivai taukeí, mo pōlepole he'eku lava ke kei 'ilo'í. Neongo ia, na'á ku fakatokanga'i 'i he hili ha'aku siofi nounou ia, ne hala 'eku ma'ú: na'e 'ikai ke u ma'ú 'a e Fetu'u 'o e Noaté pe ko ha toe fo'i fetu'u. Na'á ku siofi 'e au ha ki'i 'inisēkite ko ha ki'i kisikisi na'e ulo.

Ko e toki taimi ia na'á ku fakatokanga'i ai ko e lahi 'o e "ngaahi

fetu'u" 'i 'olunga 'iate aú ko ha matu (fireflies) ne nau fepuna'aki fakalongolongo pē 'i he 'ea māfana 'o e poó. Ko e me'a fakaofó, he ko e ulo 'a e matú 'i 'olunga, na'e meimeitatau pē ia mo e ulo 'a e ngaahi fetu'u mo e ngaahi pupunga fetu'u mama'ó, pea na'e hanga 'e he 'uli mo tafoe 'a e vaká he vaitafé 'o 'ai ke faingofua hono fetu'oaki 'o e ongo me'á ni.

Na'á ku fifili ai, "E lava fēfē ke u ma'uhala ha ki'i matu 'o pehē ko ha fo'i fetu'u 'oku meimei ulo kakaha?" Na'e mahino 'a e talí: ko e anga pē 'o e fakakaukaú. Na'e fe'auhi 'a e kihí'i ulo poipoila mo fuonounou 'o e matú, pea mo e ulo 'o e ngaahi fetu'ú koe'uhí pē he na'e lau fute pē ki 'olunga meiate au e matú ka na'e mama'o 'a e ngaahi fetu'ú. Mei he anga 'o 'eku vakaí, na'e meimei tatau pē 'a e ongo me'á ni.

'Oku 'ata lahi 'a e ngaahi fakatauelé mo e ngaahi 'ahi'ahí ko 'enau ofi maí, 'o hangē tofi pē ko e matú. Neongo ia, 'e lava ke 'asi mama'o 'aupito 'a e

ngaahi tāpuaki kuo tala'ofá, 'o hangē ko e ngaahi fetu'ú.

'E lava ke lahi e ngaahi nunu'a 'o 'etau kui fakalaumālié. Ko e mama'o ange e 'asi 'a e palé, ko e lahi ange ia hono 'ahi'ahi'i kitautolu ke tau fakakaukaú te tau lava 'o fakatoloi 'a e 'aho 'o 'etau fakatomalá ka tau kei foki pē ki he Tamai Hēvaní 'o ma'u hotau tofi'a ta'engatá (vakai, 'Alamā 34:33–34). Mahalo te tau kamata ke fakata'eta'etui ki he pale ta'engatá pe pehē 'oku fakafiefia ange ke fakatōli'a e holi e tangata fakakakanó he taimi ni kae 'ikai ke tau tatali ki he ngaahi tāpuaki 'e fuofuolooa pea toki hokó. Mahalo te tau manavasi'i ki he fefa'uhi ta'etukua mo e angahalá pe 'ikai toe tui 'e tokoni'i kitautolu 'e hotau Fakamo'uí ke tau matu'uaki e ngaahi fakatanga 'a Sētané.

'Oku fa'a mole meiate kitautolu kotoa 'etau fakakaukaú ta'engatá; ka ko e polé, ke toe ma'u ia 'i he vave taha 'e lavá. Neongo 'e 'omai 'e māmani ha ngaahi pale matamatalelele mo loi, ka te tau lava 'o tafoki kia Sīsū Kalaisi 'i he'etau folaua 'a e ngaahi pikopiko mo e ngaahi ngaofe 'o e mo'uí mo falala ko Ia mo'oni pē 'a e [taha] "'okú ne totongi kiate kinautolu 'oku kumi lahi kiate iá" (Hepelū 11:6).

Kuo ta'u lahi 'eni mei he'eku heka vaka 'i he vaitafé, kae na'a mo e 'ahó ni 'oku ou ki'i tu'u 'i he taimi 'oku ou fehangahangai ai mo e 'ahi'ahí, 'o fakamanatu kiate au, "Ko ha ki'i kisikisi ulo pē ia." ■

'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i Folōlitta, USA.

HA FO'I PATETA MA'Á E FAIAKÓ

Fai 'e Bonny Dahlsrud

Na'á ku 'ilo 'oku 'ikai ko ha me'a pau ke u fai ha ngaahi ngāue tokoni lahi fēfē he taimi kotoa.

'Oku lelei tatau pē ha ki'i ngāue 'ofa si'isi'i.

I he'eku hoko ko e faiako lautohi si'i 'i ha ta'u 'e 25 tupu, kuó u ma'u ha ngaahi me'a mālie lahi mei he'eku fā-nau ako kei ikí. Ko ha ngaahi me'a'ofa angamaheni 'a e fanga ki'i tohi fakaolí, ngaahi fakatātā ne taá, mo ha fanga ki'i me'angāue fakamea'a na'e ngaohi. Ne-ongo ia, ko e ta'u kuo 'osí, ko e fuofua taimi ia na'á ku ma'u ai ha fo'i patetá.

Na'e lea vēkeveke 'a 'Ema 'i he'ene ha'u ki hoku tesí, "Ko ha fo'i pateta ma'á e faiakó koe'uhí, he na'e 'ikai ke u ma'u ha fo'i 'āpele." Ko ha fo'i pateta fuolahí fe'unga pē, ne 'osí olo 'o ma'a, pea mo faka'ofa'ofa 'o faka-tatau mo e patetá. Na'á ku fakamālō ange ki ai peá u hili ia 'i hoku tesí. Na'á ku fakatokanga'i e 'ā'ā lelei e fofonga kano'imata lanu pulū 'o 'Emá 'i he taimi kotoa pē na'e sio ai ki ai 'i hoku funga tesí he 'ahó kakato.

Ko e taimi na'á ku ngāue ai 'i hoku tesí he tuku 'a e akó, na'e 'ikai ke u mata'ofi ka u vakai ki he fo'i patetá mo malimali. 'Oku mātu'aki tau'atāina pē fakakaukau 'a e fānaú ki he ngaahi me'á, pea na'e ako'i mai 'e 'Ema kiate au ha me'a mahu'inga, 'aki e fo'i pateta angamaheni ko iá. Na'á ku hili ia 'i hoku funga tesí 'o laka hake he uike 'e tahá koe'uhí he na'e hoko ko ha fakamanatu kiate au.

Na'á ku loto ke tokoni'i 'a e ni'ihí kehé, 'i he'eku hoko ko ia ko e fai-ako 'a'ahi mo e fefine 'i hoku uōtí, ka na'á ku tatali ma'u pē ki ha "fo'i 'āpele" kau toki faka'aonga'i ha taimi ke tokoni ai. Kapau ne u femo'u-ekina pea 'ikai ke u lava 'o ngaohi ha me'akai lahi ange pe kapau na'á ku fie foaki ha matala'i'akau faka-'ofa'ofa, ka na'e 'ikai ke u a'u ki he falekoloa matala'i'akau, na'á ku tuku-noa'i 'a e kihí i le'o si'i mo lōngonoa 'o e fanafana 'a e Laumālié kau ki ha taha na'á ne fie ma'u 'eku tokoní.

Te u fakapapau'i, "Te u fai ha me'a 'i he faka'osinga 'o e uike ní, 'o ka fai-ngamālie. 'Oku 'ikai fie ma'u au ia 'e ha taha he 'ahó ni."

Kae fēfē kapau 'oku fie ma'u mo'oni au 'e ha taha? Fēfē kapau

na'e 'ikai ke u tukunoa'i e ngaahi ue'i ke 'a'ahi ki ha kaungā'api toulekeleka pe ko e uitou kei si'i na'e toki mālōlō si'ono husepānití? Na'á ku mei lava nai ke tokoni pe fai ha me'a, 'aki 'a e me'a na'á ku mei lava 'o foaki he taimi ko iá—"ha fo'i pateta"?

Na'á ku ako ha lēsoni mahu'inga meia 'Ema 'oku ou lolotonga feinga mālohi ke fakahoko. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'aku fo'i 'āpele, te u foaki ha fo'i pateta, pea ke u fai ia he taimí ni. 'Oku 'ikai ke u tali ke u ngaohi ha me'akai pe ko 'eku pai kilimi lēmani makehé; 'oku ou fa'o ha puha kūkisi. 'Oku 'ikai ke u fa'a a'u ki he falekoloa matala'i'akau, ka te u lava 'o afe ke ma talanoa ta'e 'i ai ha matala'i'akau. 'E lelei pē ha kaati fa'u pē 'i 'api, pea 'e pehē pē mo ha ki'i telefoni nounou. 'Oku 'ikai ko ha me'a pau ia ke ngāue lahi ma'u pē. 'Oku lelei tatau pē mo ha ki'i ngāue 'ofa si'isi'i.

'Oku ou ma'u 'a e fo'i patetá 'i 'api he taimí ni, ka 'oku 'ikai ke u tui te u teitei kai ia. 'Oku hoko ia ko ha fakamanatu ma'u pē ke u tokoni he taimi 'oku ue'i ai aú. 'Oku ou foaki he taimí ni 'a e me'a 'oku ou ma'ú kae 'ikai tatali ki ha taimi 'amui ange. Na'e hoko 'a e fo'i pateta ma'á e faiakó ko e me'a'ofa lelei taha. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai ki he news.lids.org ke ma'u ha ongoongo mo ha ngaahi me'a lahi ange 'oku hoko he Siasí.

Poupou'i 'e he Fie Ma'ú ke Hikí'i Hake 'e he Fānau Ako Semineli 'Enau Akó

Kuo kamata fakahoko 'i he Siasí kotoa ha fie ma'u fo'ou ki he faka'osi ako mei he semineli 'e tokoni ki he kau akó ke "hiki'i hake 'a e akó." 'Oku kau 'i he ngaahi fie ma'ú ha ongo me'a mahu'inga 'a ia 'e fakahoko 'i he kamata'anga e ta'u fakaakó, 'i hono ako 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá pea mo e hisitōlia 'o e Siasí:

1. 'E fie ma'u ke lau 'e he fānau ako semineli 'a e tohi folofola 'oku nau ako he ta'u ko iá, 'o tñnaki atu ki hono ma'u ha maaka 'oku makatu'unga 'i he'enu ma'u kalasí pea

Ako fakataha e folofolá 'e he fānau ako semineli 'i Kaiana, Saute 'Amelika.

mo e fakaongoongolelei ha taki fakalotu mei he'enu pīsopé pe palesiteni fakakoló. Na'e fakamamafa'i hono lau e folofolá 'i he kuohilí, ka kuo hoko ia ko ha fie ma'u ki he faka'osi akó.

2. 'E fie ma'u ke lava'i 'e he kau akó ha sivi vakai'i 'o e akó 'e ua lolotonga e ta'ú, pea peseti 'e 75 pe lahi ange e māká. 'E fakahoko e sivi 'e taha 'i he vaeua'angamālie 'o e ta'ú pea ko hono uá 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakaakó. 'E fakatefito 'a e sivi ki he mahino fakatokāteline pea mo hono mo'ui faka'aho 'aki e ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongolelei.

Ko e ngaahi fie ma'u fo'ou 'a e semineli—fakataha mo e *Malanga'aki Eku Ongongolelei: Ko Ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafaipekaú* pea mo e nāunau fakalēsoni e to'u tupú ki he Sāpaté, *Ha'u 'o Muimui Tate Au*—te ne 'omi ha faingamālie ki he to'u tupú ke nau fakafalala pē ki he'enu fakamo'oni, fakaloloto 'enu mahino ki he ongoongolelei, pea fakatupulaki 'enu malava ke vahevahe 'a 'enu 'iló 'i he'enu teuteu ki ha mo'ui ngāue tokoni pea mo tu'unga fakaākongá.

'E ma'u 'e he fānau akó 'i he faka'osinga 'o e ta'u kotoa pē, ha tohi fakamo'oni 'o fakahaa'i kuo nau fakakakato e ngaahi fie ma'u (kau ai 'a e laukongá mo e sivi) pe ko ha tohi fakamo'oni 'oku fakahaa'i ne nau a'usia 'a e fie ma'u ko ia ki he ma'u kalasí. ■

Fokotu'u 'e he Tukupā 'o e Fokotu'utu'u Fakamotu'aleá ha Lekooti

Na'e fokotu'u 'e kinautolu 'oku kau 'i he Tukupā Fakavaha'apule'anga ki he Fakahokohoko Fakamotu'aleá ha lekooti fo'ou ki he kau fakahokohoko fakamotu'alea lahi taha 'i he 'initaneti 'i he 'aho pē 'e taha. Na'e 'i ai ha kau ngāue tokoni fakakātoa 'e 66,511 ne nau hū ki he 'initaneti 'i he 'aho 22 'o Siulai 2014, ke vakai'i 'a e 'ata 'o e ngaahi lekooti fakahisitōlia mo hiki 'a e fakamatala ke fakakau 'i he faila fakakomipiutá 'i he FamilySearch.org. Na'e fokotu'u 'i Siulai 2012 'a e lekooti 'o e kau ngāue tokoni lahi taha 'i ha 'aho pē 'e tahá, ko e toko 49,025 lolotonga e ngāue ki hono fakahokohoko fakamotu'alea 'o e Tohi Kakai 'o e 1940 'o e 'lunaiteti Siteiti

Na'e 'omi foki 'e he tukupaá e fika ua mā'olunga taha fakakātoa hono fakataha'i (ne fakahokohoko fakamotu'aleá pe fakamaau) 'o e ngaahi lekooti kuo fakahuú, 'a ia ne laka hake 'i he 5.7 miliona. ('Oku fakahokohoko fakamotu'alea e lekooti takitaha 'e ha ongo ngāue tokoni pea vakai'i 'e he toko taha ngāue tokoni fika tolu, 'a ia 'oku 'iloa ko ha fakamaau, ke fakapapau'i 'oku 'i ha tu'unga lelei pea mo fakapapau'i 'oku tonu.)

Na'e pehē 'e Pīsope Koloueti 'o Tulosi Falaniseé, "Kuo kau loto fiefia atu hotau kāingalotú, 'a e talavou mo e matu'otu'a." "Ko ha a'usia faka'ofó'ofa 'eni."

Na'e pehē 'e Kulisitofā Sōnasi 'o Uēlesí, "Ne mau fokotu'utu'u 'emau efiafi fakafānili 'i 'api ke mau lava kotoa 'o fakahokohoko fakamotu'alea—ongomātu'á mo e fānau 'e toko fitú 'a ia 'oku nau 'i he ta'u 5 ki he 18. Na'e fakahā mai kuo mau fakahoko fakafānili hono fakahokohoko fakamotu'alea ha ngaahi lekooti 'e 900 tupu!"

Na'e pehē 'e Natali Teli 'o Pengikoki Taileni, na'á ne sai'ia ke kau mo 'ene tama fefine ta'u 13 ki he 'aho fakamāmani lahi 'o e fakahokohoko fakamotu'aleá. Pea na'e pehē 'e Kulisi Siate 'o Kōlei, 'Ingilaní, na'e lava ke ne ma'u ha hingoa fakafānili fo'ou 'e 30 nai, kau ai "ha kii ta'ahine ne pekia hili ha taimi nounou mei hono papitaisó pea pea puli ia he ngaahi lekooti tohi kakai." ■

‘Oku pehē ‘e ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘oku ‘omi ‘e he mītia fakasōsialé ha faingamālie makehe ke vahevahe ai ‘a e ongoongoleléi.

Fale’i ha ‘Aposetolo fekau’aki mo e Mītia Fakasōsialé

Ne pehē ‘e ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘i ha lea ‘i he Uike Ako ‘i he ‘Univēsiri Pilikihami ‘Tongí ‘i he ‘aho 19 ‘o ‘Aokosi, 2014, “Oku ou na’ina’i atu ‘i he feitu’ú ni he ‘ahó ni ke mou ‘oatu ki māmani ha ngaahi pōpoaki fonu he mā’oni’oni mo e mo’oni, ko e ngaahi pōpoaki ‘oku totonu, langaki mo’ui, pea taau ke vīkivikī, pea ko e mo’oni te ne fakafonu ‘a māmani ‘aki ha lōmakí.

Na’á ne pehē ‘i ha pōpoaki na’e fakatefito ‘i he mālohi ‘o e mītia fakasōsialé ke fetu’utaki ‘a e mo’oni, “Oku ou lotua he ‘ikai te tau kau ‘i ha tāfea taimi nounou ‘oku vave ‘ene hu’a mai pea toe vave pē ‘ene holó.” Na’e ui ‘e ‘Eletā Petinā hotau kuongá ko ha “fa’ahita’u makehe ‘i he hisitōlia ‘o e māmani,” ‘a ia ‘oku tāpuekina kitautolu ‘aki “ha mana fakafo ‘o e ngaahi fakalalaka ‘o e fakakaukaú mo e ngaahi fa’u fo’ou kuo tokoni ki hono fakavave ‘i e ngāue ‘o e fakamo’uí.

Na’á ne pehē “oku fakafuofua ko e peseti nai ‘e 40 ‘o ‘etau kau ngāue fakafaifekau fakaemāmani lahi te nau faka’aonga’i ‘e nāunau faka’ilekitulōniká ko ha ngaahi me’angāue ‘i he ngāue ‘a e fakauluí, pukepuké mo e fakamālohiá.” “Oku ou loto falala

‘oku tau ‘ilo’i kotoa ‘a e founa ‘oku hanga ai ‘e he tekinolosiá ‘o fakavave’i e ngāue hisitōlia fakafāmilí mo fakatemipalé, ‘etau ako fakafō’ituitui mo fakafāmilí e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, pea lava ke tau ako, vakai, pea a’usia ‘a e māmani ‘i ha founa fakafo.”

Na’á ne talanoa ki he ngaahi ngāue fakasōsiale he mītiá kimuí ni ‘o kau ai ha vitiō ‘o e Toetu’ú na’e fa’u ‘e he Siasí, *Because of Him*, ‘a ia na’e mamata’i tu’o nima miliona nai ‘i ha ngaahi fonua mo e vahefonua ‘e 191, pea ko e hashtag #difyouthinktopray, ne iku ki ha ngaahi fepōtalanoa’aki ‘e 40,000 tupu ‘o fekau’aki mo e fie ma’u ke lotú.

Na’á ne pehē ko e ngaahi me’a ko ‘ení fakataha mo e ngaahi ngāue kehé ko ha “konga sí’i sí’i pē ia”, ‘o ne kole ai ki he kāinglotú ke “tokoni ke liliu e konga sí’i ni ko ha me’a lahi.” Na’á ne toe pehē ko e taimi ‘oku faka’aonga’i ai e mītia fakasōsialé:

- “Oku ‘ikai totonu ke tau fakalahi’i, fakalelei’i, pe feinga ke tau hangē ha taha kehé, pe ‘ikai ke tau fai hotau anga totonú. ‘Oku totonu ke tau falala’anga pea fai ha fokotu’u ‘oku ‘aongá.”

- “Oku totonu ke feinga ‘etau pōpoakí ke fakamāma’i mo langaki hake, kae ‘ikai fakafekiki, fakakikihi, fakahalaia’i, pe tukuhifo.”
- “Loto-to’a mo loto-lahi, kae ‘oua ‘e fakamālohi, ‘i hono poupou’i mo malu’i ‘etau tuí, pea faka’ehi’ehi mei he fakakikihi. ‘I he’etau hoko ko e kau ākongá, ko ‘etau taumu’á ke faka’aonga’i e mītia fakasōsialé ko ha founa ia ki hono vahevahe ‘a e maama mo e mo’oni ‘o e ongoongolelei ‘a Sīsū Kalaisi kuo toe fakafoki maí”
- “E lava ke mole noa ha taimi lahi, maumau pe faka’auha e ngaahi vā fetu’utaki lahi pea motuhia e ngaahi sīpinga ‘o e mā’oni’oni ‘i he taimi ‘oku ‘ikai faka’aonga’i totonu ai ‘a e tekinolosiá. ‘Oku ‘ikai totonu ke tau faka’atā ke pule’i ‘e he ngaahi polokalama lelei ‘o e mītia fakasōsialé ke mu’omu’a ia ‘i hono fakonga’i lelei ange hotau taimí, iví, mo e ngaahi ma’u’anga tokoní.”
- “Oku ‘ikai fie ma’u ia ke tau hoko ko ha kau mataotao pe fu’u taukei ‘i he mītia fakasōsialé. Pea ‘oku ‘ikai fie ma’u ia ke tau faka’aonga’i ha fu’u taimi lahi ki hono fa’u pea mo hono fakamafola ‘o e ngaahi pōpoakí.” ■

*'Ofa te mou fili ke hoko ko e maama ki māmani
ke tokoni 'i hono fakahaofi e fānau 'a e 'Otuá,
ke ma'u ha fiefia, pea iku ma'u 'a e tāpuaki
'o e mo'ui ta'engatá.*

**Fai 'e 'Eletā
Russell M. Nelson**

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

KO E HĀ TE KE FILÍ?

*Na'e fekau'i kimoutolu 'e ho'omou Tamai Hēvaní ke
langa hake e pule'anga 'o e 'Otuá 'i māmani he taimí
ni mo teuteu 'i ha kakai ke tali 'a e Fakamo'uí.*

Ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine mo'oni kimoutolu 'o e 'Otuá, 'i homou tu'unga ko e "to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'eieikí,¹ kuo fā'ele'i he taimi ko 'eni 'o e hisitōlia 'o māmaní koe'uhí ko ha taumu'a mātu'aki toputapu. Neongo 'oku hangē 'oku faka'au ke vaivai 'a e ngaahi tu'unga fakalaumālie 'o e sosaieti he funga 'o e māmaní, ka kuo pau ke hoko 'a e to'u tupu 'o e Siasí ni ko ha kau fakafofonga 'o e 'Eikí mo e ngaahi maama ke tohoaki'i mai 'a e ni'ihi kehé kiate Ia. 'Oku mahu'inga pe ko hai kimoutolu mo ho'omou taumu'á.

Ko hai kimoutolu? Ko e fānau kimoutolu 'o e fuakava na'e fai 'e he 'Otuá mo e Tamai ko 'Ēpalahamé 'i he taimi na'e tala'ofa ange ai kia 'Ēpalahame "pea 'i ho hakó, 'e monū'ia 'a e fa'ahinga kotoa pē 'o māmani" (Ngāue 3:25; vakai foki, 1 Nīfai 15:18; 3 Nīfai 20:25). 'Oku mou toe hoko foki ko e "fānau 'o e 'aho ne tala'ofá,"² 'a e vaha'a taimi ko 'eni he hisitōlia 'o e māmaní 'oku mafola lahi ai hono malanga'i 'o e ongoongolele'i he palanité kotoa.

Ko e hā ho'omou taumu'á? Na'e tomu'a fakanofu kimoutolu hou'eiki tangatá 'i he mo'ui kimu'a 'i he māmaní ke ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí (vakai, 'Alamā 13:2–3). Pea na'e fili 'a kimoutolu hou'eiki fafine kimu'a pea 'ai 'a e tu'unga 'o e māmaní ke mou fā'ele'i mo tokanga'i e fānau 'a e 'Otuá; 'oku mou fakalāngilangi'i 'a e 'Otuá, 'i ho'omou fakahoko 'ení (vakai, T&F 132:63). Kuo mou fakakaukau nai hou'eiki fafine ki hono 'uhinga mo'oni 'o e hoko ko e kaungā-fakatupu mo e 'Otuá?

Na'e fekau'i 'a kimoutolu kau talavou mo e kau finemui takitaha, 'e ho'omou Tamai Hēvaní ke langa hake 'a e pule'anga 'o e 'Otuá 'i māmani he taimí ni mo teuteu ha kakai ke tali 'a e Fakamo'uí 'i he taimi 'e pule mo angi ai ko e Mīsaia 'o e Nofotu'í. 'Oku fakamavahe'i kimoutolu 'e homou tukufakaholo faka'eieikí, tu'ungá, taumu'á, mo homou fekau'i fakalangí mei he toengá kotoa.

Ka he 'ikai lava 'e homou tukufakaholó pe tomu'a fakanofo mo e fekau'i ke ne fakahaofi pe hakeaki'i kimoutolu. Te mou fakahoko ia 'o fou 'i ho'omou ngaahi fili fakafou'ituitui pea mo ho'omou fili ke tali e mālohi 'o e Fakalelei 'a e 'Eikí 'i ho'omou mo'uí. 'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e tefito'i mo'oni ma'ongo'onga ta'engata 'o e tau'atāina ke filí ki he palani 'a 'etau Tamaí. Ko ia, ko e hā te mou fili 'e kimoutolu ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'e'i'eikí?

Te mou fili nai ke fakatupulaki 'i he 'iló?

Ko e me'a ia 'a'au ke ako. He 'ikai ke lava 'o fai ia 'e ha taha ma'au. Ko e fē pē 'okú ke 'i aí, fakatupulaki ha holi ke ako. 'Oku 'ikai hoko 'a e akó ia, kiate kitautolu Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko ha faingamālie kehe pē; ko ha fatongia fakalotu ia. "Ko e nāunau 'o e 'Otuá 'a e 'atamai potó" (T&F 93:36). 'Oku mo'oni, ko 'etau akó ki he ngaahi ta'engatá kotoa.

"Ilonga ha tefito'i mo'oni 'o e potó 'oku tau lava 'o ma'u 'i he mo'ui ko 'ení, te tau toe tu'u hake pē mo ia 'i he toetu'ú.

"Pea kapau 'e ma'u 'e ha tokotaha 'i he'ene faivelengá mo e talangofuá ha 'ilo mo e poto lahi ange. . . 'i he mo'ui ní, te ne ma'u ha tu'unga mā'olunga lahi ange pehē 'i he maama kaha'ú" (T&F 130:18–19).

'E tokoni kiate koe ha fa'ahinga sio lōloa pehē ke ke fai ha ngaahi fili lelei fekau'aki mo e akó.

'Oua te ke manavasi'i ke tulifua ki ho'o ngaahi tau-mu'á—'a ho'o ngaahi faka'anauá! Ka ke 'ilo'i 'oku 'ikai ke 'i ai ha halatu'usi ia ki he lelei tahá mo e lavame'á. Ko e faikehekehe 'o e *faka'amu* ke ke lava 'o tokoni'i ha kakaí mo e *malava* ke tokoni'i kinautolú, ko e akó.

Ko e hā e fa'ahinga tō'onga mo'ui te ke filí?

'Oku fie ma'u ke mou mo'ui 'o kehe mei he toengá. 'Oku mou 'ilo e me'a na'e lea 'aki 'e Paula kia Timoté: "Ka ke 'i he kakai tuí ko e faka'ilonga, 'i he lea, mo e 'ulungaanga, mo e 'ofa, mo e faianga, mo e tui, mo e mā'oni'oni" (1 Timote 4:12).³ Fili ke kehe ho'o fakakaukaú mo ho'o tō'ongá meiate kinautolu 'o e māmaní. Fili ke kehe ho'o vakai, peá ke fakatokanga'i 'a e fa'ahinga ivi takiekina ki he lelei te ke a'u ki aí. Hangē ko e lea 'a 'Āteti G. Kepi, ko ha palesiteni lahi kimu'a 'o e Kau Finemuí, "He 'ikai ke ke lava 'o hoko ko ha tokotaha fakahaofi mo'ui (life saver) kapau 'okú ke fōtunga tatau pē mo e kau kaukau tahi kehe 'i he matātahi."⁴

Kuo kamata lelei ho'omou mo'uí 'i ho'omou hoko ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'e'i'eikí, ka 'oku mou toe ma'u foki ha fatongia makehe. "He ko ia 'oku foaki ki ai 'a e me'a 'oku lahi 'oku 'eke'i 'a e me'a 'oku lahi meiate ia" (T&F 82:3; vakai foki, Luke 12:48). Ko e kongá 'o e fie ma'u ko iá ke ke hoko ko ha taha sōtia fo'ou. Ko e taimi na'á ke

papitaiso aí, na'á ke toe kau ki he kau tau 'a e 'Eikí.⁵ Na'á ke tu'u mo Sisū Kalaisi 'i he mo'ui fakalaumālié he lolotonga 'o e Tau 'i he Langí. Ka ko 'eni 'oku hoko atu 'a e fepaki 'i he ngaahi mālohi 'o e lelei mo e koví 'i māmani. 'Oku mo'oni ia! (Vakai, Fakahā 12:7–9; T&F 29:40–41). 'Oku 'i he tafa'aki 'a e 'Otuá 'a Sisū Kalaisi, na'e tomu'a fakanofa ko e Fakamo'ui 'o e māmaní (vakai, 1 Nifai 10:4). 'Oku 'i he tafa'aki 'e tahá 'a Sētane—ko ha taha fakafepaki, ko ha taha faka'auha 'o e tau'atāina ke filí (vakai, Mōsese 4:3).⁶

'Oku faka'atā 'e he palani 'a e 'Otuá ke 'ahi'ahi'i koe 'e he filí koe'uhí ke ke lava 'o ngāue 'aki ho'o tau'atāina ke filí ke fili 'a e lelei kae 'ikai ko e koví, ke ke fili ke fakatomala, ke ke fili ke ha'u kia Sisū Kalaisi pea tui ki He'ene ngaahi akonakí mo muimui He'ene sipingá. Ko ha falala kāfakafa mo lahi fau ia!

'Oku mātu'aki mahu'inga ho'o tau'atāina ke ngāue pē ma'au ki ho'o fakalalakala ta'engata mo fiefiá, pea 'oku ngāue 'aki ai 'e he filí ha ivi lahi fau ke holoki ia (vakai, 2 Nifai 2:27; 10:23).

Te ke fokotu'u nai ha ngaahi me'a mahu'inga ke tokoni 'i he fai ho'o ngaahi filí?

Ko ho'o ngaahi filí he 'ikai tāfataha pē ia 'i he vaha'a 'o e lelei mo e koví. Ko ha ngaahi fili lahi 'e fai ia 'i ha fili 'e ua 'oku fakatou lelei. 'Oku 'ikai fakatupu tatau 'a e ngaahi mo'oni kotoa pē, pea 'e fie ma'u ai ke ke fokotu'u ha ngaahi me'a mahu'inga. 'Ilo'i mu'a, 'i ho'o tulifua ki he 'iló, ko e fo'i mo'oni mahu'inga taha te ke lava 'o akó 'oku ha'u ia mei he 'Eikí. Na'e fakamahino'i tonu 'eni 'e he Fakamo'ui 'i He'ene Lotu Tautapa ki He'ene Tamaí. "Pea ko 'eni 'a e mo'ui ta'engatá, ko 'enau 'ilo'i koe ko e 'Otuá mo'ui pē taha, mo Sisū Kalaisi, 'a ia na'á ke fekau" (Sione 17:3). 'I he ngaahi me'a kotoa 'okú ke feinga ke 'iló, feinga ke ke 'ilo'i 'a e 'Otuá, ko ho'o Tamai Hēvaní, mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí. 'Ai ke ke 'ilo'i mo 'ofa 'iate Kinaua, 'o hangē ko aú.

Ko ha potufolofola mahu'inga 'eni 'e taha na'á ne tokoni'i au 'i he'eku mo'uí kotoa: "Ka mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otuá, mo 'ene mā'oni'oni; pea 'e fakalahi 'aki 'a e ngaahi me'á ni kotoa pē kiate kimoutolu" (Mātiu 6:33).

Te ke fie ma'u ke fai 'a e ngaahi fili ko ē 'oku fakatau ki he iku'anga taupotu mo nāunau'ia 'o e mo'ui ta'engatá, 'o laka ange 'i ha toe me'a he māmani ko 'ení (vakai, T&F 14:7; Mōsese 1:39). Fili 'a e mo'ui ta'engatá ke hoko ko ho'o me'a mahu'inga tahá ia! Ako e folofolá, hangē ko e vahe 76 mo e 88 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ke mahino lahi ange kiate koe 'a e faikehekehe 'o e ngaahi tāpuaki 'oku tali mai kiate kinautolu 'oku nau fili 'a e mo'ui ta'engatá mo kinautolu 'oku 'ikai. Fili 'a e mo'ui ta'engatá ko ho'o me'a mahu'inga tahá ia, peá ke fakatokanga'i e founda 'o e tonu 'a e toenga 'o e ngaahi filí.

'Oku tokolahi ha kakai kuo te'eki ai ke nau ma'u 'a e mo'oni fakalangí mo 'ikai 'ilo'i 'a e feitu'u ke ma'u aí. Ka ko kimoutolu ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'ei'eikí 'oku ō mai ke fakahaofi kinautolú.

Ko hai te ke fili ke feohi mo iá?

Te ke feohi mo ha kakai lelei tokolahi 'oku nau tui mo kinautolu ki he 'Otuá. 'E tatau ai pē pe ko e kakai Siu, Kato-lika, Palotisani, pe Musilimi, ka 'oku 'ilo 'e he kakai tuí 'oku 'i ai ha mo'oni taupotu. 'Oku ma'u 'e he kakai tui ki he 'Otuá ha konisēnisi. 'Oku talangofua ta'e fakakouna'i 'a e kakai tuí ki he ngaahi lao fakapule'angá mo e fono fakalangí, pea na'a mo e ngaahi lao 'e ngali ta'emalava ke fakamālohi'í.

'I ho'o tukupā ke talangofua ki he ngaahi lao fakapule'angá mo e fono fakalangí, 'okú ke tu'u leva he kulokula 'a e maama halá, 'o a'u ai pē kapau 'oku 'ikai ke ke sio ki ha toe me'alele. 'Okú ke 'ilo 'i ho'o hoko ko e fānau 'a e 'Otuá, 'e tatau ai pē kapau he 'ikai ma'u koe 'e ha polisi, 'oku kei hala pē 'a e kaiha'á mo e fakapoó pea kuo pau ke 'eke'i ia 'e he 'Otuá meiate koe. 'Okú ke 'ilo'i 'oku 'ikai fakataimi pē 'a e ngaahi nunu'a 'o e ta'e faitotonu ki he tu'utu'uní 'i he mo'uí, ka 'oku toe ta'engata foki.

Te ke toe maheni foki mo ha kakai 'i ho'o fononga'ia 'a e mo'uí, 'oku 'ikai ke nau tui ki he 'Otuá. Ko hanau tokolahi kuo te'eki ai ke nau ma'u 'a e mo'oni fakalangí pea 'oku 'ikai ke nau 'ilo 'a e feitu'u ke kumi ai iá. Ka ko

kimoutolu ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'ei'eikí 'oku ō mai ke fakahaofi kinautolú. 'Oku mou fakatahataha tokolahi 'aupito ke tali e kole 'a e palōfita 'a e 'Otuá ki ha kau faifekau tokolahi angé. 'Oku mau hounga'ia lahi 'iate kimoutolu takitaha!

Tokanga 'i ho'omou feohi mo e kakai ta'etuí he 'e lava ke 'i ai hanau tokosi'i 'oku 'ikai ke nau fu'u tokanga ke mou lelei (vakai, T&F 1:16; 89:4). Ko e taimi pē te ke fakatokanga 'i ai 'a e me'a ko iá, hola vave mo faka'aufuli meiate kinautolu (vakai, 1 Timote 6:5–6, 11).

'Oku fakamamahi, he te mou fe'iloaki mo ha kakai 'oku hanga 'e he'enau holi faivavale ki he me'a 'oku ngali ko e fiefia kiate kinautolú, 'o 'ohifo kinautolu 'i he ngaahi hala ta'e-mata'ofi 'o e angahalá. Tokanga telia 'a e hala ta'e-mata'ofi ko iá! 'Oku fuonounou ha fa'ahinga fiefia pē 'i he angahalá, lolotonga iá, 'oku fonu e ngaahi manatu fakalilifu 'o e angahalá 'i he ongo ta'emanongá mo e 'i'i 'o e halaiá. 'Oku hoko e fetu'utaki fakaesino fuonounou he palani fakalangí ke fakataha'i e husepānití mo e uaiifí ko e fakangalingali pē. 'Oku hala mo'oni ha 'uhinga pe manatu melie 'i ha fa'ahinga fefa'uhi ta'efakalao.

Te ke fili nai 'a e tau'atāina pe pōpula?

'Oku ākilotoa kitautolu 'e he ngaahi mālohi ta'e-faka'otuá. 'Oku mou nofo mo'oni 'i he potu 'o e filí.⁷ 'Oku taulōfu'u ha mahaki faka'auha 'o e ponokalafi koná. 'Okú ne pukenimā 'a kinautolu kotoa 'oku mo'ulaloa ki hono mālohi fakatu'utāmaki.

Na'e tokaima'ananga 'eni ki he 'Eikí, 'a ia na'á Ne pehē, "Pea ko 'eni 'oku ou fakahā kiate kimoutolu ha me'a lilo, ha me'a 'oku fai 'i he ngaahi loki liló, koe'uhí ke fakahoko ai homou faka'auhā 'o ka hokosia hono taimí, pea na'e 'ikai te mou 'ilo'i ia" (T&F 38:13; vakai foki, veesi 28).

Fakakaukau pe ko ha kakai 'e toko fiha 'i he ngaahi loki liló 'oku feinga ke faka'auha ho'o mo'uí mo e fiefiá! 'Oku 'ikai fo'ou 'a e 'ahi'ahi fakakakanó. Na'e fakatokanga 'a e 'Aposetolo ko Pitá ki he tauhele tatau ko 'ení 'i he'ene tohi 'o pehē:

"Oku nau tauhele 'i he ngaahi holi fakakakanó . . . 'a kinautolu [na'e ma'á]. . . .

"Lolotonga 'enau faka'ilo kiate kinautolu 'a e tau'atāina, kae tā 'oku nau pōpula 'akinautolu ki he fakalieliá: he ko ia, kuo ikuna ai 'a e tangata ko iá ia, kuó ne fakapōpula ai" (2 Pita 2:18–19).

'E hoku kāinga, faka'ehi'ehi mei he pōpula ko iá. Kapau 'okú ke lolotonga mamata ponokalafi, ta'ofi ia he taimí nil! Kumi tokoni ki ho'o pīsopé. 'Oku hala ha taha ia 'e potu fe'unga ke ne lava'i 'a e filí 'iate ia pē 'i he taimi pē kuo fakakonahi ai 'e he ponokalafi. 'Oku fakatupu 'auha 'o hangē ko e kilí, pea ma'unimā 'o hangē ko e faito'o kona tapú (meth), mo kai mo'ui hangē ko e huhu'a koná (lye).

Te ke fili nai ke muimui 'i he 'Eikí pe ko e ngaahi fakakaukau fakapoto 'a e tangatá?

Ako fakalelei 'a e "Ko e Fāmilí: Ko Ha Fanongonongo ki Māmaní."⁸ 'Oku tāpalasia 'a e fāmilí 'i māmani kotoa, ka 'e malu'i kimoutolu 'e he ngaahi mo'oni 'o e fanongonongo 'o e fāmilí.

'Oku fie ma'u ke mahino kiate kimoutolu 'a e ngaahi nunu'a kovi 'o e fakafekiki lolotonga 'a e sosaieti kau ki he faka'uhinga 'o e malí. 'Oku kau 'i he fakafekiki lolotonga 'a e fehu'i pe 'e lava ha ongo tangata pe ongo fafine 'o malí. Kapau 'oku 'i ai ha'o fehu'i fekau'aki mo e tu'unga 'o e Siasí he me'á ni pe 'i ha toe me'a mahuinga, fakakaukau 'i ia 'i he fa'a lotu pea talangofua ki he ngaahi pōpoaki fakapalōfita 'a e kau palōfita mo'uí. 'E 'oatu 'e he'enau ngaahi lea mo e tataki fakalaumālie mei he Laumālie Mā'oni'oní, ki ho 'atamaí ha mahino kakato mo mo'oni ange.⁹

Ko e tipeiti he malí ko e taha pē ia 'o e ngaahi palopalema te ne pole'i koe 'i he kaha'ú. 'I ho'omou hoko ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'e'i'eikí, kuo pau ke

mou fili ke taukave'i 'a e 'Eikí mo 'Ene mo'oni 'o fakafepaki'i 'a e vālau longo'a 'a e filí.

Na'e kikite 'a e 'Aposetolo ko Paulá kau ki he tu'unga fulikivanu fakalaumālie 'i hotau kuongá (vakai, 2 Tīmote 3:1–5). Na'e muiaki mai he'ene vīsone tonu ki he palopalema fakalaumālie 'o hotau kuongá ha'ane aofangatuku pau, 'o fakahā mai e founga ke tau kei hao aí: "Koe'uhí 'oku talu ho'o kei sí'i, na'á ke 'ilo 'a e ngaahi tohi mā'oni'oní, 'a ia 'oku fa'a fakapoto koe ki he fakamo'uí 'i he tui 'a ia 'oku 'ia Kalaisi Sisuú" (2 Tīmote 3:15).

'Oku ou tānaki atu ki he'ene fale'i 'a 'eku fale'i 'a'akú: Hokohoko atu hono fai 'a e ngaahi me'a 'oku nau fakatupulaki ho'o tui kia Sīsū Kalaisí. Peá ke fakatokanga'i 'a e ngaahi fili fakapotopoto 'oku tohoaki'i fakanatula koe ke ke faí.

'E 'oatu 'e ho'o tui kia Sīsū Kalaisi mo 'Ene ongoongolelei 'a e lolotahi ke mali pea mo 'omai ha fānau ki homo fāmilí he lolotonga 'okú ke kei talavou mo lava ke ma'u kinautolú. Ko e taimi te mou a'u ai ki hoku ta'ú, te mou fakamahu'inga'i ho'omou fānaú, makapuná, pea mo 'enau fānaú 'o laka ange 'i ha fa'ahinga ongoongoa pe koloa na'e mei hoko mai.

Te ke teuteu fēfē ki ho'o 'initaviu fakatāutaha mo e Fakamo'uí?

'Oku te'eki ai ke mou haohaoa 'a kimoutolu ko e to'u tupu 'o e tukufakaholo faka'e'i'eikí. 'Oku hala ha taha ia 'iate kitautolu. Ko ia, 'oku mou hounga'ia fakataha mo e toenga 'o kimautolú 'i he Fakalelei 'a e Fakamo'uí, 'a ia 'okú ne 'omi 'a e fakamolemole'i kakató 'i ho'o fakatomala mo'oni. 'Okú ke 'ilo'i foki ko ho'o nofo 'i heni he mo'ui fakamatelié 'oku fuonounou pē. 'E a'u ki ha taimi, te mou takitaha 'osi ai mei he mo'ui vaivaí ni pea hiki atu ki he maama ka hokó.

'Oku tali mai 'a e 'Aho 'o e Fakamāu kiate kitautolu takitaha. 'Oku ou 'ilo'i ko e "tauhi 'o e matapaá 'a e Tokotaha Mā'oni'oni 'o 'Isilelí; pea 'oku 'ikai te ne nō ha taha kehe ke ne tauhi ia" (2 Nifai 9:41). 'Io, 'e 'initaviu fakatāutaha kitautolu 'e Sīsū Kalaisi.

'Okú ke ma'u 'i he 'aho takitaha he māmaní ha taimi mo ha faingamālie ke teuteu ki he 'initaviu ko iá. Kātaki 'o 'ilo'i 'eni: Ko e taimi 'okú ke fili ai ke nofo 'i he tafa'aki 'a e 'Eikí, 'oku 'ikai ke ke teitei tuēnoa. Kuo fakangofua 'e he 'Eikí ke ke ma'u 'Ene tokoní he lolotonga ho'o fononga'ia e hala mātu'aki fakatu'utāmaki 'o e mo'ui fakamatelié. Ka 'i ho'o toutou lilingi atu ho lotó kiate Ia 'i he lotu faka'ahó, te Ne fekau'i mai 'Ene kau 'āngeló ke tokoni'i koe (vakai, T&F 84:88). Kuó Ne 'osi foaki atu 'a e Laumālie Mā'oni'oní ke 'i ho tafa'akí 'i ho'o mo'ui tāu. Kuó Ne 'osi foaki atu 'a e ngaahi folofolá koe'uhí ke ke lava 'o keinanga kakato 'i

Fili ke kehe ho’o fakakaukau mo ho’o tō’ongā meiate kinautolu ‘o e māmanī. Fili ke kehe ho’o vakai, peā ke fakatokanga i ‘a e fa’ahinga ivi taki-ekina ki he lelei te ke a’usiā.

he ngaahi folofola ‘a Sisū Kalaisi (vakai, 2 Nifai 9:51; 32:3). Kuó Ne ‘osi ‘oatu ha ngaahi lea ke ke talangofua ki ai mei he kau palōfita mo’uí.

Ko hai te ke falala ki ai?

‘Okú ke ‘ilo’i ko e ‘Otuá ho’o Tamaí. ‘Okú Ne ‘ofa ‘iate koe. ‘Okú Ne finangalo ke ke fiefia. Falala kiate Ia (vakai, 2 Nifai 4:34; 28:31). Tukutaha ho’o tokangá ki Hono temipale mā’oni’oni. Mo’ui taau ke ma’u ho ‘enitaumeni mo e ngaahi ouau silá. Fai pau ki he ngaahi fuakava ko iá, mo toutou foki ki he temipalé. Manatu’i, ko ho’o taumu’a faka-‘ei’eiki tahá ke ma’u ‘a e tāpuaki ma’ongo’onga taha ‘i he ngaahi tāpuaki kotoa ‘a e ‘Otuá, ‘a ia ko e mo’ui ta’engatá (vakai, T&F 14:7). ‘Oku fie ma’u ‘a e ngaahi ouau ‘o e temipalé ki he tāpuaki ko iá (vakai, T&F 131:1–3).

‘Oku ou fakaafe’i kimoutolu ke mou ako ‘i he fa’a lotu ‘a e ngaahi fakamatala fakafolofola kau kiate kimoutolú, ki ho’omou taumu’á, mo e tāpuaki (vakai, T&F 86:8–11). ‘To, ko e to’u tupu ‘o e tukufakaholo faka’ei’eiki kimoutolu, na’e fakatupu ‘i he ‘imisi ‘o e ‘Otuá. Ko e kau ‘ea hoko totonu kimoutolu, ke ‘ahi’ahi’i mo sivi’i. ‘Ofa te mou fili

ke hoko ko e maama ki māmani ke tokoni ‘i hono faka-haofi e fānau ‘a e ‘Otuá, ke ma’u ha fiefia, pea iku ma’u ‘a e tāpuaki ‘o e mo’ui ta’engatá. ■

Mei ha lea ‘i ha Polokalama Ako ‘a e Siasí, “To’u Tupu ‘o e Tukufakaholo Faka’ei’eiki: Ko e Hā Te Ke Fili?” na’e fai ‘i he ‘Univēsitī Pilikihami ‘Iongi-Hauai’i ‘i he ‘aho 6 ‘o Sepitema 2013. Ke ma’u kakato ‘a e leá, ‘alu ki he cesdevotionals.lds.org.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. “Fai Atu ‘a e Ngāué,” *Ngaahi Himi*, fika 158.
2. “E Kāinga Kuo Hao,” *Ngaahi Himi*, fika 161.
3. Ko e fo’i lea faka-Kalisi ko e *anastrophe*, ‘a ia na’e liliu mei ai ‘a e fo’i lea ko e *conversation [pōtalanoá]*, oku ‘uhinga ia ki he founga langa hake ‘o e mo’ui.
4. Ardeth Greene Kapp, *I Walk by Faith* (1987), 97.
5. “E ‘Otuá Māfima’i ‘Afio Mai,” *Ngaahi Himi*, fika 152.
6. ‘Oku fakamatala ‘i ‘e ha kakai ‘e ni’ihi ‘a e tau’atāina ko e *fili fa’iteliha*, ka ‘oku ‘ikai fakafolofola ‘a e fo’i lea ko iá. ‘Oku fakamatala pē folofola ia ki he *tau’atāina ke fili ki he totonú* (vakai, T&F 101:78).
7. Boyd K. Packer, “Fale’i ki he To’u Tupú,” *Liahona*, Nōvema 2011, 16, 18.
8. Vakai, “Ko e Fāmilī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
9. ‘Oku pehē ‘e he fanongonongo fakalaumālie ‘o e fāmilī ‘a e Siasí: “Ko e fāmilī ko e tu’utu’uni ia ‘a e ‘Otuá. ‘Oku mahu’inga ‘a e mali ‘a e tangatá mo e fefiné ki He’ene palani ta’engatá. ‘Oku ma’u ai ‘e he fānau ha totonu ke fanau’i kinautolu ‘i he ngaahi ha’i ‘o e nofo malí, pea ke ohi hake kinautolu ‘e ha tamai mo ha fa’ē” *Liahona*, Nōvema 2010, 129).

KO E HĀ ‘A E FA‘AHINGA Faiako ‘OKU TAAU MO KITAUTOLÚ?

*Kapau ‘oku tau
loto mo ‘oni ke hoko ‘o
hangē ko e Fakamo‘uí,
kuo pau ke tau feinga
ke faiako ‘i he founga
na‘á Ne faiako ‘akí.*

**Fai ‘e he Kau Palesitenisí Lahi
‘o e Lautohi Faka-Sāpaté**

**Tad R. Callister, palesiteni (lotomālie);
John S. Tanner, tokoni ‘uluaki
(to‘ohemā); mo Devin G. Durrant,
tokoni ua (to‘omata‘ú)**

Na‘e meimei ‘osi ‘a e misiona ‘o e
‘Eiki kuo ‘i he Ongo ‘Amelika.
Ne ‘ikai fuoloa kimu‘a ai, ‘a ‘Ene
hā‘ele hifo mei langí ‘o ‘omai ‘a e māmá
ke teke‘i ‘a e fakapo‘uli na‘á ne kāpui
‘a e ngaahi fonua ‘o e kau Nifai mo e
kau Leimaná he hili ‘o ‘Ene pekiá. Na‘á
Ne ‘osi akonaki mo fakamo‘oni pea mo
lotu. Na‘á Ne ‘osi tāpuaki‘i, tali e ngaahi
fehu‘í, mo fokotu‘u Hono Siasí. Ka ‘i
He‘ene teuteu ke mavahe mei He‘ene
kau ākongá, na‘á Ne fai kiate kinautolu
ha fekau, mahalo na‘á Ne fakafonu
kinautolu ‘aki ha lotolahi:

“Oku mou ‘ilo‘i ‘a e ngaahi me‘a
‘oku totonu ke mou fai ‘i hoku siasí;
he ko e ngaahi ngāue kuo mou ma-
mata kuó u faí, ke mou fai foki ia . . .

“ . . . Ko ia, ko e hā ‘a e anga ‘oku
taau mo kimoutolú? Ko e mo‘oni ‘oku
ou pehē kiate kimoutolu, ke mou
hangē pē ko aú” (3 Nifai 27:21, 27).

Na‘e fakaafe‘i ‘e Sisū kitautolu ke
tau hoko ‘o hangē ko Iá, pea ko e
taha ‘o Hono ngaahi ‘ulungaanga ma-
‘ongo‘ongá ko ‘Ene malava ke faiakó.
Ko Ia ‘a e Faiako Tu‘ukimu‘á. ‘E fie
ma‘u ke tau hoko ko ha kau faiako
‘ofa mo liliu mo‘ui lahi ange, ‘o ‘ikai
ngata pē ‘i he siasí ka ‘i hotau ngaahi
‘apí foki, ka tau hoko ‘o hangē ko Iá.

Kuo pau ke tau ma‘u ha holi vilitaki ‘i
hotau lotó ke faiako ‘o hangē ko ‘Ene
faiakó ka tau hoko ‘o hangē ko Iá.

Ngaahi Fehu‘í mo e Ngaahi Fakaafé

Na‘e fa‘a akonaki ‘a Sisū ‘o fakafou
‘i he ngaahi fehu‘í mo e ngaahi faka-
afe. Fakakaukau ki ha sippinga mei he
taimi na‘e nofo ai mo ‘Ene kau ākongá
‘i he konitinēniti ko ‘Ameliká. Na‘e hā
‘a e Fakamo‘uí kiate kinautolu ‘i he
lolotonga ‘o ha‘anau lotu ‘e taha, mo
fai ange ha fehu‘i fakaafe: “Ko e hā ha
me‘a ‘oku mou lotu ke u foaki kiate
kimoutolú?” 3 Nifai 27:2. Ko e hā ha‘o
tali kapau ‘e fai atu ‘e he Fakamo‘uí
kiate koe ‘a e fehu‘i ko ‘eni?

Na‘e tali ‘e he kau ākongá: “Eiki,
‘oku mau lotu ke ke fakahā kiate ki-
mautolu ‘a e huafa ke mau ui ‘aki ‘a e
siasí ni; he ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi faka-
kikihi ‘i he kakaí ‘o kau ki he me‘á ni”
(3 Nifai 27:3).

Na‘e tali ‘e Kalaisi ‘enau fehu‘í ‘aki
Ha‘ane fehu‘i ‘A‘ana: “Kuo ‘ikai te nau
lau koā ‘a e ngaahi folofolá, ‘a ia ‘oku
pehē mai ai ‘oku totonu ke mou ‘ai
kiate kimoutolu ‘a e huafa ‘o Kalaisí,
‘a ia ko hoku hingoa?” (3 Nifai 27:5).
Na‘e fakamanatu ‘e he fehu‘i ni ki

He'ene kau akó 'oku totonu ke nau ngāue'i hono tali 'enau ngaahi fehu'i pea 'e lava ke ma'u e tali ki he ngaahi fehu'i lahi 'i he folofolá.

Na'á Ne toki faka'osi 'aki hono fakamanatu ki he kau ākongá 'a e mahu'inga 'o Hono huafá. Na'e faka-afe'i kinautolu 'e He'ene ngaahi leá ke nau ngāue pea mo tala'ofa ange ha tāpuaki: "Pea ko ia ia 'okú ne to'o kiate ia 'a hoku hingoá, pea kātaki ki he ngata'angá, 'e fakamo'ui ia 'i he 'aho faka'osí" (3 Nifai 27:6).

Ko ha Sīpinga 'o e Ako'i

Na'e 'omai 'e Sīsū Kalaisi 'i he ngaahi veesi nounou ko 'ení ha sīpinga 'o e ako'i fakalangí kiate kitautolu. Na'á Ne kamata 'aki ha fo'i fehu'i fakatupu fakakaukau na'e fokotu'u-tu'u ke 'ilo ai e ngaahi fie ma'u 'a 'Ene kau akó. Hili ia peá Ne tatali mo fakafanongo ki he'enau talí.

Na'á Ne tokoni'i kinautolu 'i he hili e tali mai 'Ene kau akó, ke nau 'ilo 'a e me'a ne nau fekumi ki aí 'aki hano fakahinohino kinautolu ki he folofolá.

Faka'osí, na'á Ne fakahoko ha faka-afe 'e ua pea mo tala'ofa ha tāpuaki faka'ofa kiate kinautolu 'oku loto fiemālie ke ngāue'i 'Ene ongo fakaafé. 'E lava ke fakamatala'i fakanounou 'i he me'á ni 'a 'Ene founga faiakó 'i ha ngaahi tefito'i mo'oni 'e nima:

1. Fai ha ngaahi fehu'i 'aonga.

Na'e 'eke 'e he Fakamo'uí, "Ko e hā ha me'a 'oku mou loto ke u foaki kiate kimoutolú?" 'Oku fakaafe'i 'e he fehu'i ko 'ení ha ngaahi tali kehekehe. Ko e taimi 'oku tau fai ai 'a e fa'a-hinga fehu'i peheé, 'oku tau tokoni'i 'a e kau akó ke nau fakahaa'i mahino 'a e me'a 'oku nau fie akó, pea 'oku tau tokoni'i ke nau tokanga taha ki he ngaahi me'a ko ia 'oku mahu'inga

tahá; 'oku tau fakakau mo'oni kinautolu 'i he akó.

2. Fakafanongo ki ho'o kau akó.

Na'e fakafanongo 'a Sīsū Kalaisi 'i he'enau pehē, "Eiki, 'oku mau loto ke ke fakahā kiate kinautolu 'a e huafa ke mau ui 'aki 'a e siasí ni." 'Oku tau mateuteu lelei ange 'i he'etau fakafanongo tokangá ke tokanga taha ki he ngaahi fie ma'u 'a 'etau kau akó.

3. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi folofolá.

Na'e fakamanatu 'e Kalaisi ki He'ene kau ākongá, "Kuo 'ikai te nau lau koā 'a e ngaahi folofolá, 'a ia 'oku pehē mai ai 'oku totonu ke mou 'ai kiate kimoutolu 'a e huafa 'o Kalaisi, 'a ia ko hoku hingoá?" 'Oku totonu ke fakatou tuku 'e he faiakó mo e taha akó ha taimi ki he folofolá ke teuteu ki he ngaahi lēsoní. Ko e ako folofolá ko ha kongā mahu'inga ia 'o e teuteu fakalaumālie ki he kau faiakó mo e kau akó fakatou'osi.

4. Fakaafe'i ho'o kau akó ke nau ngāue.

Na'e fakaafe'i 'e he 'Eikí 'a 'Ene kau ākongá ke nau (1) 'ai Hono huafá kiate kinautolu pea mo (2) kātaki ki he ngata'angá. 'Oku pehē 'e he *Malanga 'Aki 'Eku Ongoongoleléi*, "Oku totonu ke tātātaha pē ha'o talanoa mo ha kakai pe ko ha'o akó'i kinautolu, ta'e te ke fakahoko ange ai ha fakaafe ke nau fai ha me'a 'e fakamālohia ai 'enau tui kia Kalaisí."¹ 'Oku 'ikai ko ha fale'i lelei 'ata'atā pē 'eni ki he kau faifekau' ka ki he kau faiako kotoa 'o e ongoongoleléi.

5. Fakamanatu ki ho'o kau akó 'a e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa ki he talangofuá.

Faka'osí, na'e tala'ofa 'a Sisū Kalaisi ki He'ene kau akó ko kinautolu 'oku ngāue'i 'Ene ngaahi fakaafé "'e fakamo'uí . . . 'i he 'aho faka'osí." 'Oku fa'a tala'ofa mai 'e Kalaisi kiate kitautolu 'a 'Ene ngaahi tāpuaki funganí koe'uhí ko 'etau talangofuá (vakai, T&F 14:7). Te tau lava 'o fai 'a e me'a tatau, 'i he'etau hoko ko e kau faiako 'o 'Ene ongoongoleléi.

'Oku fakahaa'i 'e he sīpinga 'i 'olungá ha ngaahi founa akó'i mahu'inga 'e ni'ihí na'e ngāue 'aki 'e he Fakamo'uí. 'Ikai ngata aí, na'á Ne akó'i he taimi 'e ni'ihí 'aki e talafakatātaá pe fakataipé. Na'á Ne fa'a fakafepaki'i pea a'u 'o valokí'i he taimi 'e ni'ihí Hono kau fakaangá. Ka na'á Ne akó'i ma'u pē 'i he 'ofa, 'o a'u kiate kinautolu na'e valokí'i (vakai, Fakahā 3:19).

'Ofa 'i Ho'o Kau Akó

Kuo pau ke tau akó'i ma'u pē 'i he 'ofa mo e manava'ofa kapau 'oku tau fie faiako 'i he founa 'a e Fakamo'uí. 'Oku fakaava 'e he 'ofá 'a e loto 'o e faiakó pea mo e taha akó fakatou'osi,

ko ia "'oku fakamāma'i 'a kinaua fakatou'osi peá na fiefia fakataha" (T&F 50: 22).

'E lava ke ma'u ha sīpinga fakangalongata'a 'o e 'ofa 'a e Fakamo'uí ki He'ene kau akó 'i he 3 Nifái 'a ia 'okú ne lotua ai, tangi fakataha mo kinautolu, pea mo tāpuaki'i 'a e kakaí. Na'e ongo'i 'e he kau Nifái 'a 'Ene 'ofá 'i He'ene lotua kinautolu ki He'ene Tamaí: "Pea koloto ke fa'a 'ilo'i 'e ha taha 'a e fiefia 'a ia na'e fakafonu 'aki homau laumālié 'i he taimi na'a mau fanongo ai ki he'ene hūfekina 'a kinautolu ki he Tamaí" (3 Nifai 17:17).

Na'e lahi pehē 'a 'Ene 'ofá, na'á Ne tutulu 'i he fiefia koe'uhí ko kinautolu mo tāpuaki'i kinautolu 'i he'enau tuí:

"'Oku mou monū'ia koe'uhí ko ho'omou tuí. Pea ko 'eni vakai, 'oku kakato 'eku fiefiá.

"Pea 'i he 'osi 'ene folofola 'aki 'a e ngaahi folofola ní, na'á ne tangi." (3 Nifai 17:20–21).

'Oku malava 'a e ako lahi mei he 'ofa 'oku lahi. 'Oku lekooti 'e he

folofolá "na'e malimali hono fofongá kiate kinautolu" pea ". . . [na'e] fakaava honau lotó pea na'a nau 'ilo'i 'i honau lotó" (3 Nifai 19:25, 33).

Poupou'i Ho'o Kau Akó ke nau Fakamo'oni

Na'e toe foaki foki 'e he Fakamo'uí ki He'ene kau akó ha faingamālie ke vahevahe ai 'enau fakamo'oní. Hangē ko 'ení, "Pea 'i he hoko 'a Sisū ki he potu 'o Sesalia 'i Filipái, na'e fehu'i ia ki he'ene kau ākongá 'o pehē, 'Oku pehē 'e he kakaí pe ko hai au ko e Foha 'o e tangatá?

"Pea nau pehē, 'oku lea 'a e ni'ihí ko Sione ko e Papitaisó: ko e ni'ihí, ko 'Ilaisiá, mo e ni'ihí, ko Selemaia, pe ha taha 'o e kau palófitá.

"Pea pehē ange 'e ia kiate kinautolu, Ka 'oku pehē 'e kimoutolu ko hai au?

"Pea lea 'a Saimone Pita 'o pehē ange, Ko koe ko e Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí. (Mātiu 16:13–16).

Na'e foaki 'e Kalaisi ha ngaahi tāpuaki fakaofa kia Pita 'i he hili 'ene

vahevahe 'ene fakamo'oni:

"Saimone Pāsona, 'okú ke monū'ia, he na'e 'ikai fakahā ia kiate koe 'e he kakanó mo e totó, ka ko 'eku Tamai 'oku 'i he langí.

"Pea 'oku ou tala atu foki kiate koe, Ko Pita koe, pea te u langa hoku siasí 'i he maká ni; pea 'e 'ikai lava'ia 'e he ngaahi matapā 'o hētesí .

"Pea te u 'atu kiate koe 'a e kī 'o e pule'anga 'o e langí: pea ko ia kotoa pē te ke nono'o 'i māmaní, 'e nono'o ia 'i he langí; pea ko ia te ke veteki 'i māmaní, 'e veteki ia 'i he langí" (Mātiu 16:17–19).

Te tau lava mo kitautolu 'i he'etau feinga ke hoko ko ha kau faiako tu'u-kimu'á 'o toutou fai 'a e ngaahi fehu'i te nau ue'i 'a e kau akó ke vahevahe 'enau ngaahi fakamo'oni, 'i he leá pea 'i honau lotó. Te tau fakaafe'i 'etau kau akó ke nau feinga ki ha ngaahi a'usia fakafo'ituitui 'oku nau langaki 'enau fakamo'oni 'i he'etau mo'ui faka'ahó. Pea, kapau 'oku taau 'a e 'atakai 'i he loki akó pe 'apí mo e Laumālié, 'e ongo'i fiamālie 'etau kau akó ke fevahevahe'aki 'enau ngaahi a'usia fakalaumālié mo 'enau ngaahi fakamo'oni.

Mo'ui 'Aki e Me'a 'Okú Ke Ako'i

Na'e na'ina'i 'a Sisū ki ha ni'ihi ke nau fai 'a e ngaahi me'a na'á Ne faí (vakai, 3 Nifai 27:21)—ke muimui kiate Ia (vakai, Mātiu 4:19). Na'á Ne mo'ui 'aki e me'a na'á Ne ako'í, peá Ne faiako 'aki 'Ene hoko ko e fa'ifa'itaki'angá.

Na'á Ne ako'í 'a e tokoní 'aki 'Ene fai e tokoní. He toki lēsoni pau mo'oni ia ki He'ene kau ākongá 'a 'Ene fufulu honau va'é! "Pea kapau ko au, ko e 'Eiki mo e Takimu'á, kuó u fufulu homou va'é; 'oku totonu ho'omou

fetoutou fefufulu'aki homou va'é.

"He kuó u tuku kiate kimoutolu 'a e fakatāta, koe'uhí ke mou fai 'o tatau mo ia kuó u fai kiate kimoutolú" (Sione 13:14–15).

Na'á Ne ako'í 'a e 'ofá 'aki 'Ene 'ofá. "Oku ou tuku 'a e fekau fo'ou kiate kimoutolu, koe'uhí ke mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu; pea hangē ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú, ke mou fe'ofa'aki foki kiate kimoutolu. (Sione 13:34).

Na'á Ne ako'í 'a e lotú 'aki 'Ene lotú. Na'á Ne pehē 'i he hili 'Ene fai ha ngaahi lotu mātu'aki fakafo'ituitui mo mātu'aki fakalangi 'o 'ikai ke lava ai 'o lekōtí, "Pea hangē ko 'eku lotu 'iate kimoutolú, ke pehē foki ho'omou lotu 'i hoku siasí. . . . Vakai ko au ko e māmá; kuó u fokotu'u ha sipinga kiate kimoutolu" (3 Nifai 18:16).

Kuo 'omi 'e Sisū Kalaisi ha sipinga ki he kau faiako kotoa 'o e ongoongolelé 'oku nau holi ke faiako 'i He'ene founzá. Neongo 'oku 'ikai ke tau haohaoa hangē ko Iá, ka te tau lava 'o feinga faivelenga ke mo'ui 'aki e me'a 'oku tau ako'í. Fakatatau mo e fakalea 'o ha hiva 'a e fānaú, 'oku totonu ke lava 'a e kau faiakó 'o pehē, "[Fai 'a ia 'oku ou faí; Muimui 'iate au!]"²

Faiako 'i he Founzá 'a e Fakamo'uí

'Oku fakaafe'i 'a e kau faiako kotoa pē 'o e ongoongolelé ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'e ono ko 'ení, 'a ia 'oku nau fakafōtunga 'a e founzá na'e faiako ai 'a e Fakamo'uí:

1. 'Ofa 'i he ni'hi 'okú ke ako'í.

- Fekumi ki he tahá.
- Tokanga ki he ngaahi fie ma'u ho'o kau akó.

2. Teuteu 'i fakalaumālie koe.

- Mo'ui 'aki 'a e me'a 'okú ke ako'í.

- 'Ilo'i e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku ala ma'ú.

3. Faiako 'aki 'a e Laumālié.

- Tokoni'i ho'o kau akó ke nau 'ilo'i 'a e Laumālié.
- Hoko ko ha faiako ako'ingofua.
- Fakatupu ha 'atakai 'o e akó.

4. Fakatotolo fakataha 'a e ongoongolelei.

- Fokotu'u ha ngaahi taumu'a mā'olunga ke a'usia.
- Poupou'i ho'o kau akó ke nau fakamo'oni.
- Fai e ngaahi fehu'i 'oku 'aongá.
- Fakafanongo ki ho'o kau akó.

5. Ako'í 'a e tokāteliné.

- Faka'aonga'i e folofolá.
- Faka'aonga'i ha ngaahi talanoa mo ha ngaahi sipinga.
- Palōmesi ha ngaahi tāpuaki pea fakamo'oni.

6. Fakaafe'i ho'o kau akó ke nau ngāue.

- Tokoni'i ho'o kau akó ke nau akoako fakahoko.
- Vakai'i ho'o ngaahi fakaafé.

Te tau hoko ko ha kau faiako lelei ange, kau ako lelei ange, mātu'a lelei ange, mo ha kau ākongā lelei ange 'a Sisū Kalaisi, 'i he'etau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení. He kuó Ne fekau'i kitautolu ke tau "fe-ako'i'aki" "faivelenga," 'i ha founzá "ke fakamāma'i kotoa pē" (T&F 88: 77, 78, 122). 'Ofa ke fakatokanga'i 'e kinautolu 'oku tau ako'í, ha fa'ahinga me'a 'o e Faiako Tu'ukimu'á 'iate kitautolu pea tau to'o mei he a'usia ko iá ha me'a ke 'oua na'ngata pē ke tau ako ai, ka ke tau liliu ai. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Malanga 'Aki 'Eku Ongoongolelé: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafaijekau* (2004), 234.
2. "Do As I'm Doing," *Children's Songbook*, 276.

Fai 'e 'Eletā
Koichi Aoyagi
'O e Kau
Fitungofulú

FALE 'I FAKAPALŌFITÁ MO E Ngaahi Tāpuaki 'o e Temipalé

Na'e 'a'ahi ange 'i he'eku kei talavou' 'a 'Eletā Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985), 'i he'ene kei hoko ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ki Siapani 'o lea 'i ha konifelenisi na'á ku 'i ai. 'Oku ou kei manatu 'i pē 'a 'ene fale'i: "Ko e to'u kei talavou' ke nau ō 'o ngāue fakafaifekau, pea mo nau mali 'i he temipalé."

Na'á ku ongo'i hono ue'i au 'e he Laumālie Mā'oni'oni mo tukupā te u ngāue fakafaifekau mo mali 'i he temipalé, neongo na'e 'ikai ke 'i ai ha temipale 'o Siapani.

Na'á ku ta'u 19 'i he taimi ko iá pea ko hoku ta'u ua ia he ako 'i he 'univēsiti. Na'e fakafepaki'i lahi 'e he'eku ongomātu'á, 'a ia na'e 'ikai ke na Siasí, 'a 'eku fili ke ngāue fakafaifekau. Na'á ku lotu 'i he 'aho kotoa pē ke na fakangofua mo loto ki ai. Na'e tali 'eku lotú 'e he 'Eikí 'i ha 'osi ha māhina 'e ono mei ai.

Na'e talamai he'eku ongomātu'á, "Okú ma faingata'a'ia fakapa'anga, pea he 'ikai ke ma toe lava 'o totongi ho'o ngaahi fakamole ki he akó mo ho'o mo'uí. Kuo pau ke ke mo'uí pē 'iate koe mei he taimí ni 'o faai atu. 'Oku 'ikai foki ke ma toe tokanga pe te ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau!"

Na'e loto 'eku ongomātu'á, ko ia, na'á ku tuku leva 'a e akó, hoko ko ha faifekau langa he Siasí, pea toki kamata kumi ha ngāue ke tākaki ha pa'anga ke ngāue fakafaifekau malanga. Na'á ku ma'u ha ngāue 'e tolu, 'i he tokoni 'a e 'Eikí! Na'á ku tufa nusipepa 'i he 'aho kotoa pē, tuku kehe pē 'a e Sāpaté, 'i he ta'u hono hokó mei he 3:00 ki he 7:00

'Oku ou fakamo'oni ko e taimi 'oku tau lotua ai ha fakahinohinó, muimui 'i he kau palōfita mo'uí, mo 'ai ke mu'omu'a 'a e temipalé 'i he'etau mo'uí, 'e tataki mo tāpuaki 'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní.

pongipongi, fakama'a ha ngaahi fale mei he 9:00 pongipongi ki he 4:00 efiāfi, pea ngāue ko ha taha feime'atokoni mei he 5:00 efiāfi ki he 7:30 po'ulí. Hili ia peá u fetongi hoku valá 'o ngāue he po'ulí ko ha faifekau fakavahefonua.

Na'e ui au 'i hoku ta'u 22 ki he Misiona Tokelau Hahake Mama'ó. Na'á ku a'usia 'i he'eku ngāue fakafaifekau kotoa 'a e fiefia lahi taha kuo faifaiangé peá u ongo'i, ma'u ha ngaahi faingamālie lahi ke 'ilo e 'ofa 'a e 'Otuá, mo ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi. Na'e tāpuekina foki mo hoku fāmilí he lolotonga 'o 'eku ngāue 'i he fakalelei 'i he'eku ongomātu'á 'ena ngaahi faingata'a'ia fakapa'angá.

Ko e Muimui 'i he Palōfitá

Na'e ue'i au 'i he 'osi 'eku ngāue fakafaifekau ke u muimui ki he kongā ua 'o e fale'i 'a Palesiteni Kimipoló 'o 'oua 'e toloi 'a e mali 'i he temipalé. Na'e kamata palani 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'i Siapani 'i he ta'u 'e taha kimu'á ha folau ki he Temipale Sōlekí. Na'á ku lotua mo 'aukai ke

‘osi mei he kolisí pea ‘ikai ha ‘aku ngaahi tohi fakamo‘oni ako, ka ko e taimi na‘á ma lotu aí, ne ma ongo‘i ‘e tāpuaki‘i kimaua ‘e he ‘Eikí mo teuteu ha ngāue ma‘aku.

Ne u fakakaukau leva ke u fakahoko ‘a e ngaahi sivi ngāué ‘i ha ngaahi kautaha fefakatau‘aki neongo e tōnou-nou ‘eku akó. Na‘e ‘ikai tali au ‘e he ongo ‘uluaki kautahá, ka na‘á ku ma‘u ha a‘usia mālie ‘i he taimi na‘á ku tohi kole ai ki he kautaha hono tolú.

Na‘e tokosi‘i pē kāingalotu ‘o e Siasí he lolotonga ‘o e taimi ko ‘ení, pea na‘e tāufehi‘a ha kakai tokolahi ki he Siasí. Ko e taimi na‘e ‘initaviu ai au ‘e he kau fakafofonga ‘e toko tolu mei he kautaha fefakatau‘aki hono tolú, na‘a nau vakai‘i ‘eku ngaahi tohi talangāué ‘o ‘ilo ai ko ha Kāingalotu au ‘o e Ngaahi ‘Aho Kimui Ní. Na‘a nau kamata leva ke fai mai ha ngaahi fehu‘i fekau‘aki mo e Siasí, mo fie ma‘u ha ngaahi tali fakaikiiki. Na‘e ‘ikai ha ‘aku palopalema ke fakamatala‘i ‘a e Siasí ‘o Sīsū Kalaisi kuo toe fakafoki maí he na‘á ku toki foki mai mei he‘eku ngāue fakafaipekaú.

‘Oku pau na‘e a‘u ‘o miniti ‘e 40 ‘a ‘eku fakamatala ki he ongoongolelé mo fai ‘eku fakamo‘oni ki he mo‘uí ‘a Sīsū Kalaisí, ki he Hē mei he Mo‘oní, ‘Uluaki Mata Me‘a-hā-mai ‘a Siosefa Sāmitá, Tohi ‘a Molomoná, Toe Fakafoki Mai ‘o e Siasí mo‘oni ‘o Sīsū Kalaisí, pea mo e ngaahi akonaki ‘o e Siasí.

Na‘e ‘ikai ta‘ofi au ‘e ha taha ‘o e kau fai ‘initaviú he lolotonga ‘o ‘eku leá. Na‘e foaki mai ‘e he kautaha fefakatau‘akí, ‘i he ‘osi ha ngaahi ‘aho sí‘i mei ai, ha ngāue na‘e mā‘olunga ‘aupito hono vāhengá. Ko e taimi na‘á ku ‘eke ange ai kimui ki he‘eku pulengāué pe ko e hā na‘a nau fakangāue‘i ai aú, na‘á ne tali ‘o pehē, “Na‘á ku ma‘u ha fakapapau ‘i he lolotonga ho ‘initaviú ‘okú ke tokanga, fakamātoato, mo mateaki, pea te ke hoko ko ha taha ‘e ngāue ‘i ha fa‘ahinga founa pehē ki he‘emau kautahá.”

‘Oku ou fakamo‘oni ‘oku fakahoko ‘e he ‘Eikí ‘a ‘Ene ngaahi tala‘ofá. Na‘á ku ongo‘i ‘i he lolotonga hoku ‘initaviú ‘a e mālohi mo e Laumālie ‘o e ‘Eikí ‘iate au, ‘o tatau pē mo ‘Ene tala‘ofa kiate kinautolu ‘oku ō ki he temipalé mo tauhi ‘enau ngaahi fuakava he temipalé. Na‘á ku toe ongo‘i foki Hono Laumālie ‘iate au he lolotonga ‘o ‘eku ngāue ki he kautahá, ‘a ia na‘á ku monū‘ia ai ke fai ha ngaahi tokoni mahu‘inga lahi.

‘Omi ha Temipale ki Siapani

Na‘e fanongonongo ‘e Palesiteni Kimipolo ‘i ha konifele-nisi fakavahelahi ‘i Tokiō ‘i he 1975, hono langa ‘o e Temipale Tokiō Siapaní. Na‘e toutou pasipasi ‘a e Kāingalotu Siapaní, ‘i he ‘ikai mapukepuke honau lotó, ke fakahaa‘i ‘enau fiefiá mo ‘enau hounga‘iá.

Na‘e ‘osi hono langa e Temipale Tokiō Siapaní ‘i he 1980. Na‘e tāpuekina ‘a e Kāingalotú ‘i he lolotonga ‘o e ‘oupeni hausí mo e ouau fakatapuú, ‘aki ha ngaahi a‘usia fakalaumālie faka‘ofa‘ofa mo ha fiefia lahi. Na‘e hokohoko atu ‘a e ngaahi a‘usia ko iá ‘i he ‘osi ‘o e fakatapuú ‘o e temipalé ‘i he kamata ke ma‘u ‘e he Kāingalotú honau ngaahi ouau fakatemipalé mo hoko ko e kau fakafofonga ki he‘enau ngaahi kui kuo pekiá.

Ko e ‘aho ní, kuo meimeí ta‘u ‘e 45 hili ‘eku mali mo Silokó, ‘oku kei tāpuekina pē ‘ema mo‘uí mo e mo‘uí ‘a ‘ema fānaú he‘eku fili ke muimui ki he fale‘i fakapalōfitá. Kuó ma ‘osi langa ha ‘api faka‘ofa‘ofa ‘i he founa ‘a e ‘Eikí—kuo fakava‘e ‘i he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí, kau ai e ngaahi fuakava ‘o e temipalé.

‘Oku ou fakamo‘oni ko e taimi ‘oku tau lotu ai ke ma‘u ha fakahinohinó, muimui ki he kau palōfita mo‘uí, mo fakamu‘omu‘a ‘a e temipalé ‘i he‘etau mo‘uí, ‘e tatakí mo tāpuaki‘i kitautolu ‘e he Tamai Hēvaní. ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 482.
2. Bible Dictionary, “Temple.”
3. Spencer W. Kimball, mei he lotu fakatapuú ‘o e Temipale Tokiō Siapaní, ‘i he *2013 Church Almanac* (2013), 297.

Folola mo Au

Ko e Ongō Hoa-ngāue Tu'unga Tatau 'i he Ngāue 'a e 'Eikí

To'ohemá: Folola 'Amuseni mo 'Eselā Tafu Penisoni 'i he'ena kei ikí. To'omata'ú: Ko e fiefia 'a Folola mo 'Eselā 'i ha 'aho mo 'ena fānau 'e toko onó.

*'Oku tau ma'u ha mahino lahi
ange ki he ngāue 'a Palesiteni
'Eselā Tafu Penisoni 'i he'etau 'ilo
'a e vā fepoupouaki mo 'ofa na'ā
ne ma'u mo hono uaifi ko Fololá.*

Fai 'e Aaron L. West

Potungāue Faipulusi 'a e Siasi

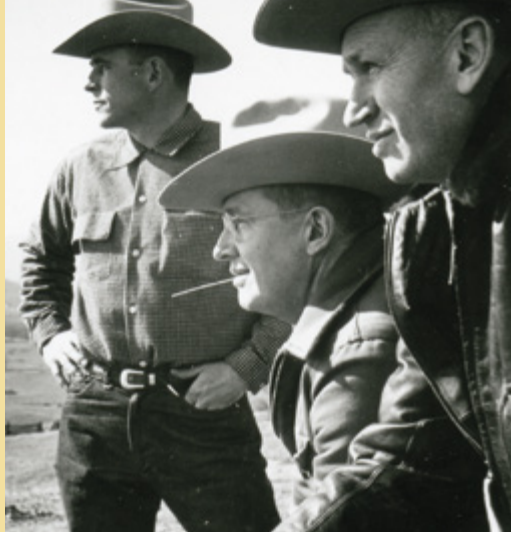
Ko e taimi 'e ni'ihī, kapau te tau fakafanongo lelei, 'e lava pē ke mālohi tatau ha kīhi'i kupu'i lea nounou mo ha malanga. Ko e me'a ia na'e hoko 'i he 'aho 11 'o Nōvema 1985. Ko e kupu'i leá ko e "Folola mo Au."

Na'e lau 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994) 'a e ngaahi fo'i lea ko iá ko ha kongá 'o ha fakamatala na'e teuteu ki he kau faiongoongó 'i he 'osi ha 'aho 'e taha mei hono vahe'i ko e Palesiteni 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e pekia 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) 'i he 'aho 'e ono kimu'á, pea hoko ai 'a Palesiteni Penisoni ko e 'Aposetolo fuoloa tahá.

Na'e nofo 'a Palesiteni Penisoni mo hono uaifi ko Fololá, 'i he taimi na'á na ma'u ai 'a e tala 'o e hiki 'a Palesiteni Kimipoló, peá na "tū'ulutui he taimi pē ko iá" 'o lotu.¹ Ka, 'i he 'uluaki palakalafi 'o e fakamatala 'e pulusi he funga 'o e māmaní, na'e toe fokotu'u 'e Palesiteni Penisoni ia 'i he tafa'aki 'o Fololá. Na'á ne pehē: "Ko ha 'aho 'eni na'e 'ikai ke u 'amanekina. Na'á ku lotua ta'e-tuku mo hoku uaifi ko Fololá ke fakalōloa 'a e ngaahi 'aho 'o Palesiteni Kimipoló he māmaní, pea mo fakahoko ha toe mana koe'uhí ko ia. Ka ko 'eni kuo folofola 'a e 'Eikí, 'e fai homa tūkuingatá, 'o fakatatau mo 'Ene tu'utu'uní, ke paotoloaki 'a e ngāué he māmani."²

Hili ha ta'u 'e 59 'o e nofo-malí, kuo fakangatula pē ha'u 'a e kupu'i lea "Folola mo Aú" kia Palesiteni Penisoni. Pea ko e taimi na'á ne pehē ai, 'e fai homa tūkuingatá, 'o fakatatau mo 'Ene tu'utu'uní, ke paotoloaki 'a e ngāué he māmani," na'e 'ikai ke ne ngāue 'aki e fo'i lea *te mau* kiate ia mo e Kau Taki Mā'olunga kehé, neongo 'oku pau 'e fakataha mo kinautolu. Na'e lea 'a e palōfita, tangata kikite, mo e tangata ma'u fakahā 'a e 'Eikí, 'i he fakamatala ko 'ení, kau ki he'ene tu'u fakataha mo hono uaifi 'i he ngāue 'a e 'Eikí.

Koe'uhí ke ke lau 'o kau ki he anga hono tanumaki 'e he mo'ui fakafāmā 'a e 'ulungaanga 'o 'Eselā Tafu Penisoni, vakai ki he Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: 'Eselā Tafu Penisoni, peesi 2–4.

Takai fakato'omata'u mei 'olungá: 'Eselā Tafu Penisoni mo ha kau faama; 'Eselā, fika ua mei to'o-hemá, mo 'ene fá'éé mo e fānau; ongomātu'a 'a 'Eselā, Siasí T. Penisoni mo Sala Tangilí Penisoni.

He ko e hā he 'ikai ke ne fakahoko ai? Kuó na fakataha mo Folola 'i he ngāue 'a e 'Eikí 'i ha meimei ta'u 'e onongofulu. Neongo kuo liliu ha ngaahi tafa'aki 'o 'ena mo'uí 'i he fakalau atu 'a e ngaahi ta'ú, ka kuo hoko 'ena kaungā ngāue ko ha ma'u'anga ivi ma'u pē kiate kinaua fakatou'osi.

Ko e lēsoni ke ako he ta'u ní, 'oku ma'u ai 'e he kakai fefine 'o e Fine'ofá mo e kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'a e faingamālie ke ako meia Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni. Mahalo te ke ongo'i faka-hehema 'i ho'o ako 'ene ngaahi akonaki ke ako ki hono 'ulungāngá. 'Oku 'oatu 'e he fakamatalá ni ha fanga ki'i 'ata 'o 'ene mo'uí mo 'ene ngāue, 'i he anga 'o e vakai 'a hono uaifi ko Folola 'Amuseni Penisoni. 'Oku 'uhinga 'a e ngaahi vahe mo e ngaahi fika 'o e pēsí he fakamatalá ki he *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: 'Eselā Tafu Penisoni.*

“Oku ou Fie Mali mo ha Taha Faama”

Na'e fononga 'a e tokotaha ta'u 21 ko 'Eselā Tafu Penisoni mei he faama hono fāmili 'i Uiteni, Aitahō, USA, ki Lōkani 'i Tutā he fa'ahita'u fakatōlau 'o e 1920, 'a ia na'á ne hū ai ki he Kolisi Ngoue 'a Tutāá ('oku hoko he taimi ni ko e 'Univēsiti 'o e

Siteiti 'o Tutāá). 'I he 'aho 'e taha lolotonga 'ene nofo mo hano ngaahi kaungāme'a he 'apiakó, ne kaiha'asi 'ene tokangá 'e ha finemui. Na'á ne manatu kimui 'o pehē:

“Na'a mau 'i ha ngaahi feleoko tatau-anga hu'akau fe'unga mo e lele mai 'a ha finemui—matamatalelei mo hoihoifua—'i he'ene ki'i kaá ko 'ene 'alu ki he faama hu'akaú ke 'omi ha hu'akau. 'I he ta'ata'alo atu 'a e tamaiki tangatá ki aí, na'e ta'ata'alo mai. Peá u pehē ange, 'Ko hai e ta'ahine ko iá?' Talamai 'e kinautolu 'Ko Folola 'Amuseni.'

“Na'á ku talaange, “Oku mou 'ilo, kuó u toki ma'ú ni ha ongo te u mali mo ia.”

Na'e olí'ia e ngaahi kaungāme'a 'o 'Eselā 'i he'ene leá. Na'a nau pehē, “Oku fu'u manakoa ia ki ha tamasi'i faama.” Ko 'ene talí, “Oku 'ai 'e he me'a ko iá ke toe fakalata ange.”³

Ne malava pē ke fehalaaki lahi e fakakaukau 'a e ngaahi kaungāme'a 'o 'Eselā kia Folola 'Amuseni. Talu mei hono ta'u hongofulu tupú, mo 'ene fakatokanga'i ha fa'ahinga me'a makehe 'i he kakai tangata 'oku nau ngāue'i 'a e kekelelé. 'I ha 'aho 'e taha, na'e talaange ai 'e he'ene fá'ē ko Pāpulaá ki ai “he 'ikai ke ne lava 'o ma'u e tu'unga mā'olunga taha 'o e ngaahi nāunaú ta'e kau ai 'a e mali fakasilesitalé, na'e tali ange 'e Folola, pea mahalo pē na'e 'ikai fu'u fēfē ka na'e 'i ai ha 'ilo makehe ai, 'Pea te u loto leva ke mali mo ha tangata masiva he koloá, kae koloa'ia fakalaumālie, koe'uhí ke ma lava 'o ma'u fakataha 'a e me'a 'okú ma ma'ú.' Hili ha 'ane ki'i fakalongolongo na'á ne toe pehē, “Oku ou fie mali mo ha tangata ngoue.”⁴

Na'e fetaulaki kimui 'a Folola mo 'Eselā 'i he 1920, pea 'ikai fuoloa kuo hoko 'a 'ena feohi fakakaume'á 'o na teu mali. Na'e ma'u 'e Folola 'ia 'Eselā Tafu Penisoni ha talavou kuó ne 'osi kamata ke tākaki 'a e ngaahi koloa fakalaumālie na'á ne mātu'aki fakamahu'inga'i. Pea kuo pau na'e hangē ko 'ene 'amanakí, na'e tupu loloto e ngaahi aka 'o hono ivi fakalaumālié 'i he kekelele 'o e faama hono fāmili.

Ko e Ngāue Fakataha ke Fakamu'omu'a e 'Otuá

I he kamata pē ke vāofi ange 'a Folola mo 'Eselā, ne na fakatokanga'i te na māvahevahe 'i ha ta'u 'e ua. Na'e ma'u 'e 'Eselā ha ui ke ngāue 'i he Misiona Pilitāniá. Na'á na fiefia mo Folola 'i hono faingamālie ke ngāue, peá na "talanoa mo Folola fekau'aki mo 'ena teu malí. Na'á na fie ma'u 'ena kau-me'á ke kei hoko atu, ka na'á ne toe fakatokanga'i foki 'a e fie ma'u ke hoko 'a 'Eselā ko ha faifekau fai mateakí. Na'á ne pehē, "Kimu'a peá u mavahé, na'á ma fakakaukau ke faitohi ange pē 'a Folola, tu'o taha pē he māhina." "Ne ma toe pehē foki ko 'ema fetohi'akí 'e nofo pē 'i he fakaloto lahí, falalá mo ha ngaahi ongoongo. Ko e me'a pē ia na'á ma fai."⁵

Na'á na fakahaa'i ha fo'i mo'oni 'i he'ena tali e ngāue fakafaifekau 'i he founga ko 'ení 'e iku ako'i 'e 'Eselā ki he Kāingalotú 'i he ngaahi ta'u lahi kimu'i: "Ko e taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai 'a e 'Otuá, 'e tu'u 'a e ngaahi me'a kehe kotoa pē 'i honau tu'unga totonú pe ko 'enau mavahe mei he'etau mo'uí. 'E pule'i 'e he'etau 'ofa ki he 'Eikí 'a 'etau talaki 'etau 'ofá, ngaahi fie ma'u ki hotau taimí, ngaahi me'a 'oku tau tulifua ki aí, pea mo e fakahokohoko 'o e ngaahi me'a 'oku tau mahu'inga'ia aí"⁶

Na'e hanganaki atu 'a 'Eselā mo Folola 'i he ofi ki he faka'osinga 'o 'ene ngāue fakafaifekau ke na toe fesiofaki. Ka na'e fai 'e Folola "ha me'a lahi ange 'i he 'amanaki atu pē ke ma'u ha taimi mo iá. Na'á ne 'amanaki mo'oni atu—ki hono kaha'ú mo e me'a te ne malavá. . . . Na'e fiefia 'i he mahino 'o e faka'amu 'a 'Eselā ke nofo 'i he faama 'a e fāmilí 'i Uitiní 'i 'Aitahoó. Neongo ia, na'á ne [Folola]ongo'i na'e fie ma'u ke 'uluaki faka'osi 'a 'ene ['Eselā] akó."⁷ Na'e kau mo ia 'i hono fakamu'omu'a 'o e 'Otuá, 'i he'ene feinga ke tokoni'i ia ke fai peheé. Te'eki 'osi ha ta'u 'e taha mei he'ene foki mei he'ene ngāue fakafaifekau, kuó ne faka'ohovale'i ia 'aki ha'ane talaange 'e 'alu mo ia 'o ngāue fakafaifekau. Koe'uhí ke ke 'ilo lahi ange ki he'ene filí ni, vakai ki he peesi 10–12.

Koe'uhí ke ke lau e ngaahi fakamatala 'o e ngāue fakafaifekau taimi kakato 'a 'Eselā Tafu Penisoni, vakai ki he peesi 10–12 mo e 121–22 'i he tohi lēsoni. Ke ke lau fekau'aki mo 'ene ngāue 'i he 'osi 'a e Tau Lahi 'a Māmani hono II 'i 'Iulope he lolotonga 'ene ngāue faka'apose-toló, vakai ki he peesi 18–20, 62–65, 81–83, 305 mo e 307.

'Olungá: Talavou ko 'Eselā Tafu Penisoni, kimu'a pea ma'u hono uiu'i fakafaifekau. To'omata'u 'i 'olungá: Na'e tokoni 'i hono tokoni'i 'a e kakai 'i 'Iulope 'i he 'osi 'a e Tau Lahi 'a Māmani Hono II.

Ko ha Fo'i Taiāmoni 'Oku Te'eki Fakahamolemole'i

Na'e sila'i 'a Folola mo 'Eselā 'i he Temipale Sōlekí 'i he 'aho 10 'o Sepitema 1926. Neongo e lelei fakanatula mo e lavame'a 'a 'Eselā 'i he akó, "ka na'e hoko atu ha kakai 'e ni'ihí ke fehu'ia e fakakaukau 'a Fololá. Na'e 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e 'uhinga 'oku loto ai ha taha lavame'a, tu'umālie, mo mana-koa ki ha tamasi'i faama. Ka na'á ne kei pehē pē na'e "loto ma'u pē ke mali mo ha taha faama." Na'á ne pehē ko 'Eselā "na'e angangofua, fakapotopoto mo to'a." Pea na'á ne pehē, "Na'e 'ofa he'ene ongomātu'á, pea na'á ku 'ilo kapau 'okú ne faka'apa'apa'i kinaua, te ne faka'apa'apa'i au." Na'á ne pehē, na'á ne 'ilo'i ko ha 'fo'i taiāmoni 'oku te'eki fakahamolemole'i, peá ne pehē, "Te u fai e me'a kotoa 'aki hoku iví ke tokoni'i ia ke 'iloa mo ongo'i 'ene lelé, 'o 'ikai 'i he ki'i koló ni pē ka ke 'ilo ia 'e he māmaní kotoa."⁸

Na'e fononga fiefia 'a Folola ki ha feitu'u pē na'e fie ma'u ke na ō ki ai ke tokonaki ma'a 'ena fānaú mo tokoni ki he Siasí, hona kakaí, mo hona fonuá koe'uhí ko e fakakaukau ki he

Na'e hoko 'a 'Eletā 'Eselā Tafu Penisoni ko e sekelitali 'o e ngoue 'a e 'lunaiteti Siteití 'i ha ta'u 'e valu lolotonga iá, na'e kei hoko pē foki ko ha 'Aposetolo. Koe'uhí ke ke lau ki he founa 'o 'ene fakahoko e ngaahi fatongia ko 'ení, vakai ki he peesi 24–30 mo e 55–56.

'Olungá: Ko Palesiteni Penisoni 'i he lolotonga 'o e Kāingalotú. To'ohemá mo 'olunga: Hoko ko e sekelitali 'o e ngoue 'a e 'lunaiteti Siteití.

tu'unga 'e malava ke a'usia 'e hono husepānití. Na'e fie ma'u ai ia 'i ha taimi 'e ni'ihí ke 'i ha mo'ui masivesiva ange mei he tu'unga na'e anga ki aí, ka na'á ne tali lelei 'a e polé.

Hangē ko 'ení, 'i hona 'aho malí, "ko e fakafiefia pē 'e taha na'e faí . . . ko ha ma'u me'atokoni pongipongi ma'á e fāmilí mo e ngaahi kaungāme'á. Hili e ma'u me'atokoni pongipongí, ne mavahe leva e ongome'a malí 'i ha ki'i loli Footi he kalasi T ki 'Āmesi 'i 'Aiouā," ke ako ai 'a 'Eselā ki he polokalama MA 'i he saienisi he 'ekonōmika 'o e ngoué. "I he fonongá, na'á na fa'a mohe he po'ulí 'i ha tēniti na'e tutulu. Ko e taimi na'á na a'u ai ki 'Āmesi, na'á na nō ha loki nofo'anga na'e poloka pē taha mei he 'api akó. Na'e si'isi'i 'a e ki'i lokí, pea na'e vahevahe ia 'e he fāmilí Penisoní mo ha fanga mongomonga tokolahi, ka na'e pehē 'e 'Eselā, "na'e 'ikai hano taimi kuo hangē ko e ki'i fale māfana taha ia 'e mafakakaukaua 'e ha taha.'"

'I he faka'au ke "mateuteu" ange 'a 'Eselā, na'e fakautuutu ange 'ene ngāue mavahe mei 'apí. Na'e iku 'ení 'o hoko ko ha fakalelei'i 'anga kia Folola foki. Na'e fa'a fekuki he

taimi 'e ni'ihí 'i he'ene mavahe mei 'apí, mo e ta'elatá mo e lotofoi. Ka na'e saii'ia 'i he'ene hoko ko e uaifi mo e fa'eé, pea na'á ne fakahaa'i 'ene hounga'ia 'i he ngaahi lelei hono husepānití pea mo 'ene mo'ui 'aki e fāmilí. Koe'uhí ke ke 'ilo lahi ange ki he kamata'anga 'o e nofo mali pea mo e tu'unga fakaemātu'a 'a Folola mo 'Eselā, vakai ki he peesi 15–18.

Telefoni Liliu Mo'ui 'e Ua

Na'e ma'u 'e Folola ha telefoni mei hono husepānití 'i he 'aho 27 'o Siulai 1943. Na'e 'i Soleki Siti 'i 'Tutā, mo 'ena tamasi'i ko Liti, 'o teuteu ke foki mai mei ha folau fakangāue. Na'e 'i hona 'api ofi ki Uāsingatoni D.C., meimei maile 'e 2,000 (km 'e 3,200) hono mama'ó. Na'e telefoni mai, hili ha pō ta'e-mamohe mo lotu lahi mo tangi, ke fakahā ange ne ui ia 'i he 'aho kimu'á ke hoko ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Na'e 'ikai faka'ohovale 'a e ongoongó kia Folola. Na'á ne 'osi "ma'u ha ongo'i mālohi 'e hoko ha me'a lahi 'i he folau [hono husepānití]." ¹⁰ Na'á ne (Folola) fakahaa'i 'ene falala kia 'Eselā, pea na'e hoko 'ene (Folola) ngaahi leá ko e fakafiemālie kiate ia ('Eselā). Na'á ne ('Eselā)fakamatala kimui ange: "Na'e fakaloto lahi ke talanoa mo ia (Folola). Kuó ne (Folola) fakahaa'i ma'u pē ha falala lahi ange kiate au ('Eselā) 'o laka ange 'i ha'akú."¹¹

Neongo na'e falala 'a Folola ki hono husepānití, ka na'á ne 'ilo'i he 'ikai ke ne lava 'o fakahoko toko taha pē hono uiui'i—na'á ne fie ma'u tokoni mei hono fāmilí pea mo ha ivi mei he langí. 'I ha konifelenisi lahi 'e taha, na'e fakahaa'i ai e 'ofa 'a Folola ki hono husepānití mo e mahino ki ai 'ene falala ki he 'Eikí, 'i ha ki'i pōpoaki na'e fanafana ki ai (vakai ki he peesi 56–57).

Na'e ma'u 'e Folola ha toe telefoni liliu mo'ui 'e taha mei hono husepānití 'i he 24 'o Nōvema 1952. Ko e taimi ko 'ení na'e 'a'ahi ai ki he feitu'u Uāsingatoni D.C., ka na'e 'i honau 'apí ia 'i Sōleki Siti. Na'e toki kole ange 'a Tuaiti D. 'Aiseni'aoa, 'a ia 'e vavé ni 'ene kamata ngāue ko e palesiteni 'o e 'Iunaiteti Siteití, kia 'Eletā Penisoni ke hoko ko 'ene

sekelitali 'o e ngoué, ko ha tu'unga mā'olunga 'e fie ma'u ai ha feilaulau lahi mo ha li'oa. Na'e tali 'e 'Eletā Penisoni 'a e tu'ungā, 'i he 'osi hano fale'ia 'e he Palesiteni 'o e Siasí, Tēvita O. Makei (1873–1970) ke ne fakahoko.

Ko e taimi na'e talaange ai 'e 'Eletā Penisoni kia Folola ne 'oange 'e he Palesiteni Hoko ko 'Aiseni'aoá ki ai 'a e tu'ungā pea kuó ne talí, na'á ne tali ange, "Na'á ku 'ilo'i te ne fai ia. Pea na'á ku 'ilo'i te ke tali." Na'á ne fakahā ange 'e faingata'a ki he fāmílí, ka na'á ne toe pehē, "Oku hangē ko e fina-ngalo ia 'o e 'Otuá."¹²

Na'e hoko 'a 'Eletā Penisoni ko e sekelitali 'o e ngoué 'i ha ta'u 'e valu. Na'e kātekina 'e he fāmílí ha ngaahi vaha'ataimi 'o e vāmama'ó 'i he lolotonga 'o e taimi ko iá, pea na'e pau ke fehangaangai 'a 'Eletā Penisoni mo e fakaanga pea mo e fakahekeheke 'oku hoko 'i he ngāue mo e kakaí, he lolotonga e taimi ko iá. Na'e ma'u 'e he fāmili Penisoni ha ngaahi faingamālie lahi. Hangē ko 'ení, na'e 'ave 'e 'Eletā Penisoni 'i ha me'a 'e taha 'ena ongo tamaiki fefine ko Pevalí mo Poní 'i ha folau uike 'e fā 'a ia na'e feinga ai ke fokotu'u ha ngaahi vā fefakatau'aki mo ha fonua kehekehe 'e 12 (vakai ki he peesi 209–10). Na'e fakaike ha fakafe mei ha taha faiongoongo ki ha faingamālie ngāue fakafaifekau makehe ki he fāmílí (vakai ki he peesi 28–29).

Ongo Me'angāue Tu'unga Tatau 'i he To'ukupu 'o e 'Eiki

Na'e tomu'a fakanofa 'a 'Eselā Tafu Penisoni ki hono uiui'í, 'o tatau mo e Kau Palesiteni kotoa 'o e Siasí. Ka na'e 'ikai ke ne mei lava 'iate ia pē 'o fakahoko 'a e tomu'a fakanofa ko iá pe ngāue 'aki ha ivi lahi pehē. 'Oku mahino na'e

'ikai ha taha na'á ne tokoni'i lahi ia 'o hangē ko ia na'e fai 'e Fololá. Na'á na ngāue fetākinima 'i he Siasí pea 'i hona fāmílí ko ha ongome'a ngāue ivi lahi 'i he to'ukupu 'o e 'Eiki.

Na'e ngāue fakataha 'a Palesiteni mo Sisitā Penisoni ke "unuaki e ngāue ki mu'a 'i māmani"¹³ 'o hangē pē ko 'ena tū'ulutui fakataha 'i he taimi na'á na 'ilo ai te ne tokanga'i 'a e Siasí. Pea hangē ko 'ene faka'amu 'i he'ene kei ta'u hongofulu tupú, na'á na ma'u 'a e me'a na'á na fie ma'ú—fakataha.¹⁴

Na'e na'ina'i 'a Palesiteni Penisoni mei he tu'unga malangá ki he Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke nau lōmaki'i 'a māmani mo 'enau mo'uí 'aki e Tohi 'a Molomoná (vakai ki he vahe 9–10). Na'e lau 'e Folola ki ai he 'aho kotoa pē 'a e Tohi 'a Molomoná, hili ia peá na alea'i 'a e me'a ne nau laú.¹⁵ Na'e kole 'a Palesiteni Penisoni ki he Kāingalotú mei he tu'unga malangá ke nau toutou ngāue mo lotu 'i he temipalé (vakai, vahe 13). Na'e ō fakapulipuli pē 'a Folola mo 'Eselā

Penisoni ki he tempalé he pongipongi Falaite kotoa 'i he taimi na'á na lava aí.¹⁶ Na'e fakatokanga 'a Palesiteni Penisoni mei he tu'unga malangá telia 'a e angahala 'o e hīkisiá mo e fakahīkīhiki 'a e māmani."¹⁷ Ka neongo na'e lava 'a Folola 'o tokoni'i "a māmani kotoa ke nau 'ilo'i ia,"¹⁸ na'á na fiemālie, fakataha, fakalongolongo pē 'i he "ngaahi fakahīkīhiki 'a e langí."¹⁹

Na'e fai 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni ha ngaahi malanga 'e laungeau 'i he'ene hoko ko e 'Aposetolo mo e Palesiteni 'o e Siasí. 'Oku faingata'a ke fakakaukau ki ha taha 'o e ngaahi malanga ko iá ta'e kau ai e ivi takiekina 'o e malanga fo'i lea 'e tolu na'á ne fai 'i he 'aho 11 'o Nōvema 1985: "Folola mo Au." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Sheri L. Dew, *Ezra Taft Benson: A Biography* (1987), 479.
2. Ezra Taft Benson, 'i he Don L. Searle, "President Ezra Taft Benson Ordained Thirteenth President of the Church," *Ensign*, Dec. 1985, 5.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: 'Eselā Tafu Penisoni* (2014), 8–10.
4. Dew, *Ezra Taft Benson*, 74–75.
5. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 10.
6. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 47.
7. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 12.
8. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni 11*, 14.
9. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 15.
10. Dew, *Ezra Taft Benson*, 176.
11. Ezra Taft Benson, 'i he *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 16.
12. Flora Amussen Benson, 'i he *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 28.
13. Ezra Taft Benson, 'i he Searle, "President Ezra Taft Benson Ordained Thirteenth President of the Church," 5.
14. Vakai, Flora Amussen Benson, 'i he Dew, *Ezra Taft Benson*, 74–75.
15. Vakai, Derin Head Rodriguez, "Flora Amussen Benson: Handmaiden of the Lord, Helpmeet of a Prophet, Mother in Zion," *Ensign*, Mar. 1987, 20.
16. Vakai, Dew, *Ezra Taft Benson*, 511.
17. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 267.
18. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 14–15.
19. *Ngaahi Akonaki: 'Eselā Tafu Penisoni*, 267.

KO HA NGĀUE TOKONI NA'E FETONGI

Na'a ku fa'a 'alu mo hoku kaungā lokí 'i hoku 'uluaki ta'u he 'univēsití ke 'a'ahi ki he tokoua 'o e kui-tangata tolu ta'u 98 'o 'ene fa'eé, 'a ia na'a ma ui ko e Fa'ē-tangata ko Sioó. Na'e nofo toko taha pē pea na'e ta'elata, pea na'a ma feinga ke 'a'ahi ki ai 'i he tu'o lahi taha 'e lavá. Na'a ne fa'a fai mai ha ngaahi talanoa 'i he lolotonga 'o 'ema 'a'ahí fekau'aki mo e taimi na'e nofo ai 'i Mekisikou pea mo ha ngaahi kolo 'e ni'ihí he kau'āfonua 'i 'Alesoná,

kau ai 'a Nokalisi (Nogales).

Na'a ku ongo'i na'e ue'i au ke u kei 'a'ahi ki he Fa'ētangata ko Sioó, 'i he taimi na'e foki fakataimi ai hoku kaungā lokí ki 'apí. Na'a ne hoko ko ha kaungāme'a mamae, pea na'a ku 'a'ahi ki ai 'o a'u ki he'ene mālōlō hili ia ha ta'u 'e taha mo e kongā. Ne u loto mamahi he mole hoku kaungāme'á ka na'a ku fakamālō ko'e'uhí ko e taimi mahu'inga ne ma feohi aí.

Na'a ku lau e tohinoa 'a 'eku kui-fefine hono uá 'i he 'osi ha ta'u 'e

hongofulu mei he mālōlō 'a e Fa'ē-tangata ko Sioó. Na'e fakamatala 'a e tohinoá ki hano husepāniti na'e 'ikai ke ne tuku ange ha pa'anga, toe ke totongi ha \$30 ki he fale nofo'angá, pea 'i ai mo e fānau 'e toko hiva ke fafanga.

Hili ia peá ne tohi 'o pehē: "Na'e anga'ofa mo'oni 'a e kakai 'i Pisepeí [Alesona] kiate kimautolu. Neongo na'a mau nofo mavahe mei he koló he fakatonga 'o Pisepeí, ka na'a nau fakafoki mai kimautolu [mei he lotú].

Náe nofo toko taha pē pea na'e ta'elata 'a e Fa'ētangata ko Sioó. Ko ia ne u feinga leva mo hoku kaungā lokí ke 'a'ahi ki ai 'i he tu'o lahi taha 'e lavá.

'E LAVA KE U VETEHIA?

Na'e tu'o lahi hano fakafoki mai kimautolu 'e Misa Siosefa Kilimani 'a ia na'á ne nofo 'i Mekisikou, pea 'ikai ngata ai, ka na'e 'ave kimautolu kátoa 'e [hono fāmīlī] ke mau ma'u me'atokoni efiāfi mo kinautolu. Na'a nau 'omi ha lāpisi na'e fakapaku mo ha ngaahi me'akai kehekehe, 'a ia na'a mau ifo'ia 'aupito ai. Na'a nau hiki ki Nokalisi . . . pea na'a nau foaki mai 'enau fanga lāpisi, lanu hinehina faka'ofa'ofa, pea na'a mau ma'u mo'oni ha me'a fe'unga ke mau kai."

Ko e taimi na'á ku lau ai 'ení, na'á ku 'ilo'i ko Siosefa Kilimani ko ē na'á ne tokoni'i 'eku kui fefine uá ko e Fa'ētangata ia ko Sioó! Na'á ku ongo'i e fanafana mai 'a e Laumālié na'e ue'i au ke u kei 'a'ahi ki he Fa'ē-tangata ko Sioó ko ha ki'i fakamālō 'i he anga'ofa na'á ne fai ki he'eku kui fefine uá mo hono fāmīlī.

Na'á ku fiefia ke hoko ko ha kongā 'o ha talanoa 'o e 'ofa mo e ngāue tokoní. 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'afio'i 'e he 'Eikí 'Ene fānaú. Kapau te tau talangofua ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní, te tau lava 'o tāpuaki'i e mo'ui 'a ha ni'ihī kehe pea iku tāpuaki'i ai mo kitautolu. ■
Krisi Church Summers, 'lutā, USA

Na'e kamata tā vave hoku mafú 'i he'eku tangutu fehanganhangai mo e mēmipa 'o e kau palesitenisī fakasiteikí. Na'e talu 'eku ta'e-manonga mei he telefoni ange 'a e kalake fakasiteikí ke fokotu'u ha taimi. *Te ne 'ilo'i nai na'e 'ikai ke u tauu ke ngāue?*

Na'á ku fakakaukau 'e faingofua ange ke 'ave ki he fakamaau'anga 'o e 'Otuá ha ngaahi angahala 'e ni'ihī 'i hano fakahā 'i heni 'i māmani, 'o u fakakaukau 'e ngali siokita ke fakahā ha ngaahi me'a te ne fakatupu ha mamahi pe fakamā ki hoku uai'fi. 'E sai ange ke u ikuna'i toko taha pē 'e au mo fuesia hono mamafá. Ko e palopalemā pē he na'e 'ikai ke u lava 'o ikuna'i kinautolu 'iate au pē.

Na'á ku tangutu 'i ai 'i hono fakahoko mai 'e he tokoni 'i he kau palesitenisī fakasiteikí ha uiui'i. Na'á ne fehu'i mai, "Misa; te ke fie tali 'a e uiui'i ko 'eni?" Na'á ku loto ke u kaila, "Io!" Ka, na'e hangē na'e ta'e-mapule'í, 'eku fanongo ki he'eku pehē, "He 'ikai ke u lava; 'oku fie ma'u ke u fakalelei'i ha ngaahi angahala."

Na'e hū fakataha mai 'a e ta'e-manongá mo e fiemālié 'i he'eku vete 'a e natula angamaheni 'o e angahalá. Na'á ne 'eke mai pe kuó u 'osi talanoa mo 'eku pīsopé. "I'ikai." Fēfē hoku uai'fi "I'ikai." Na'á ma lulu-lulu, malimali, peá ne talamai 'okú ne fiefia he'eku vetehiá, peá ne fakahino-hino au ke u talanoa mo e pīsopé mo hoku uai'fi.

Na'á ku talangofua, 'o tomu'a fakahā ki hoku uai'fi—'o 'osi ai 'eku manavasi'i lahi tahá. Na'á ne kei 'ofa 'iate au! 'Io, na'á ne loto mamahi, pea na'e pau ke ma ngāue'i ha ngaahi me'a, ka na'á ne 'ofa 'iate au mo poupu'i au ke u 'alu ki he pīsopé.

Ko e taimi na'á ku 'alu ai ke talanoa mo e pīsopé, na'á ne talitali lelei au he taimi pē ko iá ki hono 'ōfisí. Na'e faingata'a 'a 'eku feinga ke fakahā mahino e 'uhinga na'á ku 'i ai aí. Na'e faingata'a ke u 'ilo e me'a ke u kamata aí, 'i he hili ko 'eni 'eku fufuu'i fuoloa 'eku ngaahi angahalá. Na'á ku fakamatala'i ange e natula fakalūkufua 'o 'eku ngaahi angahalá mo kole ha taimi ke u lau fakalautelau ai 'eku ngaahi fehalaákí. Na'e loto fiemālie lelei pē ki ai.

Na'e te'eki ai pē ke u vetehia kakato, ka na'á ku ongo'i e mahu'i atu e mafasiá mei hoku umá. Fāifai ne u ongo'i foki ha 'amanaki lelei fo'ou ki ha tau'atāina, mei he kavenga mafasiá ni.

Na'á ku faka'aonga'i e ngaahi uike hokó ki he lotu, lau e folofolá, mo fokotu'u 'eku lisi ke fakahā ki he'eku pīsopé mo 'eku Tamai Hēvaní fakatou'osi. Na'á ku fuofua 'ave 'eku lisi ki he Tamai Hēvaní, 'i he loto mafesifesi mo e loto fakatomala, ke Ne 'afio'i 'oku ou kole fakamolemole mo loto mo'oni ke liliu. Na'á ku fokotu'u ha toe taimi mo e pīsopé pea vahevahe kakato 'eku lisi. Na'e 'ikai ke ne mata mamahi, kaila, pe valokí'i au; ka, na'á ne fā'ofua kiate au. Na'á ne fakahā mai 'ene 'ofá pea mo e 'ofa 'a e 'Eikí, pea mo fakahā mai 'oku ou 'i he hala 'o e fakatomala mo'oni he taimí ni. Na'á ku 'ilo na'e mo'oni ia.

Na'e hoko e vete 'o 'eku ngaahi angahalá, 'a ia ko 'eku manavasi'i lahi taha ia kimu'á, ko e taha 'o e ngaahi 'a'usia faka'ofa'ofa taha 'o 'eku mo'uí. Ko e 'uluaki sitepu ia ke mahino mo'oni ai kiate au e me'a'ofa mo e mālohi faifakamo'ui 'o e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. ■
'ikai fakahā e hingoá

NE MAU MUIMUI 'I HE HALÁ

Na'á ku ngāue 'i he feitu'u fakamui-mui taha 'o 'eku ngāue fakafai-fekau' mo hoku hoá 'i ha ongo ki'i kolo na'e tu'u 'i he loto vahefonua Sao Paulo, Palāsílá. Na'e 'i he vaha'a 'o e ongo ki'i koló ha hala tu'usi 'i ha loto vaotā na'e te'eki ke ma ō ai koe'uhí he na'á ma ongo'i na'e fakatu'utāmaki pea 'oku ngali he 'ikai ke ma fetaulaki ai mo ha taha.

Na'á ma fakaofiofi atu ki he ki'i halatu'usi ni 'i ha ho'ātā efiafi 'e taha, kuó u ongo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní 'i hoku lotó, 'o talamai 'oku totonu ke ma hū he loto vaotaá. Na'á ku sio kia 'Eletā 'Enitileti mo fakamatala ange 'a e ongo kuó u toki ma'ú. Na'á ne talamai na'á ne ongo'i 'a e me'a tatau.

Taimi nounou pē mei he'ema kamata he ki'i hala fo'ou, kuó ma fakatokanga'i atu ha fefine 'oku lue hangatonu mai kiate kimaua. Na'e fāsi'i 'a e ki'i halá, pea 'i he'ema fakalaka atu ai, na'á ma fakatokanga'i na'e tangi.

Ko e taimi na'á ne fakatokanga'i ai kimauá, na'á ne fakaafe'i ke ma muimui ange ai ki hono 'apí, 'o ma fe'iloaki ai mo hono husepānití. Na'á ma kamata leva ke ako'i ki he ongo-mātu'a tokangá ni 'a e ongoongoleleí. Na'á ma fakaafe'i kinaua ke na papitaiso 'i he 'osi pē ha ngaahi uike si'i. Na'á ma fiefia 'i he'ena tali leleí koe'uhí he kuo lava ha ta'u mei he papitaiso fakamuimui taha he uotí. Na'á ma fiefia 'i he'ema talangofua ki he ue'i ke ma fou he ki'i halá 'i he 'aho ko iá.

Neongo ia, na'e pehē 'e he uaifí 'i ha taimi nounou kimu'a he'ena papitaisó na'á ne fie ma'u ke talanoa mo kimaua. Na'á ne pehē kuo ta'u lahi 'ene toutou ma'u e misi tatau. Na'á ne fakatokanga'i ia 'i he misí 'oku tatali 'i loto Sao Paulo. Na'e ha'u ha tangata motu'a ange 'o talaange 'oku ha'u ha ongo talavou ke liliu 'ene mo'uí. Hili ia peá ne

fakatokanga'i ha ongo talavou 'okú na ō mai, ka na'e ngata ma'u pē 'ene misí he me'a ko iá.

'I ha 'aho 'e taha 'i ha ngaahi uike si'i kimu'a, lolotonga 'ene tafi hono falé ne talaange 'e ha le'o ki ai na'e omi 'a e ongo talavou' pea na'e fie ma'u ke 'alu he momentiti pē ko iá ki he ki'i halatu'usi, 'a ē ne ma fuofua sio ai ki ai. Na'e 'ikai mahino ki ai 'a e ue'i ka na'á ne fie 'ilo e 'uhinga 'o 'ene misí, peá ne li leva 'ene taufalé kae lue ki he ki'i halá.

Na'e foki mai 'a e ngaahi 'imisi 'o 'ene misí ki he'ene fakakaukaú 'i he'ene luelué, 'o hangē ha fo'i hele-'uhilá 'i he'ene sio ki he fofonga 'o e ongo talavou'. Na'á ne toe sio foki 'okú na takitaha tui ha suti 'uli'uli mo ha pine hingoa. Na'á ne pehē, na'e 'osi pē ha ngaahi momentiti si'i kuó u 'asi ange mo 'Eletā 'Enitileti 'i mu'a ai 'i he ki'i halá. Na'e 'ikai ke ne mapukepuke e māfana hono lotó,

pea 'ikai ke lava 'o mata'ofi kae tangi.

'I he'eku manatu'i he 'ahó ni 'a e a'usia toputapu ko iá, 'oku ou toe ongo'i 'a e Laumālie mo sioloto 'i he'eku fakakaukaú ki he fofonga lo'imata'ia 'o e fefine na'á ne tali 'a e ongoongoleleí. Na'á ku ongo'i ngofua mo hoku hoá mo ma'u 'a e lototo'a ke muimui 'i he ki'i hala na'e finangalo 'a e 'Eiki ke ma foua 'i he 'aho ko iá. ■

Lu ti 'Oliveila Mākolino, Tokelau 'o Lio Kelení, Palāsila

TE KE FIE MA'U HA MATALA'I-'AKAU?

Na'á ku hela'ia mo mata faka-fulofula 'i ha 'aho 'e taha, hili ha houa ngāue faingata'a 'i he 'iuniti 'o e fānaú he falemahakí. Na'á ku fakatokanga'i ha ngaahi matala'i'akau

Taimi nounou pē mei he'ema kamata he ki'i hala fo'ou, kuó ma fakatokanga'i atu ha fefine 'oku lue hangatonu mai kiate kimaua. Na'á ma fakatokanga'i na'á ne tangi.

faka'ofa'ofa 'i he'eku lue atu ki he tesi 'o e taha le'ó. Ko e taimi na'á ku fakamatala ange ai ki he taha he tesi 'enau faka'ofa'ofa mo 'enau namu lelei, na'á ne talamai te u lava 'o 'ai ia ma'aku.

Na'á ku fiefia 'aupito! Na'á ku fakakaukau 'oku pau na'e finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke u ma'u e ngaahi matala'i'akaú ke fakafiefia 'i 'aki hoku 'ahó.

'I he'eku hū ki tu'a mei he falemahakí, ne u fakatokanga 'i na'á ku 'i mui 'i ha fefine 'i ha salio teketete. Na'e faka'au ke 'ikai ke u fa'a tatali koe'uhí ko ia ka na'e faifai pē peá u lava 'o fakalaka ai 'i he'ema hū ki tu'á. Na'á ne hanga hake 'i he'eku fakalaka a'í 'o pehē mai, "Oi, ngaahi matala'i'akaú faka'ofa'ofa tama." Na'á ku fakamālō ange peá u fakavavevave ki hoku husepānití, na'e tatali 'i he'ema kaá. Na'á ku vēveveke ke faka'ali'ali ange ki ai 'eku ngaahi matala'i'akaú.

Fakafokifā pē kuó u ongo'i 'oku fakahā mai 'e he Laumālie Mā'oni'oní na'e fie ma'u 'e he fefiné 'a e ngaahi matala'i'akaú 'o lahi ange 'iate au. Na'á ku 'āmio ke foaki kinautolu ki ai, ka na'á ku muimui 'i he ue'i ko 'ení. Ko e taimi na'á ku 'eke ange ai pe 'okú ne fie ma'ú, na'á ku 'amanaki ke ne pehē mai 'ikai.

Na'á ne tali mai, "Oiauē, 'io! Te u sai'ia ai. 'Oku faka'ofa'ofa."

Na'á ku mono ange ki ai, ka 'i he'eku sítu'a ke 'alú, na'e kamata ke halotulotu. Ko e taimi na'á ku 'eke ange ai pe na'e sai peé, na'á ne talamai ne mālōlō hono husepānití 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí pea kuo laka hake 'i he ta'u 'e tahá 'a e te'eki 'a'ahi ange ha taha 'o 'ene fānaú ki ai. Na'á ne pehē na'e kole ki he 'Otuá ke 'oange mu'a ha faka'ilonga 'o 'Ene 'ofá.

Na'á ne pehē, "Ko ha 'āngelo

koe ne fekau'i mai mei he 'Otuá ke foaki mai e ngaahi matala'i'akaú 'oku ou sai'ia taha a'í. 'Oku ou 'ilo 'eni 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate au."

Na'e ongo ki hoku lotó. Na'á ku siokita. Na'e fie ma'u 'e he fefiné ni ha lea 'ofa, ka na'e 'ikai ke u lava 'o lea ki ai. Na'e 'ikai ko ha 'āngelo au. 'I he'ema māvaé, ne u kamata tangi foki mo au.

Na'e 'eke mai 'e hoku husepānití 'i he'eku a'u atu ki he kaá pe ko e hā e me'a na'e hokó pea mo e 'uhinga na'á ku foaki ai 'eku ngaahi matala'i'akaú. Hangē na'á ne puputu'ú ka na'á ne fiemālie 'i he'eku fakamatala ange 'a e me'a ne hokó.

Na'á ne pehē, "Na'á ku 'omai ha lose ma'á u he 'ahó ni. Na'á ku ongo'i na'á ke fie ma'u kinautolu. Na'á ku hoha'a na'a kuó ke toki foakí ni kinautolu. Kapau na'e 'ikai ko e ngaahi matala'i'akaú ia na'á ku 'omai, 'oku nau 'ifē?"

Na'e toki 'ilo na'e ngalo 'i he falekoloa matala'i'akaú ke nau 'omai 'a e ngaahi matala'i losé, ko ia ne ma lele leva ki he falekoloá. Na'e hū ki loto hoku husepānití 'o foki mai mo ha ha'inga matala'i'akaú faka'ofa'ofa.

Na'e 'ikai ke u toe mata'ofi ka u tangi. Kuo kole mai 'a e Tamai Hēvaní ke u feilaulau 'i 'a e ngaahi matala'i'akaú ko iá, 'o Ne 'afio'i na'e 'i ai ha fa'ahinga me'a lelei ange na'e fakatatali mai ma'aku pea 'ikai ngata a'í ka na'e fie ma'u 'e Hono 'ofefine li'ekinā ha fakamanatu 'o 'Ene 'ofá. ■

Sinití 'Alamalasi 'Anitoni, 'lutā, USA

Fakafokifā pē kuó u ongo'i 'oku talamai 'e he Laumālie Mā'oni'oní na'e fie ma'u 'e he fefiné 'a e ngaahi matala'i'akaú 'o lahi ange 'iate au.

FEALĒLEA‘AKI FAKATAHA MA‘U PĒ

Ngaahi Fakataha Alēlea Fakafāmilī Ma‘á e Mātu‘a Malí

Fai ‘e Nichole Eck

‘O ku muimui ‘a e ngaahi fakataha alēlea ‘i he Siasí ‘i ha palani fakalangi ‘i he tu‘unga kotoa, mei he Fakataha Alēlea ‘o e Kau Palesitenisi ‘Uluakí mo e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ki he siteikí, uōtí,

koló, kōlomú, mo e ngaahi fakataha alēlea fakatakimu‘a kehé. Na‘e pehē ‘e Palesiteni Sīpenisā W. Kimipolo (1895–1985), “Ko e tefito‘i fakataha alēlea ‘o e Siasí, ‘a e fakataha alēlea fakafāmilí.¹

Kuo ‘osi ako‘i ‘e ‘Eletā M. Lāsolo Pālali ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ko e “ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí ko e ngaahi fakataha‘anga lelei taha ia ke hoko ai ‘a e fetu‘utaki lelei.”² Na‘á ne fakamatala‘i, ko ha taimi ia ke nau “talanoa ai ki he ngaahi fie ma‘u ‘a e fāmilí mo e ngaahi fie ma‘u ‘a e kau mēmipa fakafo‘ituitui ‘o e fāmilí, . . . fakalelei‘i e ngaahi palopalemá, fai ha ngaahi fili fakafāmilí, [mo] palani e ngaahi ‘ekitiviti mo e ngaahi taumu‘a fakafāmilí faka‘ahó mo taimi lōloá.”³

Kapau kuo te‘eki ai fakahoko ha‘amou fakataha alēlea fakafāmilí, te mou lava ‘o kamata he ‘ahó ni. Kapau ‘okú ke kei nofo mo ha fānau, te ke lava ‘o fakakau kinautolu. Neongo ia, ‘oku toe mahu‘inga foki ke fakahoko ‘e he husepānití mo e uaifí ha fakataha alēlea fakafāmilí kehe ke na lava

ai ‘o alea‘i ‘a e ngaahi palopalema fakafāmilí mo fakatāutahá ‘o ‘ikai ‘ilo ki ai ha taha.

Ko ha ngaahi tefito‘i mo‘oni mo ha ngaahi fokotu‘u faingofua ‘eni te mou lava ‘o ngāue ‘aki ‘i ho‘omou ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí he vā ‘o e husepānití mo e uaifí.

Kamata ‘aki ha Lotu

“Ko e taimi ‘oku ngata ai ‘a e fetu‘utaki mo e Tamai Hēvaní, ‘oku ngata ai pē ‘a e fetu‘utaki ‘i he vā ‘o e ngaahi mātu‘a malí.”⁴

‘E lava ke hoko ‘a e ‘Eikí ko ha taha mahu‘inga ke kau ‘i ho‘o malí. Te ke lava ‘i ho‘o lotú ke fakamālō ki he Tamai Hēvaní koe‘uhí ko ho ngaahi tāpuaki lahí, kau ai ho malí, pea kole Hono Laumālié ke kau ‘i ho‘omo pōtalanoá. ‘E lava ke tataki ‘e Hono Laumālié ho‘omo fealēlea‘akí mo tokoni ke ohi mai ha ngaahi ongo lelei mo ha fetu‘utaki lelei.

Fakakaukau‘i Fakataha

“Kuo pau ke lotu taha a e kau mēmipa ‘o ha fakataha alēlea, ‘i he lotú

‘Oku fehangahangai e ongome‘a mali mo ha ngaahi palopalema mo e ngaahi fili lahi. ‘E lava ke tokoni ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘eni ‘e ono ‘o e ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí.

mo e alea'i, ke a'usia 'a e uouangataha 'oku tomu'a fie ma'u kae tokoni 'a e 'Eiki."⁵

Kuo pau ke ke fai mo ho uai'fi ha ngaahi fili mahu'inga, hangē ko e fakakaukau'i pe 'oku totonu ke ke tali ha ngāue pe 'ikai, feitu'u ke ke feinga ako a'i, taimi ke 'i ai ha fāna'u, pe anga hono vahevahe 'o e ngāue faka'apí. 'E lava 'a e husepānití mo e uai'fi ke fokotu'u ha ngaahi founga fakalelei'i 'o e ngaahi palopalemá mo alea'i ki nautolu. Fakafanongo 'i he loto fakatōkilalo ki he fakakaukau ho hoá. 'E

lava 'a e me'á ni 'o tokoni ke mahino kiate koe ha fo'i fakakaukau 'e taha pea te ne fakamanatu ki ho malí 'okú ke fakamahu'inga'i 'ene fakakaukau.

Kuo pau ke tau lava'i 'etau ngaahi tu'utu'uni mahu'inga 'i he ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí "i he lototaha fakalangi, kae 'ikai 'i he tukulolo."⁶ Mahalo he 'ikai ke ke lava 'o a'usia 'a e uouangataha ko 'ení he taimi pē ko iá, 'i he me'a kotoa pē. Mahalo na'a lava ia 'i ha ngaahi fakataha alēlea lahi mo ha lotu fakamātoato—fakafo'ituitui pea fakataha mo ho malí—ke mo felotoi

'i ha fili. Ka "kapau te mou fekoekoe'i 'i ha fakataha alēlea 'o hangē ko ia 'oku fie ma'u ke mo fakahokó, 'e foaki atu 'e he 'Otuá ha ngaahi founga fakalelei'i ki he palopalema 'okú mo fehanganhangai mo iá."⁷

Mahalo 'e lava 'o 'aonga lahi ke mo fakapapau'i kei taimi ha tefito ki ha fakataha alēlea fakafāmilí. Te mo ma'u heni ha taimi ke fakakaukau'i ai 'a e kaveingá koe'uhí ke ke lava mo ho malí 'o ongo'i mateuteu lelei ange ke fakahā ho'omo ngaahi fakakaukau.

Fakafuofua'i Koe

"Pea ko e hā 'okú ke tokanga ai ki he malamala'i 'akau 'oku 'i he mata 'o ho kāingá, ka 'oku 'ikai te ke tokanga ki he fu'u 'akau 'oku 'i ho mata 'o'ou'?" Mātiu 7:3.

'Okú ke ma'u 'a e mālohi ke liliu 'a e toko taha pē: ko koe. Mahalo 'e fakatauele'i koe ke ke ngāue 'aki e fakataha alēlea fakafāmilí ke fakahaa'i ha lisi 'o ha ngaahi fakaanga ki ho malí. Ka, 'oku totonu ke ke ha'u ki he fakataha alēleá ni mo ha holi ke fakalelei'i koe. 'Eke ki ho malí pe 'oku 'i ai ha fa'ahinga me'a 'oku fakatupu palopalema pe fakatupu loto hoha'a kuó ne fakatokanga'i 'i ho'o ngaahi leá pe tō'ongá. Fokotu'u ha ngaahi taumu'a ke fakalalakaka fakatāutaha ai pea kole ho malí ke pou pou 'i ho'o feinga ke liliú. Pou pou'i ho malí 'i ha

fa'ahinga taumu'a fakatāutaha 'oku loto ke ne fakahoko.

Talanoa ki he Ngaahi Me'a Faingata'ā

*"Ko e fāmili kotoa pē 'oku 'i ai 'enau ngaahi palopalema mo e ngaahi faingata'ā ia. Ka 'oku feinga 'a e ngaahi fāmili lavame'ā ke ngāue fakataha ke ma'u ha ngaahi founga fakalelei kae 'ikai fefakaanga'aki mo feke'ike'i."*⁸

'Oku langa 'a e nofomali 'oku mālohí 'aki hono ikuna'i 'a e ngaahi faingata'ā, kae 'ikai ke ta'etokanga'i pe faka'ehi'ehi mei ai. 'E 'i ai ha ngaahi taimi 'e hoko ai ha ngaahi palopalema mamafa 'e fie ma'u ke alea'i. Hangē ko 'ení, mahalo te mo fekuki mo e feinga ke ikuna'i 'a e ngaahi palopalema 'o e angahalá mo e fakatomalá pe ngaahi kavenga fakapa'angá, ka 'e lava 'a e fetu'utaki tau'atāina mo mo'oni 'a ha fāmili ke tokoni 'i hono fakamolū e ngaahi loto fefeká. 'E lava ke hoko 'a e fakataha alēlea fakafāmili ko ha fakataha'anga taau mo fakafiemālie ke ne 'ohake 'a e

ngaahi loto hoha'á pe kole ha tokoni.

Tokanga taha ki homo ivi 'i he ngaahi founga fakalelei'i 'o e palopalemá pea faka'ehi'ehi mei he fakafekikí pe fakaangá. Loto fakatō-kilalo. Fakahā ho'o 'ofa ki ho malí mo fefakamanatu 'aki 'okú mo ngāue fakataha ke langa hake ha fāmili fiefia, mo ha nofo-mali 'oku ta'engatá.

Pukepuke 'a e Lelei

*Kapau 'okú ke toki ui pē 'a e ngaahi fakataha alēlea fakafāmili "i he taimi 'o e loto-hoha'ā . . . kae 'ikai teitei fakalāngilangi'i . . . 'a e ngaahi lavame'ā pe ke fakahīkīhiki'i [e kau mēmipa ho fāmili] mo fakahaa'i ho'o 'ofā kiate kinautolu, te nau ako leva ke 'āmio mei he ngaahi fakataha alēlea fakafāmili."*⁹

'Oku 'ikai fie ma'u 'a e ngaahi fakataha alēlea fakafāmili kotoa pē ke nofo taha 'i he ngaahi palopalemá pe ngaahi filí. Te mou lava 'o tuku ha taimi ke vahevahe ai ha ngaahi me'a lelei kau ki ho malí pe fakamatala'i ha ngaahi tāpuaki 'i

ho'o mo'uí. Te mou lava 'o fakafiefia'i ha ngaahi lavame'a fakatāutaha, alea'i ha ngaahi founga ke fakamālohia fakalaumālie ai ho'omo nofomalí mo homo fāmili, fokotu'u fakataha ha ngaahi tau-mu'a, pe fakahaa'i ho'o fakahounga'i e mālohinga pe ngaahi ngāue tokoni 'ofa 'a ho malí. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fakataha alēlea fakafāmili ke "fokotu'u e ngaahi founga fetu'utaki mo e fefaka'apa'apa'aki 'a ia . . . [te ke lava mo ho malí] ke fakafalala ki ai 'i he taimi 'oku hoko ai e ngaahi palopalema mamafa mo faingata'ā."¹⁰

Vilitaki

*"Tau fai mu'a 'a e lelei taha te tau lavá mo feinga ke fakalakalaka 'i he 'aho kotoa pē. Ko e taimi 'oku hā ai 'etau ngaahi fehalaākí, 'e lava ke tau kei feinga pē ke fakatonutonu kinautolu. Te tau lava 'o fa'a fakamole-mole'i ange 'a e ngaahi tōnounou 'oku 'iate kītautolū pea mo ia 'oku 'iate kinautolu 'oku tau 'ofa ai."*¹¹

Faka'osí, manatu'i ko hono fetongi 'o e ngaahi founga

fetu'utaki koví 'aki 'a e ngaahi sīpinga lelei 'oku taimi lahi mo feifeinga'i. Mahalo 'e 'asi ngali faikehe mo fakaloto si'i ho'omou 'uluaki fakataha alēlea fakafāmilí, ka 'i ho'o feinga 'i he loto fakatōkilalo ke fetu'utaki 'iate kimoutolu pē mo fakakau 'a e 'Eikí 'i ho'omou ngaahi filí, 'e mahino lelei ange kiate kimoutolu 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí.

'Oku fakataumu'a 'a e 'Eikí ke tau ma'u ha nonga 'i hotau ngaahi 'apí pea 'i he 'etau fetu'utakí. 'Okú Ne tokoni mai 'i he tafa'aki 'oku tau tōnounou aí mo tāpuaki'i 'etau ngaahi ngāue. Te tau lava 'i He'ene Tokoní ke tanumaki ha "ātakai 'o e faka'apa'apá, femahino'akí, mo e fe'ofa'ofani"¹² 'a ia te ne 'ai hotau ngaahi 'apí, 'o hangē ko e tala'ofa 'a Palesitani Tōmasi S. Monisoní, "ko ha kongā 'o hēvani 'i heni 'i he māmaní."¹³ ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitani 'o e Siasí: Sīpenisā W. Kimipolo* (2006), 211.
2. M. Russell Ballard, *Counseling with Our Councils: Learning to Minister Together in the Church and in the Family* (2012), 165.
3. M. Russel Ballard, "Family Councils: A Conversation with Elder and Sister Ballard," *Liahona*, June 2003, 14.
4. M. Russell Ballard, "Family Councils," *Liahona*, 17.
5. Ronald E. Poelman, "Priesthood Councils: Key to Meeting Temporal and Spiritual Needs," *Ensign*, May 1980, 91.
6. Ronald E. Poelman, "Priesthood Councils," 91.
7. Stephen L. Richards, 'i he Conference Report, Oct. 1953, 86.
8. Ezra Taft Benson, "Counsel to the Saints," *Ensign*, May 1984, 6.
9. *When Thou Art Converted, Strengthen Thy Brethren* (Melchizedek Priesthood study guide, 1974), 168.
10. "Family Councils: A Heavenly Pattern," *Follow Me: Relief Society Personal Study Guide* (1989), 171.
11. Russell M. Nelson "Perfection Pending," *Ensign*, Nov. 1995, 88.
12. "Working Together in Family Councils," *Ensign*, Feb. 1985, 31.
13. Thomas S. Monson, "Hallmarks of a Happy Home," *Ensign*, Nov. 1988, 69.

KO E HĀ 'OKU TAU TALANOA KI AÍ?

Kapau 'oku 'ikai ke mou 'ilo 'e me'a ke mou talanoa ki ai 'i ha fakataha alēlea fakafāmilí, fakakaukau ki he ngaahi fehu'i hangē ko 'eni:

- Te tau lava fēfē 'o vahevahe 'a e ngāue koe'uhí ke 'i ai ha ngaahi fatongia faka'api 'o e mēmipa kotoa pē mo ongo'i fiefia he me'a 'okú ne fai?
- Ko e fa'ahinga mītiá fēfē te tau fakangofua 'i hotau falé?
- Ko e hā ha ngaahi pōto'i ngāue fo'ou te tau lava 'o ako fakafāmilí?
- Ko e hā te tau lava 'o fai fakafāmilí ke ta'ofi 'a e keé?
- Ko e hā ha ngaahi 'ekitiviti te nau poupuu'i kitautolu ke tauhi e 'aho Sāpatē ke mā'oni'oni?
- Te tau teuteu fēfē ki ha fakatamaki fakaenatula?
- Te tau kau lahi ange fēfē ki hotau koló?
- Ko e hā ha ngaahi tuku-fakaholo fo'ou te tau lava 'o kamata fakafāmilí?
- Te tau lelei ange fēfē 'i hono tokanga'i 'etau ngaahi me'a fakapa'angá?
- Ko e hā te ta lava 'o fai ke fakamālohia fakalaumālie 'eta nofo malí?

K o e

Loto-to‘a

Fai ‘e Christian Hägglund

Ko e taimi na‘á ku foki ai ki Suēteni ‘i he ‘osi ‘eku ngāue fakafaifekaú, na‘á ku fefa‘uhi fuoloa mo e sitepu hono hoko ‘i he‘eku mo‘uí—‘a e mali tempalé. Na‘e toe fakapapau ‘i ‘e he Laumālié na‘e fie ma‘u ke u kamata hoku fāmilí ke u a‘usia ‘a e fa‘ahinga tangata na‘á ku loto ke u a‘usiá. Na‘á ku fu‘u tokanga lahi ‘aupito ki he anga ‘o ‘ene hoko ko e fili mahu‘inga taha ‘i he‘eku mo‘uí, pea neongo ne u ongo ‘i kuó u ma‘u ‘a e hoa ta‘engata kiate au, pea kuo tali ‘e he ‘Eikí ‘eku filí, ka na‘e vaivai ‘a ‘eku tuí. Na‘á ku fili mo hoku kaume‘á, ‘Evelina, ha taimi ki he‘ema sila he tempalé, alea ‘i mo ‘ema hanimuní, pea ‘osi fakatau mo e ongo fo‘i mama fakama‘ú kimu‘a ‘oku te‘eki ai ke ma fakama‘u—koe‘uhí pē ko ‘eku manavasi‘i ke u loto ‘aki ‘a e malí. Na‘á ku fie ma‘u ‘a e Tamai Hēvaní ke Ne fekau‘i au ke u mali mo ‘Evelina koe‘uhí he na‘á ku manavasi‘i ke ha‘isia ki he fili te u faí telia na‘a mo vete ‘ema nofomalí. Na‘e tuku ai au he‘eku manavasi‘i mo e ngaahi lotu takihala‘í ‘o ‘ikai ke u toe lava ha me‘a kae kei fakatatali ai pē ‘eku fili mahu‘ingá.

Na‘á ku ako ke faka‘aonga ‘i ‘eku tau‘atāina ke filí ke ngāue kae ‘ikai pule‘i au ‘i he taimi na‘á ku fai ai e fili mahu‘inga taha ‘o ‘eku mo‘uí.

Tau‘atāina ke Filí— Ko e Founga ‘a e ‘Eikí

Na‘e fāifai pea tokoni ‘a e ngaahi ue‘i ‘a e Laumālie Mā‘oní‘oní ‘i he taimi na‘á ku huke ai ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 58:26–29: “He vakai, ‘oku ‘ikai taau mo au ke u fekau‘i ‘i he ngaahi me‘a kotoa pē; he ko ia ia ‘oku fakamālohi‘i ‘i he ngaahi me‘a kotoa peé, ko e tamaio‘eiki [fakapikopiko]. . . . “ . . . Ko e mo‘oni ‘oku ou pehē, ‘oku totonu ke femo‘uekina ‘a e tangatá ‘i he holi lahi ‘i ha ngāue lelei, pea fai ‘a e ngaahi me‘a lahi ko ‘enau fili tau‘atāina ‘anautolu pē, pea fakahoko ‘a e mā‘oní‘oní lahi;

“He ‘oku ‘iate kinautolu ‘a e mālohi, ‘a ia ‘oku nau hoko ai ko e ni‘ihi ke fili ma‘anautolu. . . .

“Ka ko ia ia ‘oku ‘ikai te ne fai ha me‘a kae ‘oua ke toki fekau‘i, peá ne tali ‘a e fekau‘i ‘i he loto veiveiua peá ne tauhi ki ai ‘i he fakapikopikó, ‘oku mala‘ia ia.”

Na‘á ku ma‘u ha mahino ‘i he‘eku fakakaukau loto ki he ngaahi veesi ko ‘ení fekau‘aki mo e fatongia ‘o e tau‘atāina ke filí ‘i he palani ‘a ‘etau Tamai Hēvaní, ‘a ia na‘á ne liliu ‘eku fakakaukau mo ‘omi kiate au ha loto lahi ke u laka atu ki mu‘a. Na‘e ako‘i ‘e ‘Eletā Lisiate G. Sikoti ‘o e Kōlomu ‘o e Kau

Ke Malí

‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá kapau ‘oku tau ma‘u ha fakahinohino fakalaumālie ta‘e ngāue‘i fakatāutaha, ‘e mole meiate kitautolu ‘a e “tupulaki fakatāutaha mahu‘inga” ‘oku hoko “‘i he‘etau fāifeinga ke ako e founa ‘oku tataki ai kitautolu ‘e he Laumālié.”¹

Mālohi ke Laka ki Mu‘á

Na‘á ku fakapapau‘i leva ke ngāue ‘aki ‘eku tuí ‘o fai ha fili, pea na‘e tāpuaki‘i au ‘e he ‘Eikí ‘aki ha loto lahi ‘i hoku ivi ke fakakaukau‘i. Na‘á ku fakatokanga‘i ‘oku totonu ke u “femo‘u-ekina. . . . pea fai ‘a e ngaahi me‘a lahi [ko ‘eku] fili tau‘atāina [‘a‘aku] pē”—kau ai ‘a e ‘ai ke u fakama‘ú. ‘Oku pou pou‘i kitautolu ‘e he ‘Eikí ke faka‘aonga‘i hotau mālohí ko e ni‘ihi ke fili ma‘atautolu pe‘e ke pule‘i kitautolu. ‘Oku hoko hono faka‘aonga‘i ‘o e mālohi ko ‘ení ko ha me‘a mahu‘inga ‘i he‘etau mo‘uí.

‘Oku ou tui ‘oku fiefia ange ‘a e ‘Eikí ke vakai ‘oku tau faka‘aonga‘i ‘etau tau‘atāina ke filí ‘i Ha‘ane vakai ‘oku tau fai ma‘u pē ‘a e ngaahi fili haohaoá. Neongo ia, kuó Ne ‘osi foaki mai kiate kitautolu ‘a e ngaahi me‘angāue mahu‘inga ke fai e ngaahi fili leleí, tautautefito ki he taimi ‘oku a‘u ai ki he fakakaukau‘i pe ko hai te tau mali mo iá. Hangē ko e ako‘i ‘e Palesiteni Sipenisā W. Kimipoló

(1895–1985), “Kuo pau ke ‘oua na‘a pule‘i ‘ata‘atā ‘e he ongó ‘a ‘etau ngaahi filí, ka ko e ‘atamaí mo e lotó, ‘i hano fakamālohia ‘e he ‘aukaí mo e lotú pea mo e fakakaukau‘i lahi, te ne ‘oange ki ha taha ‘a e faingamālie taupotu taha ‘o e fiefia he nofo malí. ‘Oku ha‘u fakataha mo ia ‘a e feilaulaú, fevahevahe‘akí, mo e fie ma‘u ‘o ha ta‘esiokita lahi ange.”²

‘Oku a‘u ‘o tau ma‘u ha fakahinohino fakafolofola ‘i he founa ke ma‘u ai e ngaahi fakamahino fakalaumālié: “Kuo pau ke ke fakakaukau‘i ia ‘i ho ‘atamaí; pea kuo pau ke ke toki fehu‘i mai kiate au pe ‘oku totonu ia, pea kapau ‘oku totonu ia te u ngaohi ke

māfana ‘a ho lotó ‘i loto ‘iate koe; ko ia, te ke ongo‘i ‘oku totonu ia.

“Ka ‘o kapau ‘oku ‘ikai ke totonu ia ‘e ‘ikai te ke ongo‘i pehē, ka te ke ma‘u ha fakakaukau fiemohea” (T&F 9:8–9). Neongo ia, he ‘ikai ke tau a‘usia kotoa ha ongo‘i māfana ‘i hotau lotó ‘i he ngaahi fakamahino fakalaumālie ‘a e ‘Eikí. Kuo pau ke tau takitaha ako ke fakatokanga‘i ‘etau takitaha founa ma‘u ‘o e ngaahi fakamahino ko ‘ení.³ Te tau falala ki hotau ivi ke fai e ngaahi filí ‘i he‘etau muimui ki he sipinga ko ‘ení.

Na‘e ‘afio‘i ‘e he Tamai Hēvaní hoku lotó, laumālié, mo ‘eku fakakaukau. Na‘á Ne foaki mai kiate au ‘a e ngaahi fo‘i mo‘oni ko ‘ení, ‘a ia na‘á ne liliu ‘a e me‘a kotoa. Na‘á ku mali mo ‘Evelina. Kuó ma a‘usia ‘eni ha ngaahi ta‘u fiefia he‘ema nofo malí, pea ‘oku ‘i ai ‘ema fānau faka‘ofo‘ofa ‘e toko tolu. ‘Oku ou fakamālō lahi ki he ‘Eikí koe‘uhí ko ‘eku fakamo‘oni ki he tau‘atāina ke filí pea mo hono fatongia ‘i he fakahoko ‘o e ngaahi fili mahu‘inga taha ‘o e mo‘uí. ■
‘Oku nofo ‘a e taha na‘á ne fa‘ú ‘i Sitō-kalahoma, Suēteni.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Richard G. Scott, “Ke Ma‘u Ha Tataki Fakalaumālie,” *Liahona*, Nōvema 2009, 6–7.
2. Spencer W. Kimball, “Oneness in Marriage,” *Liahona*, Oct. 2002, 36.
3. Vakai foki, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 8:2–3.

KAVEINGA 'O E MUTUALÉ KI HE 2015

“Ko ia, ko kimoutolu 'oku kamata ke fai 'a e ngāue 'a e 'Otuá, mou tokanga ke mou tauhi kiate ia 'aki homou lotó, iví, 'atamaí mo e mālohí kotoa, koé'uhí ke mou tu'u tā'ehalaia 'i he 'ao 'o e 'Otuá 'i he 'aho faka'osí. (T&F 4:2).

KO IA KO KIMOUTOLU 'OKU

KAMATA

KE FAI 'A E NGĀUE 'A E 'OTUÁ

TOKONI 'AKI HO'O MO'UI KOTOA

Fai 'e he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Kau Finemuí

Hangē ko 'etau ako 'i he kaveinga 'o e Mutualé ki he 2015, ko ha faingamālie toputapu ke tokoni ki he 'Otuá. Ko 'emau 'amanakí te tau takitaha ako he ta'ú ni ke tokoni, 'aki ha loto 'oku mateaki ange 'o hangē ko e founga kuo 'osi fakahinohino 'e he Fakamo'uí—'aki hotau lotó, iví, 'atamaí, mo e mālohí kotoa. Te tau lava fēfē ke fai ia? Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni 'e ni'ihí.

'Uluakí, tau tokoni 'aki e kotoa hotau **lotó**. 'Oku mahino kiate kitautolu 'oku 'uhinga 'eni ko ho'o tokoni ki he 'Otuá kuo pau ke fakatupu ia 'e ho'o 'ofa kiate Ia mo 'Ene fānaú. “E pule'i 'e he'etau 'ofa ki he 'Eikí 'a e ngaahi 'ekea 'o 'etau 'ofá, ngaahi fie ma'u ki hotau taimí, ngaahi me'a 'oku tau tuli-fua ki aí, pea mo e fakahokohoko 'o e ngaahi me'a 'oku tau mahu'inga'ia aí.”¹ 'Okú ke fakahaa'i ki he 'Eikí ho'o 'ofá 'i he taimi 'okú ke tauhi ai 'Ene ngaahi fekaú (vakai, T&F 42:29). 'Okú ke ngāue 'i ho 'apí mo fakamālohia ho fāmili. 'Okú ke fakahoko totonu ho uiui'i mo tokoni'i 'a kinautolu 'oku nau fie ma'u ha kaungāme'á. 'Okú ke kumi ha ngaahi hingoa fakafāmili ke 'ave ki he temipalé.

Uá, tau tokoni 'aki e kotoa hotau **iví**. 'Oku fie ma'u 'a e ngāue

Bonnie L. Oscarson, palesiteni (lotomālie); Carol F. McConkie, tokoni 'uluaki (to'ohemá); Neill F. Marriot, tokoni ua (to'mata'ú)

fakatu'asinó mo e ngāue faivelengá. 'Oku fie ma'u 'e he ngāue fakafai-fekau 'a e ivi mo e kātaki. 'Okú ke tokoni 'aki ho ivi 'i he taimi 'okú ke ngāue ai ki he ngaahi fie ma'u 'a e ni'ihiki kehé, “hangē ko e fafanga 'o e fiekaia, fakakofu'i 'o e telefuá, 'a'ahi ki he mahakí pea tokoni ki honau fakafiemālié, 'i he me'a fakalau-mālié mo fakatu'asinó fakatou'osi” (Mosaia 4:26).

Hokó, tau tokoni 'aki e kotoa hotau 'atamaí. Kuo pau ke ma'a mo hao-hao ho'o ngaahi fakakaukau, pea tukutaha 'i he Fakamo'uí. Kuó ke 'osi fuakava ke manatu ma'u ai pē kiate Ia. 'Okú ke kumia e tatakí 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'o fou he ako folofolá mo e lotú. Ko e taimi 'okú ke fakafenāpasi ai ho'o ngaahi fakakaukau, leá, mo e ngaahi ngāue pea mo e fakakaukau mo e finangalo 'o e 'Otuá, te ke fakatokanga'i e ngaahi fie ma'u 'a e ni'ihiki kehé pea mo'ui taau mo mateuteu ke tokoni.

Faka'osí, tau tokoni ki he 'Otuá 'aki e kotoa hotau mālohí. Ko ha founga 'e taha ke ma'u ai ha mālohí ke tui ki he Fakalelei 'a e Fakamo'uí. Ke ke fakatomala mo fakamā'oni'oni'i koe 'aki e talangofua ki He'ene ngaahi fekaú. 'Okú ke ongo'i e mālohi fakaivia mo sionu he ngaahi maná 'i ho'o ngāue 'i he mālohi 'o e 'Eikí (vakai, 'Alamā 26:12).

'Okú Ne tala'ofa 'i ho'o tokoni mo tauhi ki he 'Otuá 'aki ho laumālié kotoá, 'e fakama'a koe mei he angahalá mo mateuteu ke tu'u 'i Hono 'aó 'o ma'u Hono nāunau ta'engatá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ezra Taft Benson, “The Great Commandment—Love the Lord,” *Ensign*, May 1988, 4.

KO E NGĀUE FAKAOFÓ NI

Fai 'e he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Kau Talavou

Ko e taimi 'okú ke fanongo ai ki he fo'i lea *kamata ke ngāue*, ko e hā 'okú ke fakakaukau ki ai? Ko ha vaka ke tukufolau? Kau ki ha ngāue ma'ongo'onga? Ko e kamata'anga 'o ha fononga?

Ko e taimi 'okú ke “kamata ai he ngāue 'a e 'Otuá,” 'okú ke kau ki he fononga ma'ongo'onga taha kuo faifai-angé pea fakahokó. 'Okú ke tokoni ki he fakavavevave 'i e he 'Otuá 'a 'Ene ngāue, pea ko ha a'usia ma'ongo'onga, fakafiefia, mo fakaofa mo'oni.

'Oua te ke falala 'ata'atā pē ki he'e-mau leá. Na'e hū 'a e kau talavou 'i ha kōlomu 'a e kau akonakí 'i ha ki'i kolo 'i 'Tutā he ta'u kuo 'osí ki he uepisaiti 'o e ngaahi 'ekitiviti 'a e to'u tupú (lds.org/youth/activities) ke kumi ha ngaahi fakakaukau ki ha 'ekitiviti. Na'e 'i ai ha taha na'á ne ma'u 'enau tokangá: “Aho 'e Fitu 'o e Ngāue Tokoni.”

Na'e fakakaukau 'a e kau talavou ni ke nau fai ha me'a lahi ange: te nau fai ha tokoni 'i he 'aho takitaha 'i he uiké kakato ki ha taha 'i he uotí na'á ne kole. Na'e ki'i 'ohovale 'a e kau talavou 'i he taimi na'e fakamo'oni ai ha fāfāfā 'e 19 pea mahalo na'a nau ki'i mafasia. Te nau lava ke fai ha ngāue lahi pehē 'i ha ki'i taimi nounou? Ka ne nau 'osi fai ha tukupā, ko ia ne nau pehē leva ke

David L. Beck, palesiteni (lotomālie);
Larry M. Gibson, tokoni 'uluaki (to'ohemá);
Randall L. Ridd, tokoni ua (to'omata'ú)

tokoni'i kotoa 'a e ngaahi fāfāfā.

Na'a nau fakahoko fakakātoa ha tokoni houa 'e 250 'i he uike pē 'e taha, 'o fakahoko ha ngaahi ngāue hangē ko e fetuku ha ngaahi fokotu'unga maka lalahi, keli ha puha 'one'one fai'anga va'inga, fakama'a ha ngaahi fakatali, mo fokotu'utu'u fefie. Pea na'á ne liliu foki ai mo e kau talavou.

Na'a nau ongo'i mālu'ia 'i he mālohi ne nau ongo'í pea mo e ngaahi tāpuaki ne nau ma'ú. Na'a nau fakamatala'i 'enau ongo'i uouangataha ko e kōlomu pea mo 'enau ma'u e tokoni fakalangi ke fai 'enau ngāue mo e ngaahi fatongia kehé. Ko e taimi ní, ko e taimi 'oku fie ma'u ai 'e he uotí ha tokoni, 'oku tali vēveveke 'e he kōlomu 'o e kau akonakí. Na'e 'ikai ke nau tokoni 'i ha uike pē 'e taha—'oku nau feinga ke tokoni 'i he 'aho kotoa pē.

Ko ha ngāue fakaofa mo'oni 'a e tokoni mo e langa e pule'anga 'o e 'Otuá. Na'á ne 'omi ha fiefia ki he kau talavou ni, pea te ne 'omi ha fiefia kiate koe 'i ha'o hiki hake ha ni'ihiki kehe mo fakatokanga 'i e liliu 'enau mo'ui 'i he ngaahi ngāue haohaoa mo mo'oni. Hangē ko hono fakamatala'i 'e he kau palesitenisi lahi 'o e Kau Finemuí 'i he peesi 48, ko ha faingamālie ke ngāue ma'á e 'Otuá.

Kamata he taimi ni 'i he ngāue ma'á e 'Otuá “aki ho lotó, ivi, 'atamaí mo e mālohí kotoa” (T&F 4:2). 'Oku mau fie 'ilo ki ho'omou ngaahi a'usia he ngāue! Faitaa 'i ha ngaahi vitiō pea faitaa 'i ho'omou ngāue, fakahū kinautolu ki he ngaahi uepisaiti fakamitiá, vahevahe kinautolu mo homou ngaahi fāfāfā mo e kaungāme'á, pea 'imeili kinautolu ki he liahona@ldschurch.org. Te mou lava foki ke fakamatala'i kinautolu ki ha ni'ihiki kehe 'i he uepisaiti 'o e ngaahi 'ekitiviti 'a e to'u tupú. Kātaki 'o fakaafe'i ha ni'ihiki kehe ke nau kau mo koe 'i he ngāue fakaofó ni, pea tau vakai pe ko e hā hano lahi 'o 'etau liliu 'a e māmani. ■

FAKALAKALAKA MĀMĀLIE

‘Oku fakamatala ‘e he to‘u tupu ‘i ‘Ītalí
‘a e anga ‘o ‘enau tauhi ki he ‘Otuá
‘aki e kotoa honau lotó, iví, ‘atamaí,
mo e mālohí.

Fai ‘e Hillary Olsen

‘ho‘omou ‘ilo ko ‘eni e kaveinga ‘o e Mutualé
he ta‘u ní ‘oku fekau‘aki mo e ngāue tokoní,
ko e hā ho‘omou me‘a ‘e fai? Kuo kole atu ‘a
e ‘Eikí ke mou ngāue Ma‘ana ‘aki e kotoa homou
lotó, iví, ‘atamaí, mo e mālohí (vakai, T&F 4:2).
Ko ha me‘a lahi ia, pea ‘e lava ke ongo faka-
mafasia. Ka ‘oku ‘ikai totonu ke pehē.

‘Oku pehē ‘e Mako D., ‘o Talanitō, ‘Ītalí,
“Oku hangē ha kaka ha mo‘ungá. ‘Oku fainga-
ta‘a ‘a e fakakaukau ke kaka kakato he mo‘ungá
faka‘anga-tahá, ka ‘o kapau te ke ‘ai māmālie,
‘e faingofua ange. Fokotu‘u ho va‘e ‘e tahá
‘i mu‘a he va‘e ‘e tahá, pea ko e lava
pē ho‘o fo‘i laká, fakakaukau, ‘Kuó
u lava!’ peá ke ‘ai leva e fo‘i sitepu
hono hokó.”

Kuo ma‘u ‘e he to‘u tupu he
fakatonga ‘o ‘Ītalí ha ngaahi
founa ‘aonga ke nau tokanga
ki ai ‘i he‘enau feinga ke ngāue
‘aki e kotoa honau lotó, iví,
‘atamaí, mo e mālohí, neongo
‘a e pisá, pasitaá, mo e maka
‘o e halá.

FEKUMI KI HA TATAKI FAKALAUMĀLIE

'Oku 'ilo 'e Tāvite C., ta'u 15, ko ha sitepu mahu'inga 'a e ma'u 'o e fakahinohino fakalaumālié 'i he ngāue ma'á e 'Eikí, pea he 'ikai ke lava 'o hoko ia ta'e ngāue 'i he'ene tafa'akí. 'Okú ne pehē, "Kuo pau ke u mateuteu ke tali mo muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié. 'Oku fie ma'u ke u fakafemo'uekina 'i ma'u pē au 'aki e ngaahi me'a 'a e 'Eikí, ke fakahoko ia."

Ko Tāvite mo hono fāmilí ko e kau papi ului ki he Siasí. Na'e 'ilo 'e Tāvite kimu'a pea papitaisó, hono mahu'inga 'o e ako folofolá. Ko hono tokouá na'e 'uluaki papitaisó, pea muimui vave atu ai 'ene ongomātu'á. Na'e 'ilo 'e Tāvite na'á ne fie ma'u ha'ane fakamo'oni. Na'á ne ongo'i 'a e Laumālié 'i he'ene ako 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'e tokoni 'a e ngaahi ongo'i lelei na'á ne ma'ú he'ene fai e fili ke kau ki he Siasí.

'Osí ha ta'u 'e fā, 'oku kei fakafalala pē 'a Tāvite ki he fakahinohino mei he Laumālié. 'Okú ne pehē, "Kuo pau ke tau tu'u ma'u. 'Oku 'ikai totonu ke fakavaivai 'i 'etau ako folofolá mo e lotú."

MA'A MA'U AI PĒ

'Oku fakamahino 'i 'e Mākou D., ta'u 17, 'a hono mahu'inga 'o e talangofua ki he ngaahi fekaú, 'o tautau-tefito ki he fono 'o e angama'á. 'Oku pehē 'e Mākou, "'Oku fakatauele 'i kimautolu 'e he filí 'i he founa kotoa pē, 'o feinga ke mau fehalaaki. 'E lava foki mo e ngaahi kaungāme'á 'o hoko ko ha ivi takiekina kovi." Na'e pau ke fetonig 'e Mākou 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí hono ngaahi kaungāme'a na'e feohi mo iá koe'uhí he na'á ne fakatokanga 'i e ngaahi ivi takiekina

kovi ne nau fakahoko 'i he'ene ngaahi filí. "Na'e pau ke u kumi ha ngaahi kaungāme'a 'oku nau tali au 'i hoku tu'unga totonú kae 'ikai ko e tu'unga 'oku fie ma'u au ki ai 'e he māmaní."

'Oku tau humu he taimi 'e ni'ihí 'i he'etau kaka hake he mo'ungá. 'Oku pehē 'e Mākou, ko e taimi 'oku hoko ai 'ení, "'alu 'o sio ki he pīsopé pea talanoa tau'atāina mo ia. "Ko e pīsopé ko hotau tokoua. Te tau lava 'o falala ki ai."

'Oku 'oange 'e Mākou, ha ngaahi faingamālie ke ngāue ma'á e 'Otuá he taimí ni 'i he'ene ngaahi feinga ke talangofua mo haohaoá, pea 'oku nau toe teuteu 'i foki ia ke taau ke ngāue fakafaifekau taimi kakato 'i ha 'aho.

TUKU HA TAIMI

'Oku fakatokanga 'i 'e Manueli M., ta'u 17, 'oku 'ikai faingofua ma'u pē ke ngāue ma'á e 'Otuá. 'Oku pehē 'e Manueli, "'Oku tau loto he taimi 'e ni'ihí ke fai ha ngaahi me'a kehe. Ko e taimi 'e ni'ihí 'oku ou loto au ke u mohe, 'alu ki ha va'inga soka, pe 'eva mo hoku ngaahi kaungāme'á. Ka na'e ako 'i ma'u pē au 'e he'eku fa'eé ke u fili ke ngāue ma'á e 'Eikí. 'Oku sai pē foki ke fai mo ha ngaahi me'a kehe, ka 'oku totonu ke mu'o-mu'a taha kiate kitautolu 'a e ngāue ma'á e 'Eikí."

'Oku 'ilo 'i 'e Meliame D., ta'u 14, ko e founa pē taha ke fakapapa-u 'i ai 'oku hoko 'a e ako folofolá 'i he 'aho kotoa pē ko e tuku ha taimi pau ke fai ai ia. Na'e pehē 'e Meliame, "'Oku ou ongo 'i 'oku ou lava 'i ha ngaahi me'a lahi 'i he taimi 'oku ou tuku ai ha taimi ki ai. 'I kai ngata aí, ko e taimi 'oku tau tuku pau ai ha taimi ki he 'Eikí, he 'ikai ke lava 'o 'ahi'ahi 'i lahi kitautolu—'okú ne 'ai ke tau mālohi ange."

NGĀUE LOTO FIEMĀLIE

Kia Sapulina D. ta'u 15, ko e ngāue 'aki e kotoa hono lotó, iví, 'atamaí mo e mālohí, 'oku 'uhinga ia ke ngāue 'aki e *buona volontà*. 'Oku 'uhinga ia ke fai 'a e ngaahi me'á 'i he loto lelei mo e loto fiefia.

'Oku tui pehē 'a 'Alesio I., ta'u 12: "'Oku 'ikai 'uhingamālie ke fai ia koe'uhí pē he 'oku talaatu 'e ho'o pīsopé pe ko ho'o mātu'á. 'Oku 'ikai totonu ke ke ongo 'i ha 'isia. 'Oku fie ma'u 'e he 'Eikí ke tau ngāue koe'uhí ko e 'uhinga totonu."

Te tau ma'u fēfē ha *buona volontà* lahi ange 'i he'etau ngāue? 'Oku pehē 'e Sapulina, "'Oku tokoni kiate au 'a e lau folofolá koe'uhí he 'oku nau ako 'i au ko e ngāue tokoni ko e me'a totonu ia ke faí."

'E lava foki hono ako pea mahino lelei ange 'a e Fakaleleí 'o tokoni ke tau ngāue loto fiemālie mo fiefia. 'Oku pehē 'e 'Elivisa D., ta'u 17, "'Oku fie ma'u ke tau fakatapui fiemālie 'a e me'a kotoa 'oku tau lavá

ke ngāue ma'ā e 'Eikí, 'o hangē ko e fekau'i 'e he Tamai Hēvaní Hono 'Aló, 'a ē na'ā Ne feilaulau'i 'a e me'a kotoa ma'atautolú."

TOKANGA KI HE NI'IHI KEHÉ

'Oku 'ilo 'e he ta'ahine ko Sisitā Kūliá, ta'u 16, mo Velonika D., ta'u 14, 'oku mahu'inga ke tokanga ki he ni'ihi kehé. 'Oku pehē 'e Kūlia, "'Oku tokoni 'a e ngāue tokoní ke kehe 'a e anga 'o 'etau vakai ki he kakaí. 'Oku fakatou tāpuaki'i kimoua 'i he taimi 'okú ke tokoni ai ki ha tahá."

'Oku pehē 'e Velonika, "Na'ā ku mātu'aki fie vahevahe 'a e ongoongo-leleí 'i ha me'a 'e taha, ka na'e 'ikai ke u ongo'i mateuteu. Na'ā ku manava-si'i. Ka 'i he taimi na'ā ku tokanga taha ai ki he kakai na'ā ku tokoni'i, na'ā ku ongo'i loto lahi ange koe'uhí he na'ā ku 'ilo 'e tokoni'i au 'e he 'Eikí."

Na'e lava 'a Kūlia mo Velonika ke tokoni ki hona kaungāme'a ko Veisiniá 'i ha founa liliu mo'ui. Na'ā na kamata fakaafe'i ia ke ha'u ki he ngaahi 'ekitiviti 'a e Siasí mo kinaua. Na'ā na toe fakaafe'i foki mo e fāmili 'o Veisiniá ke nau fakahoko ha ngaahi me'a mo honau fāmili. Na'e 'ikai fuoloa kuo kamata talanoa 'a e fāmili 'o Veisiniá mo e ongo faifekau. 'Osi ha ta'u 'e taha mei ai, kuo papitaiso 'a Veisina mo hono ki'i tehiná.

'I he hoko ko 'eni 'a Veisina ko e mēmipa 'o e Siasí, 'okú ne kumi ha ngaahi founa ke tokoni ai ki he kakai 'oku nau feohí. 'Okú ne fu'u fie ma'u mo'oni ke vahevahe 'a e ongoongo-leleí mo ha ni'ihi kehe. 'Oku fa'a fakakata 'aki ia he taimi 'e ni'ihi 'e hono ngaahi kaungāme'a 'i he akó pea mo 'ene tui fo'ou, pea 'okú ne lotua ke ne 'ilo pe ko hai 'e talanoa mo iá. Na'e ue'i ia 'i ha 'aho 'e taha 'e he Laumalié ke lea ki ha ki'i ta'ahine na'ā ne 'ilo'i. "Na'ā ku foaki ange ki ai ha Tohi 'a

Molomona mo fakaafe'i ia ke ma ō ki he lotú. Na'ā ne ha'u! Pea 'okú ne lau 'eni e Tohi 'a Molomoná."

'Oku kumi 'e Samuela D., ta'u 14, ha ngaahi faingamālie ke fakamālohia ai e kau mēmipa 'o 'ene kōlomú: "'Oku ou feinga ke tokoni ki he tamaiki tangata kehe 'i he'eku kōlomú 'aki hono poupu'u'i kinautolu 'i he kalasí. 'Oku nau mā he taimi 'e ni'ihi pe manavasi'i ke kau." 'Oku pehē 'e Samuela ko e tokoni'i 'o e ni'ihi kehé ke nau ongo'i lotoma'ú ko ha founa ia 'e taha 'e lava ai 'o ngāue ma'ā e 'Otuá mo teuteu ki he ngaahi fatongia he kaha'ú.

KAMATA HE TAIMÍ NI

Ko e hā leva 'a e me'a te ke fai? 'Oku pehē 'e 'Alesio I., "'Oku 'ikai fie ma'u ke u tatali kae 'oua kuó u fu'u lahi ka u fai ha tokoni. 'Oku fie ma'u ke u fai ia he taimí ni."

'E tokoni foki 'a e ngaahi sitepu ko 'eni ki ate koe ke ke 'ilo ko ha konga mahu'inga koe 'o e ngāue 'a e 'Eikí. 'Ai taha taha. Te ke fakahoko ha konga mahu'inga 'i ho'o feinga ke foaki ho kotoá ki he ngāue ma'ā e 'Eikí. ■

'Oku nofo 'a e taha na'ā ne fa'ú 'i Tutā, USA.

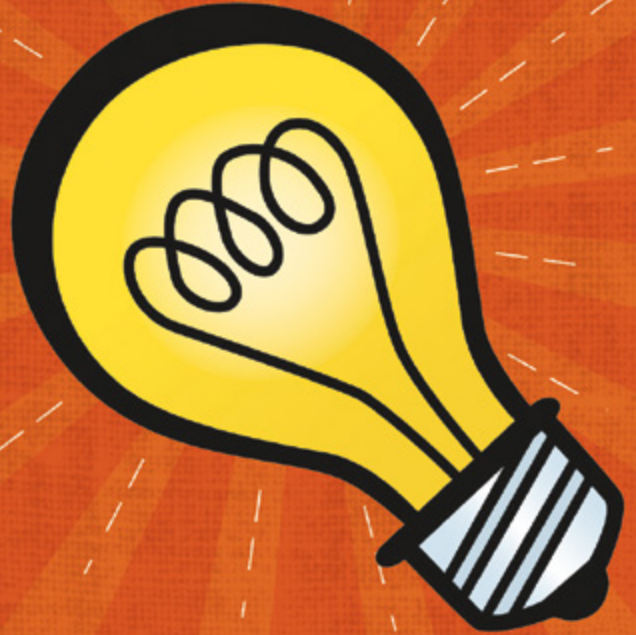

TOKONI KI HE 'OTUÁ 'AKI E KOTOA HO

LOTÓ

TOKONI KI HE 'OTUÁ 'AKI E KOTOA HO

'ATAMAÍ

TOKONI KI HE 'OTUÁ 'AKI E KOTOA HO

MĀLOHÍ

TOKONI KI HE 'OTUÁ 'AKI E KOTOA HO

IVÍ

TOKONI 'AKI E KOTOA HO 'ATAMAÍ

“Ko e mālohi ke fakakaukāu ko ha me‘a‘ofa ia mei he ‘Otuá. . . . ‘Oku hanga ‘e he anga ‘o ‘etau fakakaukāu ‘o uesia lahi ‘a hotau ‘ulungāngā mo hotau angá, kae ‘uma‘ā foki ‘a e anga ‘o hotau tu‘unga ‘i he hili ‘a e mo‘ui ko ‘ení.” (Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Ngaahi Fakakaukāu,” scriptures.lds.org). ‘Oku tokoni hotau ‘atamaí ke tau ako mo liliu ‘o lelei ange—kapau ‘oku tau fekumi ki he ngaahi me‘a ‘oku lelei. Ko ha ngaahi fakakaukāu ‘eni ki he ngāue ma‘á e ‘Otuá ‘aki e kotoa ho ‘atamaí:

- Ako e folofolá mo e lea ‘a e kau palōfitá.
- Fakakaukāu lelei ki he ni‘ihi kehé pea mo koe.
- Fekumi ki he ‘iló, kae tautautefito ki he fakamāma‘i ‘o e ngaahi me‘á.
- Fili ‘a e ngaahi fakafiefia ‘oku langaki mo‘ui mo fakatupulakí.
- Fakatotolo‘i ha fa‘ahinga me‘a ‘oku mahu‘inga kiate koé—hangē ko ‘ení, ko ha me‘a na‘e hoko ‘i he hisitōlia ‘o e Siasí pe ha‘o kui.
- Tuku taha ho‘o ngaahi fakakaukāu ‘i he Fakamo‘uí he lolotonga ‘o e sākalamēnití.
- Hiki ha tohinoa pea toutou vakai‘i ma‘u pē.

TOKONI 'AKI E KOTOA HO LOTÓ

‘Oku pouaki ‘e he lotó ‘a e mo‘uí. ‘Oku fa‘a ‘uhinga ‘a e “lotó” ki he uho pe ‘elito ‘o ha fa‘ahinga me‘a pea mo e feitu‘u ‘oku nofo ai ‘a e ngaahi faka‘ānauá mo e ngaahi ongó. ‘Oku ‘uhinga ‘a e tauhi ki he ‘Otuá ‘aki e kotoa hotau lotó ke foaki kiate la ‘a e kotoa ‘o ‘etau ngaahi faka‘ānauá, lotó, mo e ‘ofá. ‘Okú Ne kole mai ke tau ‘ofa kiate la ‘aki ‘etau tauhi ‘Ene ngaahi fekaú mo ‘ofa ki he ni‘ihi kehé. Ko ha ngaahi fakakaukāu ‘eni ki hono fakahokó:

- Fakamu‘omu‘a ange ‘a e lotú, ako folofolá, mo e ma‘u lotú ‘i ho‘o ngaahi faka‘amú.
- Fakahaa‘i ha ‘ofa mo e anga‘ofa ki ha taha ‘i ho fāmilí pe ‘i he akó.
- Tuku ha taimi ke fai ai e me‘a ‘oku fie fakahoko ‘e ha taha kehe.
- Feinga ke mahino e anga ‘o e ongo ‘a ha taha kehe.
- Fai ha fakahikihiki mo‘oni ki ha taha.
- Talanoa pe tangutu ofi ki ha taha ‘oku nofo toko taha pē.

TOKONI 'AKI E KOTOA HO MĀLOHÍ

Ko e ivi ‘oku tau ngāue ‘aki ma‘á e ‘Otuá ko e kongā pē ia ‘o e foaki kiate la e kotoa hotau mālohí. Ko e mālohí foki ko e mālohi fakalaumālie, tukupā ‘o e lotó, vilitaki, mo e mateaki ‘i he fai ‘o e lelei. Te tau lava ‘o fakahaa‘i hotau mālohí ‘i he ‘etau mo‘uí ‘aki e ngaahi tefito‘i mo‘oni na‘e mo‘uí ‘aki tonu ‘e he Fakamo‘uí. Hili ia pea tau toki lava ke ma‘u e mālohi fakalaumālie fakalangí. Ko ha ngaahi fakakaukāu ‘eni ki he ngāue ‘aki e kotoa ho mālohí:

- Tuku ho‘o tokangá kakato ki ho‘o ako folofolá.
- Ngāue uouangataha mo kinautolu ‘i ho uōtí pe koló.
- Tu‘u ‘ali‘aliaki ‘i he ngaahi tu‘unga mo‘ui fakaeangama‘á.
- Ngāue fakatatau mo e ngaahi ue‘i mei he Laumālie Mā‘oni‘oní ke tāpuaki‘i e ni‘ihi kehé.
- Tukupā ke mo‘ui angatonu mo tu‘u ma‘u ‘i ho‘o tukupā ‘i he taimi ‘oku hoko ai ‘a e ngaahi ‘ahi‘ahí.
- Tokanga‘i ho sinó ‘i he me‘akai fakatupu mo‘ui lelei mo e fakamālohisinó.
- Tauhi ho‘o ngaahi fuakavá ke ke ma‘u ha mālohi fakalaumālie lahi ange.

TOKONI 'AKI E KOTOA HO IVÍ

‘Oku ‘uhinga ‘a e tauhi ‘aki hotau iví ke fai ‘a e me‘a ‘oku tau lava ‘o fakahokó, fakalaumālie mo fakatu‘asino fakatou‘osi, pea ‘oku nofo taha ia ki he kakai kehé. Ko e hā pē hotau ngaahi talēniti fakafo‘ituituí (mei he hiki ‘o ha fu‘u sea mamafa ki he tu‘u ma‘u ‘i he ngaahi tūkunga faingata‘á), te tau lava ‘o faka‘aonga‘i kinautolu ke fakamālohia ha ni‘ihi kehe. Ko ha ngaahi fakakaukāu ‘eni ki he ngāue ‘aki e kotoa ho mālohí:

- Fehu‘i pē kiate koe, “Ko hai ‘e ‘aonga ki ai ‘eku tokoní he ‘aho ní?”—pea fai ha me‘a ki ai.
- Fai ha ngāue ma‘á ha taha, hangē ko e tafi ‘o e fakafale-toló, fakama‘a ‘o ha loki, pe fufulu ‘a e ‘ū peletí.
- Faka‘aonga‘i ho ngaahi talēniti: Ngaahi ha me‘alele pe komipiuta, teuteu‘i ha loki, fa‘u ha me‘a‘ofa ngaohi ‘i ‘api, fa‘u ha fo‘i maau.
- Fai ho lelei tahá ke hoko ko ha kaungāme‘a pe ha fa‘ita‘itaki‘anga lelei.
- Ako‘i ha taha ‘i ha fa‘ahinga pōto‘i ngāue kuó ke ako.

KAMATA KE NGĀUE

“Ko ia, ko kimoutolu ‘oku kamata ke fai ‘a e ngāue ‘a e ‘Otuá, mou tokanga
ke mou tauhi kiate ia ‘aki homou lotó, iví, ‘atamaí mo e mālohí kotoa,
koe‘uhí ke mou tu‘u ta‘ehalaia ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ‘i he ‘aho faka‘osí.”
(T&F 4:2)

KO E HĀ 'OKU MAHU'INGA AI 'A **Sīsū Kalaisi** 'I HE'EKU MO'UÍ?

*Ko e taimi 'oku mahino ai kiate
kitautolu 'a e ngaahi me'a kotoa 'oku
fai 'e he Fakamo'uí ma'atautolú,
'okú Ne hoko leva ko e tokotaha
mahú'inga taha 'i he'etau mo'uí.*

**NGAAHI LĒSONI
'O E SĀPATÉ**
.....
Tefito 'o e Māhina ni:
Ko e Tolu'i 'Otuá

Fai 'e Michael R. Morris

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'á ku lau kimuí ni ha fakamatala he 'initaneti na'e fakamatala ai 'a e tokotaha na'á ne fá'ú ki he anga 'o e mahu'inga 'o e Fakamo'uí ki he'ene mo'uí faka'ahó. Na'á ku fiefia 'i he'ene fie vahevahe 'ene ngaahi ongó, ka na'e fakamamahi kiate au e tali 'a ha taha lau 'o e fakamatalá: "Oku 'ikai Hano mahu'inga 'e taha 'i he'eku mo'uí—kuo te'eki ai pea he 'ikai ai pē."

'Oku mātu'aki hala 'a e taha laukonga ko iá. 'E 'i ai 'a e taimi, te tau fie ma'u kotoa ai 'a e Fakamo'uí. 'Oku tau fai kotoa ha ngaahi fehalaaki 'oku 'ikai ke tau lava 'o fakalelei'i, ngaahi a'usia kuo mole 'oku 'ikai ke tau lava 'o toe ma'u, mo e mata mamahi, fakatanga, me'a fakamamahi, kavenga, mo e loto ta'efiemalie 'oku 'ikai ke tau lava 'o mafuesia toko taha.

Ko e ongoongo fakafiefiá he 'oku 'ikai ko ha me'a ke tau ngāue'i toko taha pē.

Na'e pehē 'e 'Eletā Tēvita S. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, Mahalo te tau kaila 'i he momeniti 'o e vaivaí, "Oku 'ikai 'ilo'i ia 'e ha taha. 'Oku 'ikai mahino ia ki ha taha.' Ka 'oku 'afio'i mo mahino lelei ia ki he 'Alo 'o e 'Otuá, he na'á Ne tomu'a ongo'i pea fuesia 'etau ngaahi kavenga fakafo'ituituí. Pea koe'uhí ko 'Ene feilaulau ta'e fakangatangata mo ta'engatá (vakai, 'Alamā 34:14) 'oku mahino lelei kiate Ia pea lava ke mafao mai Hono to'u-kupu 'alo'ofá kiate kitautolu."¹

'Oku mahu'inga kiate kitautolu 'a Sīsū he 'oku tokoni mai kiate kitautolu 'o fakafou 'i He'ene Fakalelei, ngaahi akonakí, amanaki lelei, melinó, mo e sīpingá, ke liliu 'etau mo'uí, lava'i hotau ngaahi faingata'a'ia, pea laka atu ki mu'a 'i he tui 'i he'etau fononga foki kiate Ia mo 'Ene Tamái.

'Oku 'Ai 'e Sīsū ke Malava 'a e Fakatomalá

Ko e taha 'o e ngaahi 'uhinga 'oku fu'u mahu'inga ai 'a Sīsū kiate kinautolu 'oku feinga fakamātoato ke muimui kiate Iá, koe'uhí he 'oku tau tōnounou kātoa mo fie ma'u 'a e me'a'ofa 'o e fakatomalá ne foaki 'o fakafou he Fakalelei.

'Oku fie ma'u 'e Sētane 'i he taimi 'oku tau tūkia ai mo hingá, ke tau fakakaukau 'oku 'ikai ke tau lelei fe'unga ke toe tu'u 'o foki ki he hala totonú. 'Okú ne fie ma'u foki ke ngalo 'iate kitautolu ko e ongoongolelei "ko e ongoongolelei 'o e fakatomala" (T&F 13:1; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í). Ka 'oku tau 'ilo'i "oku mo'oni e 'alo'ofa 'a Kalaisí, 'o lava ai 'o ma'u e fakamolemolé pea fakama'a ai e taha faiangahala 'oku fakatomalá"²

'Oku 'atā 'a e mālohi 'o e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí kiate kitautolu takitaha, ka kuo pau ke tau fili ke tuku ia ke

ngāue 'i he'etau mo'uí. Fakakaukau ki ha'o foaki ha me'a'ofa ki hao kaungāme'a—ha fa'ahinga me'a 'oku fu'u fie ma'u ho kaungāme'á pea mo ha me'a na'á ke teuteu'i 'aki ha'o feilaulau fakatāutaha. Peá ke fakakaukau ki he tali ho kaungāme'á, "Mālō, ka 'oku 'ikai ke u fu'u fie ma'u ho'o me'a'ofá." Te ke ongo'i fēfē?

Ko e taimi 'oku 'ikai ke tau fakafē'i ai 'a Sīsū ke tokoni ke tau ma'a 'o fou he fakatomalá, 'oku tatau pē ia mo ha'atau fakasítu'a'i 'Ene me'a'ofá.

‘Oku Ako’i ‘e Sisū ‘a e Mo’oní

Na’e fehu’i ‘e Sisū ‘i ha me’a ‘e taha ki he Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongo-fulu Mā Uá, hili ha fakafisi ‘a ha kakai tokolahi ke toe fononga fakataha mo Ia, “E ‘alu mo kimoutolu foki?” Pea tali ‘e Pita, “Eiki, te mau ‘alú kia hai? ‘Oku ‘iate koe ‘a e ngaahi lea ‘o e mo’ui ta’engata” (Sione 6:67–68).

Te ke lava ke ma’u e “ngaahi lea ‘o e mo’ui ta’engata” ‘a e Fakamo’uí ‘i he folofolá, ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita mo’uí, pea mo e fanafana ‘a e Laumālie Mā’oni’oni. ‘Oku nau hoko ko e makatu’unga ki he “fiefia ‘i he mo’ui ko ‘ení pea mo e mo’ui ta’engata ‘i he maama ka hoko maí,”³ pea ‘oku nau tataki fakafoki fakalelei atu kitautolu ki he’etau Tamai Hēvani mo hotau Fakamo’uí.

Ko e hā ha ní’ihi ‘o e ngaahi mo’oni ma’ongo’onga na’e ako’i ‘e he Fakamo’uí? Na’e hiki ‘e Palesiteni Tietā F. ‘Ukitofa, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesiteni ‘Uluakí, ha me’a ‘e fā ‘i ha’ane lea kimuí ni he konifelenisi lahí:

- “Kuo ‘osi foaki he’etau Tamai He’ene fānaú ‘a e palani lahi ‘o e fiefiá.”
- “Te tau lava ‘o mo’ui ‘o ta’engata mo hotau ngaahi ‘ofa’angá tu’unga he Fakalelei . . .”
- “Te tau ma’u ha sino nāunau’ia, haohaoa mo ta’e-fa’a-mate, ‘oku ‘ikai toe ha’isia ki he puké pe tōnōnou.”
- “Pea ‘e fetongi hotau lo’imata ‘o e mamahí mo e molé ‘aki ha fiefia mo e nēkeneka lahi fau.”⁴

‘Oku ‘Omi ‘e Sisū e ‘Amanaki Lelei

‘Oku tau fa’a faingata’a’ia he taimi ‘e ní’ihi ke falala ki he ‘Eikí, ‘i he taimi ‘oku tau fehangahangai ai mo ha ngaahi faingata’a lalahi. Ka ‘oku ‘omai ‘e he falala kiate Iá ‘a e ‘amanaki lelei

‘oku tau fie ma’u ke fehangahangai mo hotau ngaahi faingata’a’ia.

Ko e me’a ia na’e hoko ki he kau mēmipa ‘o e fāmili Katilelí (Gatrell), ‘oku nau nofo ‘i he uooti ‘o Sisitā Siini A. Sitivení (Jean A. Stevens). Na’e pehē ‘e Sisitā Sitiveni, ko e tokoni ‘uluaki ‘i he kau palesitenisí lahi ‘o e Palaimelí, na’e pikitai ‘a e fāmili ki he ongoongolelei pea mo ‘enua ngaahi fuakava ‘o e tempalé ‘i he hili hono ‘ilo kuo ma’u ‘a Misa Katieli ‘e he kanisaá. Na’e ‘oange ‘e he’enua fai iá ha ‘amanaki lelei ‘i he ngaahi tala’ofa ‘a e ‘Otuá te nau toe fakataha ‘i he hili ‘o e mo’ui ko ‘ení.

Na’e pehē ‘e Sisitā Katileli ‘i he ngaahi ‘aho faingata’a kimu’a pea hiki atu hono husepānití, “Na’á ku ‘ilo na’e tokanga ‘i kimautolu ‘e he ‘Eikí. Kapau te ke falala ki he ‘Eikí, ko e mo’oni te ke lava ‘o ikuna ‘i ha fa’ahinga ‘ahi’ahi pē ‘o e mo’uí.”⁵

‘Oku ‘omi ‘e he me’a’ofa ‘o e Fakalelei kiate kitautolu ha ‘amanaki lelei ki he mo’ui ta’engata—ko ha fa’ahinga me’a ‘oku tau fie ma’u ‘i he taimi ‘oku tau tofanga ai he ngaahi faingata’a pe mate ha taha ‘oku tau ‘ofa aí.

Na’e pehē ‘e Palesiteni Henelí B. ‘Aealingi, ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí, “Na’e foaki mai he’etau Tamai Hēvani ‘ofá ‘a e me’a’ofa kiate kitautolu ‘o Hono ‘Alo ‘Ofa’anga ko Sisū Kalaisi, ko hotau Fakamo’uí. ‘Oku ‘omai ‘e he me’a’ofa ma’ongo’onga ko iá pea mo e tāpuaki ‘o e Fakalelei ‘a Sisū Kalaisi ha tukufakaholo fakalūkufua ‘o e tala’ofa ‘o e Toetu’ú mo e malava ke ma’u ‘a e mo’ui ta’engata ‘e kinautolu kotoa kuo fā’ele’í.”⁶

‘Oku ‘Omi ‘e Sisū ‘a e Melinó

‘Okú ke ‘ilo’i ‘okú ke fie ma’u e melino ‘a e ‘Eikí, kapau kuó ke fehangahangai mo ha fakatamaki fakatenatula, pe lau’i kovi’i koe, foua ha

palopalema liliu mo'ui, vā-kovi mo hao kaungāme'a, pe taukave'i 'a e me'a 'oku mo'oní. Na'e pehē 'e 'Eletā Niila L. 'Enitasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku lolomi 'e he melino 'a e Fakamo'uí 'a e ngaahi langalanga matangi fakatu'utāmaki 'o e māmaní."⁷

Na'e vahevahe 'e 'Eletā 'Enitasoni he lolotonga 'o ha konifelenisi lahi ki-muí ni, ha talanoa kau ki he Loumaile na'e manuki'i mo ui 'aki ha ngaahi hingoa koe'uhí ko 'ene taukave'i 'a e founa mali tukufakaholó. Na'á ne 'ilo, ko e manuki'i he taimi 'e ni'ihi, ko e tufakanga ia 'o e "mateaki'i 'o e 'Otuá pea mo e ngaahi akonaki 'a 'Ene kau palōfita mo'uí."⁸

Ka 'oku 'ikai 'uhinga 'a e taukave'i ia 'okú te tu'u toko taha pē. Te tau lava ma'u pē ke tafoki ki he Pilinisi 'o e Melinó 'i he taimi 'oku tau ongo'i tuēnoa pe mafasia, mamahi pe loto hoha'a, ilifia pe ta'e mahu'inga aí. 'Oku tau fai ia 'aki 'etau:

- Lotu ki he Tamai Hēvaní ke 'iate kitautolu 'a e Laumālié.
- Lau e ngaahi folofola 'a e 'Eikí 'i he folofolá pea mo ia na'e fakahā mai 'i he kau palōfita mo'uí.
- 'Alu ki he tempalé.
- Ako e mo'uí 'a e Fakamo'uí 'i he lotú pea 'i he seminelí.
- Faka'aonga'i 'Ene Fakaleleí 'aki e fakatomala mei he 'etau ngaahi angahalá.
- Vahevahe 'etau ngaahi fakamo'oni kiate Iá.

'Oku 'ikai fie ma'u ke mamahi pe faingata'a ia hotau lotó 'i he taimi 'oku tau ongo'i ai e melino 'a e Fakamo'uí (vakai, Sione 14:26–27).

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Ko e 'Eikí pē taha 'okú Ne 'afio 'i hotau ngaahi faingata'a 'iá, 'etau mamahí, mo 'etau kafó. Ko Ia toko

taha pē 'okú Ne foaki 'a e nongá 'i he taimi 'o e faingata'á. Ko Ia toko taha pē 'okú Ne tokoni'i hotau laumālié 'aki 'Ene ngaahi folofola fakafiemālié."⁹

'Oku Tā 'e Sīsū 'a e Sīpingá

'Oku 'ikai fakahinohino 'ata'atā pē 'e Sīsū 'a e hala ki he fiefiá 'i He'ene ngāuē kotoa—'okú Ne taki 'a e halá. 'Okú Ne taki kitautolu ke tau 'ofa 'o fou He'ene Fakaleleí. 'Okú Ne taki kitautolu ki he ngaahi mo'oni ta'engatá 'i He'ene ngaahi akonaki. 'Okú Ne taki kitautolu ki he hala 'o e talangofuá 'o fou 'i He'ene mo'ui haohaoá.

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e sīpinga ma'ongo'onga taha kuó ne fononga'ia e māmaní, ko hotau Fakamo'uí ko Sīsū Kalaisí. Na'e fakafonu 'Ene ngāuē 'i he matelié 'aki e faiakó, tokoní, mo e 'ofa ki he ni'ihi kehé." Na'á ne toe pehē 'oku "fakaafe'i kitautolu [e he Fakamo'uí] ke tau muimui 'i He'ene sīpinga haohaoá."¹⁰

Ko e taimi 'oku mahino ai kiate

kitautolu na'e 'ai 'e he Fakamo'uí ke lava 'o hoko 'a e fakatomalá mo e toetu'ú, ako 'i 'a e ngaahi mo'oni mahu'ingá, foaki 'a e amanaki leleí mo e melinó, pea mo tā 'a e sīpinga hao-haoá, 'okú Ne hoko leva ko e uho 'o 'etau mo'uí. 'Oku tau ma'u ha lototo'a 'i He'ene hoko ko hotau kaungāme'á ke teke 'i 'a e ilifiá kae laka atu ki mu'a 'i he tui. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. David A. Bednar, "Ke Nau Lava 'o Fua Faingofua 'Enau Kavengá," *Liahona*, Mē 2014, 87.
2. D. Todd Christofferson, "Ko e Toetu'u 'a Sīsū Kalaisí," *Liahona*, Mē 2014, 111.
3. "The Living Christ: The Testimony of the Apostles," *Liahona*, Apr. 2000, 3.
4. Dieter F. Uchtdorf, "Loto Fakafeta 'i 'i ha Fa'ahinga Tūkunga Pē," *Liahona*, Mē 2014, 70.
5. Jean A. Stevens, "'Oua 'e Manavahē he 'Oku Ou 'Iate Koe," *Liahona*, Mē 2014, 81.
6. Henry B. Eyring, "Ko Ha Tukufakaholo Mahu'inga 'o e 'Amanaki Leleí," *Liahona*, Mē 2014, 22.
7. Neil L. Andersen, "Ngaahi Faingata'a Fakalaumālié," *Liahona*, Mē 2014, 18.
8. Vakai, Neil L. Andersen, "Ngaahi Faingata'a Fakalaumālié," 19–20.
9. Thomas S. Monson, "'E 'Ikai Te u Fakatukutuku 'i Koe, pe Li'aki Koe," *Liahona*, Nōvema 2013, 85.
10. Richard G. Scott, "Kuó u Tuku Kiate Kimoutolu 'a e Fakatātā," *Liahona*, Mē 2014, 32.

KAU 'I HE TALANOÁ

Ngaahi Me'a ke Fakalaulotoa ki he Sāpaté

- Kuo tāpuekina fēfē ho'o mo'uí 'e he Fakaleleí 'a Sīsū Kalaisí?
- Ko e hā ha ngaahi folofola 'a Sīsū 'okú ke ma'u ai ha fakafiemālié?
- Te ke lava 'o fakakaukau ki ha taimi na'á ke ongo'i ai e melino 'a e Fakamo'uí 'o fou he Laumālie Mā'oni'oni?

Ngaahi Me'a Te ke Ala Fakahokó

- Hiki 'i ho'o tohinoá ha taimi 'e toe tokoni'i ai koe 'e he sīpinga pe ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí ke ke fili 'a e totonú.
- Ako 'a e Fakaleleí 'i ho'o teuteu ke ma'u 'a e sākalamēnití.
- Vahevahe ho'o ngaahi ongo fekau'aki mo Sīsū Kalaisí mo ho fāmilí, 'i he lotú, pe 'i he mitiá.

Fai 'e 'Eletā
Robert D. Hales
'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

FOUNGA KE A'USIA 'A E NGAAHI TAUMU'A TA'ENGATÁ

‘O ku ou fie fokotu'u atu ha ni'ihi 'o e ngaahi taumu'a mahu'inga taha he mo'uí te ne 'oatu 'a e fiefiá 'i ho'omou fakahoko homou misiona 'i māmaní—ko e ngaahi taumu'a ta'engata 'e tokoni atu ke mou foki lāngilangi'ia ai ki ho'omou Tamai 'i Hēvaní. 'Oku kau ai 'a e:

1. Mali 'i he tempalé mo tanumaki e ngaahi fetu'u-taki fakafāmilí ta'engatá 'aki hono fakapalanisi 'i he fa'a lotu 'a e ngaahi tapa kehekehe 'o e mo'uí, hangē ko e fāmilí, ngāue ma'u-anga mo'uí, hoko atu 'o e akó, ngaahi manakó, mo e fakafiefiá.
2. Faivelenga mo talangofua 'i hono mo'uí 'aki ho'o tui fakalotú mo fai pau ki ho'o ngaahi fuakava 'o e papitaisó mo e tempalé ma'u ai pē mo tokonaki 'a e ngaahi me'a lelei 'o e mo'uí.
3. Piki ma'u ki he fakakaukau ta'engatá, manatu'i 'oku

ta'engata 'a e ngaahi me'a 'o e pule'angá pea ko e ngaahi me'a 'o e māmaní 'oku fakaetu'asino pe fakataimi pē.

4. Manatu'i ke **fai ha tokoni li'oa** 'i ho'o mo'uí kotoa pea **tokoni'i e faingata'a'ia** ma'u ai pē, 'a ē te ne fie ma'u ho'o **'ofá** mo ha toe **tokoni** kehe.

Ko ha ngaahi taumu'a 'eni he mo'uí 'oku fie ma'u ai e tokangá mo e taimí kae lava'i. 'Oku 'ikai fe'unga hono fakahoko pē 'o e ngaahi taumu'a ko 'ení; kuo pau ke tau **fa'u ha palani** ke fakahoko kinautolu.

Fakalaululoto 'apō pe 'apongi-pongi, ki he me'a 'okú ke fie fakahoko 'i ho'o mo'uí pea ko e hā ho'o ngaahi taumu'a. Tuku ha taimi ke hiki ai kinautolu mo toe vakai'i kinautolu 'i he ngaahi ta'u ka hoko maí. Hili ia pea fakamoleki ha ngaahi houa si'i 'o fehu'i kiate koe pe ko e hā te ke lava 'o fai ke fakahoko ai 'a e ngaahi taumu'a ko 'ení 'i he 'aho ní, 'apongi-pongi, uike ka hokó, mo e ngaahi māhina ka hoko maí.

Te ke fili mo fakamatala'i fēfē 'a e ngaahi taumu'a ta'engata mo mahu'inga ko 'ení? Pea 'i he'enua mahu'inga tataú, 'okú ke fokotu'u fēfē ha palani ke a'usia ai kinautolu? Manatu'i: ko e taimí ko ha 'elemēniti

mahu'inga—pea 'oku mātu'aki fie ma'u—'i ho'o fokotu'utu'ú. 'E hangē 'okú ke ma'u ha taimi lahi 'aupito ke fakahoko ai 'a e ngaahi me'a ta'engatá, mei he feitu'u 'okú ke 'i ai he taimi ní.

'Oku mo'oni 'oku ma'u 'e he taha kotoa ha taimi. Ka 'oku 'ikai 'uhinga 'a e fakalau atu 'a e taimí ia 'oku tau fai ai ha fakalalakaka.

"He vakai, ko e mo'uí ni ko e taimi ia ki he tangatá ke teuteu ai ke fe'ilo-aki mo e 'Otuá; 'io, vakai ko e 'aho 'o e mo'ui ní ko e 'aho ia ke fai ai 'e he kakaí 'a 'enua ngaahi ngāue" ('Alamā 34:32).

Ko e fakapulipulí ke fili fakapotopoto 'a e ngaahi 'ekitiviti ko ē te nau tokoni ke tau a'usia 'etau ngaahi taumu'a fakalangi ne fakahaá pea mo tau ma'u ai 'a e ivi faka'ulunga-anga mo e fakapapau ke si'aki 'a ia te ne takihala'i pe ta'ofi kitautolu mei hotau iku'anga ta'engatá.

'Oku ou fakamo'oni 'e fe'unga pē ho taimi 'i māmaní ke fakahoko ho'o teuteu mo fai e ngaahi ngāue ho misi-ona he mo'uí—kapau 'okú ke fakaaonga'i fakapotopoto ho taimí. Pea 'oku 'ikai ha taimi 'e toe lelei ange ke fai ia ka ko e taimí ni, 'i ho'o kei si'i (vakai, 'Ālamā 37:35). ■

Mei ha lea tānaki tu'unga na'e fai 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi-'Aitahoó 'i he 'aho 11 'o Tisema 2004.

KO E UHO 'O 'EKU MO'UÍ

Na'á ku 'ilo kau ki he ngāue 'a Kalaisí 'i he Tohi Tapú, ka na'e 'áahi móoni nai ki he Ongó 'Ameliká?

Fai 'e Roberto Pacheco Pretel

Na'e fakangofua au he'eku tamaí 'i he hoko hoku ta'u 18, ke u papitaiso 'i ha fá'ahinga siasi pē na'á ku loto ki ai. Na'á ku fie kau ki ha siasi faka-Kalisitiane koe'uhí he na'á ku ako 'a e Tohi Tapú 'i ha ngaahi ha'ofanga lotu 'e ni'ihí mo tui kia Sīsū Kalaisi.

Na'e fakaafe'i 'e he'eku fa'ētangatá 'i ha 'aho 'e taha ha ongo faifekau fefine ki homau 'apí. Na'á na lea 'i he loto fakapapau mo'oni fekau'aki mo 'ena tui ko e Tohi 'a Molomoná ko e fakamo'oni ia 'e taha 'o Sīsū Kalaisi, mo pehē na'e 'a'ahi ki he konitinēniti 'Ameliká.

Na'á ku fakahā ange 'eku fakakaukau 'i he taimi ko 'ení, mahalo na'á na ma'uhala, he kuo te'eki ai tu'o taha ke u ako 'i he'eku mo'uí fekau'aki mo ia. Na'e pehē mai ha taha 'o e ongo sisitaá kiate au, 'i he lo'imata'ia mo e anga'ofa, "Misa Lopeto, 'oku 'ikai 'uhinga ho'o ta'e 'ilo 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná 'okú ma ma'uhala ai. 'Oku ou 'ilo'i 'oku

'ofa 'a Sīsū Kalaisi 'iate kitautolu pea na'á Ne 'i he konitinēniti ko 'ení pea na'á Ne ako'i 'a 'Ene ongoongoleléi 'o hangē pē ko ia na'á Ne fai 'i he Fonua Tapú."

Na'á na feinga ke tokoni'i au 'i he'eku hoha'á mo e veiveiua 'i he lolotonga 'o e 'uluaki pōtalanoa ko iá, pea mau felotoi te na toe 'a'ahi mai kiate au he uike hokó.

Na'á ku kamata 'i he pō ko iá ke huke 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'e ma'u 'eku tokangá 'e ha kupu'i lea 'i he'eku lau 'a e peesi talamu'akí: "Ko e Sīsū ko e Kalaisí, ko e 'Otua Ta'engatá, 'okú Ne fakahaa'i Ia 'e Ia ki he ngaahi pule'anga kotoa pē." Na'á ku toe lau foki 'a e 3 Nifai 11 fekau'aki mo e 'a'ahi 'a e Fakamo'uí ki he Ongó 'Ameliká, pea na'á ku ongo'i ha fiefia 'i hoku lotó. Ko ia, na'á ku fakahoko leva 'a e me'a na'e talamai 'e he ongo faifekau ke u faí: Na'á ku tū'ulutui 'o 'eke ki he'eku Tamai Hēvaní pe 'oku mo'oni 'a e tohí.

Na'á ku ongo'i ha nonga 'i he 'osi 'o 'eku lotú pea mo ha fakapapau 'oku mo'oni 'eni. Na'á ku fakakaukau 'i ha momeniti ko e lo'imata 'o e ongo sisitaá na'á na ue'i au mo fakatupu ke u tui ki he'ena fakamo'oni. Ko ia ne hoko atu 'eku lau e Tohi 'a Molomoná kae 'oua kuo 'osi si'i 'a e 4:00 hengihengí. Ko e taimi kotoa pē na'á ku lotu ai, na'á ku ongo'i mālohi ange 'a e fakamo'oni na'e hā'ele mai 'a Kalaisi ki he Ongó 'Ameliká pea 'okú Ne finangalo ke u 'ilo lahi ange ki He'ene ongoongolelei mo'oni.

Na'e 'osi 'eku lau e Tohi 'a Molomoná 'i ha ngaahi uike si'i pē pea na'á ku ongo'i hono fie ma'u ke u papitaiso ki he Siasi mo'oni.

Na'e tokoni hono lau e Tohi 'a Molomoná ke u ofi ange ai kia Sīsū Kalaisi mo 'ai Ia ko e uho 'o 'eku mo'uí. 'Oku ou fakamālō lahi hono tuku 'e he Fakamo'uí 'a e ongo faifekau mo Hono Siasí 'i hoku halá. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fá'ú 'i 'Alekuipa 'i Pelū.

'AI HANGATONU

Na'á ku fa'a anga ta'e'ofa,
ka kuó u liliu,

mo fie vahevahe

'a e ongoongoleleí. Te u

ikuna'i fēfē hoku ongoongó?

Uluakí, 'oua na'a tuku 'a e manavasi'í ke ne ta'ofi koe. Kapau kuo ue'i koe 'e he Laumālié mo ke feinga ke fakatomala mo liliu, ko ha me'a fakaofa ia. Manatu'i, 'oku hoko 'a e liliu ko 'ení tu'unga 'i he mālohi fakatau'atāina 'o e 'alo'ofa 'a Sisū Kalaisí. Te ke lava 'o hoko ko ha taha fo'ou tu'unga 'i He'ene tokoní, mo ke kamata ke liliu ho ongoongó. Te Ne toe tokoni atu foki ke ke vahevahe 'a e ongoongoleleí. Neongo 'e fuofuolua hono liliu ho ongoongó, ka 'e 'aonga. Ko ha ngaahi me'a si'i 'eni te ke lava 'o fai 'i he ngāue ko iá:

- Kole fakamolemole ki he kakai 'okú ke 'ilo ne ke fakaloto-mamahi'í.
- Feinga 'aki ho iví kotoa ke fakahaa'i ha anga'ofa ki he kakai na'e 'ikai ke ke fie anga'ofa ki ai kimu'á.
- Loto fakamātoato mo fakamo'omo'oni ma'u pē.
- Kapau 'oku anga ta'e'ofa 'a e kakai 'oku mou feohí ki he ni'ihí kehé, ta'ofi kinautolu pe 'oua te ke toe feohi mo kinautolu. Telia na'a lau fakataha koe mo kinautolu 'e he kakai.
- Fakakaukau ke ke ako e Molonai 7 mo lotua ha 'ofa faka-Kalaisi. ■

Na'e folofola 'a e Fakamo'uí ko e
laumālie 'o e fakakikihí
'oku 'o e tēvoló (vakai, 3 Nifai 11:29).

Ko e hā 'a e **faikehekehe 'o e**
ta'e loto tataú mo e
fakakikihí?

Oku anga maheni pē ke kehekehe 'a e fakakaukau 'a e kakai, pea 'oku 'i ai e taimi 'oku fie ma'u ai e kau ākongā 'a Sisū Kalaisí ke nau taukave'i 'i he 'ao 'o e filí 'a e me'a 'oku tau tui ki aí. Ka 'oku fie ma'u ke tau

fakahaa'i mahino hotau tu'ungá 'i ha founga lelei mo mo'oni kae 'ikai 'ita, loto tāufehi'a, pe fakatupu 'ita. 'Oku tau faka'ehi'ehi fēfē mei he fakafekikí?

Mahalo kuo mou 'osi fanongo 'e lava pē ke "kehekehe hotau lotó kae

'ikai fakafekikí," 'Oku kamata 'a e faka'ehi'ehi mei he fakafekikí 'i ho'o ngaahi taumu'á mo e faka'amú. 'Oku pehē 'e he folofolá "oku tupu 'i he fie lahi 'a e fakakikihí" (Lea Fakatātā 13:10). Kapau 'okú ke tokanga lahi "ke ikuna'i ha fakakikihí" pe "ke ke tonu," 'oku mahino 'e muiaki mai ai 'a e laumālie 'o e fakakikihí.

Kuo 'osi ako'i 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha ngaahi founga ke

faka'ehi'ehi ai mei he fakafekikí: (1) "fakahaa'i ha 'ofa ki he ni'ihí kehé"; (2) "pule'i 'a e ongo'i ke lea pe tohi fakafekikí ki he'ete tupu pe lāngilangi fakatāutahá; mo e (3) "[ofa] 'i he founga loto-fakatōkilalo mo ongoongofua, mo mo'oni ki he 'Otuá." Pea te tau lava leva ke ma'u 'a e Laumālie 'o e 'Eikí, kae 'ikai ko e laumālie 'o e fakakikihí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson, "The Canker of Contention," *Ensign*, May 1989, 70-71.

KO E FOAKI 'O E Me'a'ofa Lelei Taha

Na'á ku 'oange ki hoku kaungāmeá 'a e me'a'ofa lelei taha kuo faifaiangé peá ne ma'ú.

Fai 'e Mariela Rodriguez

Ko e taimi na'á ku ta'u 13 aí, na'e kole 'e he palōfitá ki he kāinga-lotu 'o e Siasí ke nau lau e Tohi 'a Molomoná 'i he māhina 'e ono, ki he ngata'anga 'o e ta'u ko iá, mo ne tala'ofa ha ngaahi tāpuaki ki he 'enua fai iá. Lolotonga 'eku lau ia he pasí 'i ha 'aho 'e taha, na'e tangutu ha ta'hine ko Sinisia 'i hoku tafa'akí peá ne 'eke mai pe ko e hā 'a e tohí. Na'á ku talaange ko e Tohi 'a Molomoná pea ko ha tohi mahu'inga. Na'á ku talaange na'á ku fie 'osiki hono lau kimu'a pea toki 'osi 'a e ta'ú ka u lava 'o ma'ú ha ngaahi tāpuaki.

Na'e kamata ke ne fai ha ngaahi fehu 'i lahi ange, peá u talaange te ne lava 'o ha'u ki hoku 'apí ka ma lava 'o talanoa lahi ange ki ai. Na'á ne tali 'eku fakaafé, pea ne ma faka'aonga 'i ai ha ngaahi houa 'i he ngaahi 'aho hono hokó he talanoa ki he Tohi 'a Molomoná mo e Siasí.

Na'á ku fakaafe 'i hono fāmilí 'i he Mōnite hokó ki he efiāfi fakafā-mili 'i 'apí, peá u fakafe'iloaki ai ia ki he ongo faifeaká. Na'á na kamata ako 'i ia 'i he ngaahi lēsoní, pea kamata ke ha'u ki he lotú mo e ngaahi 'ekitiviti kotoa 'a e to'u tupú mo e ngaahi houalotu kehe kotoa 'a e Siasí.

Na'á ne fakakaukau ai kuó ne fie papitaiso, pea 'i he fakangofua he'ene ongomātu'á, na'e papitaiso leva 'i hono 'aho fā'ele 'i he ta'u ko iá. Na'á ne pehē ko e me'a'ofa lelei taha ia kuo faifaiange peá ne ma'ú. Na'e 'i he ouau papitaisó 'ene fa'eé mo e fānaú. Na'e kole mai ke u hiva 'i 'a e "Ko e Laumālie 'o e 'Otuá" (Ngaahi Himi, fika 2), pea na'á ne kole 'eku tamaí ke ne fakahoko e papitaisó. Na'á ma fā'ofua mo tangi 'i he hili 'o 'ene 'alu hake mei he vaí. He 'ikai toe ngalo 'iate au 'a e 'aho

ko iá koe'uhí he na'á ku ongo 'i ha fiefia lahi fau.

Na'e hiki homau fāmilí 'i ha 'osi ha ta'u 'e taha mei ai. Na'e faingata'a koe'uhí he ne u hoko mo Sinisia ko ha ongo kaungāme'a mamae mo e ongo tautehina 'i he ongoongolelé.

Neongo 'oku 'ikai ke ma toe nofo vāofi, ka 'okú ma kei hoko pē ko e ongo kaungāme'a lelei. 'Okú ma fa'a talanoa 'i he telefoní, pea na'e telefoni mai kimu' ni ke talamai 'oku fanongo 'ene fa'eé ki he ngaahi lēsoni fakafaipekaú. 'Oku 'ai 'e he me'a ni ke u fiefia koe'uhí he na'e 'ikai fie fanongo 'ene fa'eé kimu'a ai ki he ngaahi lēsoní. Na'e talamai 'e Sinisia 'oku faka'amu ke 'alu 'i ha 'aho ki he lotú mo hono fāmilí kotoa. Na'e fakamālō mai 'i he'eku fakafe'iloaki ange ki ai 'a e Siasí. ■

'Oku nofo e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tekisisi, USA.

Tokoni Mai Kiate Kimautolu!

Oku fakahaa'i he 'aho kotoa pē 'e he fānau he funga 'o e māmanī kotoa 'oku nau tokanga 'aki 'enau kumi ha ngaahi founa ke tokoni ai ki ha ni'ihi kehe!

KŪKISÍ MO E FANGA KI'I TAMAPUÁ

Na'e fakahoko 'e homau fā-milī ha "fa'ahita'u 'o e ngāue tokoni." Na'á ku ngaohi mo hoku tuonga'ané ha fanga ki'i tamapua ma'á e fānau 'i he fale 'o e fānau ohí. Na'a mau toe 'ave foki mo ha ngaahi kŭkisi sokoleti ki ha kau ta-ngata tāmata afi mo fakama'a ha anovai. 'Oku ou fiefia he'emaui lava 'o tokoni!

Tōpini P., ta'u 9, 'Aitahō, USA

NGAAHI HIVA FIEFIA

Na'a mau 'a'ahi mo tokoni 'i homau ngaahi 'aho tokoni makehé ki ha senitā nofo'anga. Ko e taimi na'a mau kamata hiva'i ai 'a e ngaahi hiva Palaimeli mo e ngaahi hiva kehé, na'e kamata ke pasi 'a e kaka'i mo hiva fakataha mo kimautolu. Na'e a'u hanau ni'ihi 'o nau hulohula! Na'a mau fā'ofua mo tuku ha ngaahi kaati ma'anautolu.

Vahefonua Leiliá, Potukali

LELEI ANGE 'I HE KILISIMASÍ

Na'e ongosia 'eku fa'éé mo 'eku tamaí mei ha 'aho ngāue lahi. Na'á ku fufulu mo tuku fakalelei 'a e ngaahi peleti pea fakama'a mo e faliki, tēpilé, mo e funga kānitá. Hili ia peá u fakamaau 'a e loto falé mo e loki va'ingá. Ko e taimi na'e 'ā hake ai 'eku fa'éé mo 'eku tamaí, na'á na pehē na'e lelei ange ia 'i he Kilisimasí!

Kempili G., ta'u 11, Siōsiá, USA

'OMAI KIATE KIMAU-TOLU E TĀ HO NIMÁ

Ko ha ngaahi nima fie tokoni 'e fiha 'oku fie ma'u ke takataki'i 'a e māmani? Fai ha ngāue lelei 'o tokoni mai ke tau 'ilo!

1. Tā ho nimá 'i ha la'ipepa pea kosi'i 'o to'o.
2. Tohi 'o kau ki ha ngāue tokoni na'á ke fai ma'á ha taha—pe ko ha ngāue tokoni na'e fai 'e ha taha ma'au. 'E lava pē ko ha ngāue lahi pe ngāue si'isi'i.
3. Tānaki atu ki ai hao la'i tā.
4. Kole ki ho'o ongomātu'á pe ki ha taha lahi ke tokoni atu 'i hono 'ave 'eni ki he liahona@ldschurch.org pe ki he tu'asila 'i he peesi 3.

Te mau tānaki 'a e ngaahi nima fie tokoni mei heni 'o a'u ki 'Okatopa 2015.

NGĀUE KI HE PUHA SITŌKENÍ

'Oku mātu'aki mokosia e kakai 'oku 'ikai hanau 'api he fa'ahita'u momokó! Na'a mau pehē leva ke tānaki ha ngaahi sitōkeni māfana ma'á e kakai ta'e 'api 'i homau feitu'ú. Na'e tokoni 'a e kau talavou mo e kau finemuí, pea 'ikai hano taimi kuo hake 'emau puhá 'i ha sitōkeni 'e laungeau ma'á e kau ta'e-'api!

'Alapeta, Kānata

Tukupā Fakafolofola

‘O E FUA KAVA FO‘OÚ

Na'e fai 'e Sisū ha talanoa fekau'aki mo ha tauhisipi na'e 'ofa he'ene fanga sipi peá ne fekumi ki he taha na'e molé. Te ke lava 'o ako he ta'ú ni ki he ngaahi akonaki 'a Sisū 'i he Fuakava Fo'ou. Ko e taimi kotoa pē te ke lau ai ha taha 'o e ngaahi potufolofola 'i he peesi 68, valivali 'a e fika hono hokó. Kapau te ke lau he uike kotoa pē, te ke faka'osi ia 'i he ngata'anga 'o e ta'ú!

'Ai ha taha lahi ke tokoni atu 'i ho'o to'o ia mei he saati ko 'eni pe paaki ha taha mei he liahona.lds.org. ■

Ngaahi fokotu'u ki he laukonga fakauike 'o e tukupā fakafolofola 'o e Fuakava Fo'ou (vakai, peesi 66–67).

UIKÉ	LAUKONGÁ		
1	Na'e Teuteu 'e Sione Papitaiso 'a e Halá ma'a Sísū Kalaisi Mätü 3:1–6; Luke 1:5–25, 57–80	26	Ko e Toetu'u 'a Sísū Kalaisi Mätü 27:52–53; 28: 1–20; Luke 24; Sione 20; Ngäue 1:3, 9–11; 1 Kolinito 15:5–6, 22
2	Ko e 'Alo'i 'o Sísū Kalaisi Mätü 1:18–25; Luke 1:26–38; 2:1–20	27	Fafanga 'Eku Fanga Sipi Ma'ake 16:15; Sione 21:1–17
3	Ko e Kei Tamasi'i 'a Sísū Kalaisi Mätü 2; Luke 2:21–52	28	Ko e 'Aho 'o e Penitekosi Sione 14:25–27; Ngäue 2:1–24, 32–33, 36–47
4	Ko e Papitaiso 'o Sísū Kalaisi Mätü 3:13–17; Sione 3:5	29	Ko Pita ko e 'Apostoló Mätü 4:18–19; 14:22–33; 16:13–17; 17:1–9; Luke 22:31–34, 54–62; Ngäue 3:1–9, 19–21; 4:6–20; 5:12–42
5	Na'e 'Ahi'ahi'i 'a Sísū 'e Sētane Mätü 4:1–11; Ma'ake 1:12–13; Luke 4:1–13	30	Paanepasa, 'Ananaia, mo Sáfaila; Sítiveni, ko e Mā'atā Ngäue 4:32–5:10; 6; 7:54–60
6	'Oku Fakama'a 'e Sísū Kalaisi 'a e Temipalé Mätü 21:12–14; Luke 19:45–48; Sione 2:13–16	31	Pita mo Koniliusi Ngäue 10:1–11:18
7	'Oku Ui 'e Sísū Kalaisi 'a 'Ene Kau 'Apostoló Mätü 4:18–22; 16:13–19; Ma'ake 3:13–19; 16:15; Luke 5:1–11; 16:12–16	32	Ko e Ului 'a Saulá Ngäue 7:57–60; 8:1–3; 9:1–30; 26:9–23
8	Ko e Malanga 'i he Mo'ungá Mätü 5:1–6:4; 7:12; Luke 6:17–36	33	Ko e 'Uluaki Ngäue Fakafaifekau 'a Paulá Ngäue 13:4–11, 14–43; 14:5–10
9	'Oku Akonaki 'a Sísū Kalaisi kau ki he Lotú Mätü 6:5–13; 7:7–11; 26:36–46; Luke 9:28–29; 11:2–4, 9–13; Sémisi 1:5–6	34	Ko e Ngäue Fakafaifekau Hono Ua 'a Paulá Ngäue 15:36–41; 16:16–34
10	'Oku Fakamo'ui 'e Sísū Kalaisi 'a e Mahaki Mätü 8:5–10, 13; 25:34–40; Ma'ake 1:40–45; Luke 4:38–40; 7:11–17; Sione 4:46–54; 13:34–35	35	Ko e Ngäue Fakafaifekau Hono Tolu 'a Paulá Ngäue 18:23; 19:1–7, 11–12, 20
11	Ko Sísū Kalaisi mo e 'Aho Sapaté Mätü 12:1–13; Ma'ake 2:23–28; 3:1–6; Luke 13:11–17; 14:1–6; Sione 5:2–16	36	'E Toe Hä'ele Mai 'a Sísū Kalaisi Ngäue 1:9–11; Siosefa Sámíta—Mätü 1:1–4, 21–55
12	Na'e Faka'aonga'i 'e Sísū Kalaisi Hono Mālohi Fakataula'eiki ke Tāpuaki'i ha Ni'ihī Kehe Mätü 14:23–33; Ma'ake 4:35–41; 6:33–44; Luke 9:37–43; Ngäue 10:38	37	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai Lomá Loma 1:16; 8:13–18, 31–39; 12:3–21
13	Na'e Fakahoko 'e Sísū Kalaisi ha Ngaahi Mana Ma'ake 2:1–12; 5:21–43	38	Ko e 'Uluaki Tohi 'a Paula ki he Kakai Kolinitoó 1 Kolinito 6:19–20; 12:4–27; 13; 15:20–22, 40–42
14	Ko e Tangata Tūtuu'i mo e Uité pea mo e Teá Mätü 13:1–9, 18–30, 37–43; Ma'ake 4:14–20; Luke 8:11–15	39	Ko e Tohi Hono Ua 'a Paula ki he Kakai Kolinitoó 2 Kolinito 4:5–18; 9:6–8; 12:6–10
15	Ko e Sipi Molé, ko e Pa'anga Molé, mo e Foha Maumau Koloá Mätü 18:12–14; Luke 15	40	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai Kalētiá Kalētia 2:16–21; 5:22–23; 6:7–10
16	Ko e Samēlia Anga Lelei mo e Fale Ne Langa he Funga Maká Mätü 7:24–27; 22:34–40; Luke 6:47–49; 10:25–37	41	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai 'Efesoó 'Efesó 1:3–12; 4:11–16; 6:10–18
17	'Oku Fakamo'ui 'e Sísū Kalaisi 'a e Kau Kilia 'e Toko 10 mo ha Tangata Kui Luke 17:12–19; Sione 9	42	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai Filipai Filipai 1:2–11; 2:12–13; 4:4–13
18	Ko e Tauhisipi Lelei Mätü 19:13–15; Ma'ake 10:13–16; Sione 10:1–18	43	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai Kolosé Kolosé 1:9–20; 3:1–16
19	Ko e Tamaio'eiki Ta'e-'ofá Mätü 6:12, 14–15; 18:21–35	44	Ko e Ongó Tohi 'a Paula ki he Kakai Tesaloniká 1 Tesalonika 2:1–12; 4:1–7; 2 Tesalonika 2:1–4; 3:10–13
20	Ko e Kau Tāpu'ou 'e Toko Hongofulú, Ngaahi Talēniti, mo e Kih'i Pa'anga 'a e Uitoú Mätü 25:1–13, 14–46; Ma'ake 12:41–44; Luke 21:1–4	45	Ko e Ongó Tohi 'a Paula kia Timoté 1 Timote 1:12–17; 5:1–3; 2 Timote 3:1–5, 14–17
21	'Oku Fokotu'u 'e Sísū Kalaisi 'a Lasalosi mei he Maté Sione 11:1–46	46	Ko e Ongó Tohi 'a Paula kia Taitusi mo Filimoné Taitusi 1:1–4; 2; Filimone 1:3–9
22	Ko e Hä'ele Fakalāngilangi 'a Sísū Kalaisi pea mo e 'Ohomohe Faka'osi Mätü 21:1–11; Ma'ake 14:12–26; Luke 19:29–38; 22:15–20	47	Ko e Tohi 'a Paula ki he Kakai Hepeluú Hepelú 1:1–6; 5:1–4; 11:1–11; 12:1–2
23	Ko Sísū Kalaisi 'i Ketisemani Mätü 26:36–46; Luke 22:40–46; Sione 3:16; 15:12	48	Ngaahi Akonaki 'a Sémisi Sémisi 1:5–6; 2:17–18; 3:2–13; 5:12
24	'Oku Lavaki'i, Taki Pōpula, mo Fakamāu'i 'a Sísū Kalaisi Mätü 26:14–16, 47–27:31; Luke 22:47–23:25	49	Ngaahi Akonaki 'a Pitá 1 Pita 1:3–11; 3:18–20; 4:6; 2 Pita 1:2–8
25	Ko e Tutuki mo e Telio 'o Sísū Kalaisi Mätü 27:32–66; Luke 23:26–56; Sione 10:17–18; 15:13; 19:13–42	50	Ngaahi Akonaki 'a Sione mo Suté 1 Sione 2:1–6; 3:10–18, 23; 4:7–10; 5:1–3; 2 Sione 1:4; 3 Sione 1:4; Sute 1:20–22
		51	Ko e Fakahā 'a Sioné Fakahā 1:1–3; 2:7; 4; 12:7–9; 20:12
		52	Ha'u kia Sísū Kalaisi— Ko la 'a e Maama mo e Mo'ui 'o e Māmani Mätü 11:28–30; Sione 4:3–14; 6:35–51; 8:12; 14:6, 15

Ko e Fai ha Me'a Lelei 'aki Hoku Taimí

Keleitoni W., ta'u 10, Mīsuli, USA

‘Oku fa’a fu’u momoko mo si-nou lahi he taimi ‘e ni’ihi ‘i he feitu’u ‘oku mau nofo aí. Ko e taimi ‘e ni’ihi ‘oku mau nofo ai he akó ‘o heka ‘i he’emau saliate fakapaheké ‘i ha fo’i mo’unga mā’olunga hoko mai pē ki homau ‘apí. ‘I he ‘aho ‘e taha, lolotonga ‘emau teuteu ke tui homau teunga sinou, tataá, mo e ngaahi kofunimá, kuo talamai he’emau fa’eé na’e fu’u momoko

mo havili ke mau ō ki tu’a. Na’á ku fakafulofula koe’uhí na’e pau ke mau nofo ‘i fale. Na’á ku kamata ke lāunga, pea talamai he’eku fa’eé, “Oku fie ma’u ke ke ‘alu ki ho lokí ‘o kumi ha me’a lelei ke ke fai ‘aki ho taimí.”

Na’á ku fakakaukau ‘i he taimi na’á ku a’u ai ki hoku lokí fekau-‘aki mo e me’a ‘oku fie ma’u ‘e he Fakamo’uí ke u faí. Na’á ku fakakaukau leva ke u ako ma’uloto ‘a e Ngaahi Tefito ‘o e Tuí. Na’á ku talaange ki he’eku fa’eé, tokouá, mo e tuofāfiné, ‘i he taimi na’á ku hifo mai ai ‘i ha ‘osi ha ngaahi houa si’i, ‘oku ou kole fakamolemole ‘i he’eku mata fakafulofulá ka kuó u ‘osi ako ma’uloto ‘a e Ngaahi Tefito ‘o e Tuí. Na’a nau mātu’aki ‘ohovale! Na’á ku lau ma’uloto taha taha ange leva kinautolu mo u ongo’i lelei ‘i he’eku fakaaonga’i lelei hoku taimí.

‘Oku ou tui na’e fiefia ‘a e Fakamo’uí ‘i he’eku fakakaukau ke ako lahi ange kau kiate Ia ‘i he taimi na’á ku ma’u he pongipongi ko iá. ‘Oku ou fakamālō ‘i he’ene foaki mai kiate au ha fāmili pea mo e ngaahi folofolá ke nau tokoni’i kimautolu ke mau ‘ilo lahi ange ki he’etau Tamai Hēvaní mo Hono ‘Alo ko Sīsū Kalaisí. ■

KO 'ETAU PĒSÍ

Ko 'eku tamaí 'a e pīsope 'o homau uōtí, pea na'á ma 'initaviu kimu'a peá ne papitaiso aú. Na'á ku fiefia lahi. Na'á ku fakakaukau leva ke fakaafe'i hoku kaungāme'a lelei tahá mei he akó mo hono fāmilí ki he papitaisó. Ne nau ō mai! He 'ikai toe ngalo 'iate au 'a e 'aho makehe ko iá.

'Efileini W., ta'u 8, Sipeini

'Oku ou 'ilo hono fakaava e uepisaiti 'o e hisitōlia fakafāmilí ke kumi 'eku ngaahi kui. 'Oku ou vakai'i pe 'oku fie ma'u 'e he kui ko iá 'a e ngāue fakatemipalé. Ko 'eku tafa'aki 'eni 'i hono fakahoko 'o e ngāue 'a e 'Eiki.

Sitiveni S., ta'u 6, 'Otu Filipaini

Lola D., ta'u 8, Palāsila

Fai 'e Palesitani Boyd K. Packer

Palesitani 'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

*Ko e kau mēmiā 'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e
kau fakamo'oni makehe 'o Sīsū Kalaisi.*

'E lava fēfē ke tokoni 'i au 'E HE FOLOFOLÁ?

KO E FOLOFOLÁ . . .

- 'Okú ne ako 'i mai e feitu 'u ke tau ō ki aí mo e me 'a ke faí.
- 'Omi kiate kitautolu ha 'amanaki lelei mo e 'ilo.
- Tokoni ke tau ma 'u ha fakamo 'oni kia Sīsū Kalaisi.
- 'Omi ha malu 'i fakalaumālie kiate kitautolu.

'Ai e lau folofolá ko ha kongā ho 'o ngaahi me 'a 'oku fai faka 'ahó, pea 'e muiaki mai 'a e ngaahi tāpuakí.

Kapau te ke ako kei si 'i mei he ngaahi folofolá, 'e a 'u 'o ke 'ilo 'a e hala 'oku totonu ke ke fononga aí. ■

Mei he "Ko e Kī ki he Malu 'i Fakalaumālie, Liahona, Nōvema 2013, 26–26.

Ko e Me'atau

Fai 'e Jessica Larsen
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

“[’Oku 'i ai ha me'a 'e lava ke foaki 'e he taha kotoa]” (Tohi Hiva 'a e Fānaú, 116).

Na'e fanafana atu 'a Palaiteni he tu'a 'o 'Ātamá, “Tuku kehe 'a 'Aivi! Ko e ta'ahine ia.”

Ka ko 'Ātama na'e kapiteni he timi tolo pulu he 'aho ko iá, pea kuo 'osi fai 'ene filí. Na'á ne toe faka-ongo le'o lahi atu, “Oku ou fili 'a 'Aivi.” Na'e kata manuki atu 'a Taila, 'a e kapiteni 'o e timi 'e tahá. Na'a mo e faiako va'inga ko Kāsiá na'e 'ohovale 'i he fili fika ua 'a 'Ātamá.

Na'e 'ohovale foki mo 'Aivi pea laka mā atu pē ki mu'a. Ne ngulungulu 'a Palaiteni.

Na'e 'ikai ngata pē 'i he ta'ahine 'a 'Aiví. Ko e ta'ahine si'isi'i taha ia

'i he kalasí. Na'e 'ikai 'asi fu'u ve'e oma fēfē, pea na'e hangē ne fuolahia ange 'a e fo'i pulú 'iate iá. Na'e pehē 'e Palaiteni 'i he luelue atu 'a 'Aivií, “Mahalo he 'ikai ke ne lava 'o to'o 'a e fo'i pulú.”

Pehē ange 'a 'Ātama, 'i he'ene feinga ke ongo loto lahí, “Mahalo te ne hoko ko ha me'atau fakapulipuli.” Ka 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia na'á ne fili aí. Na'e talaange 'e 'Aivi 'i ha me'a 'e taha kia 'Ātama na'e 'ikai ke sai'ia 'i he'enau va'inga sipotí koe'uhí he na'e fili fakamuimui taha ma'u pē ia. Na'e fakamatalilí 'e he toenga 'o e tamaiki tangatá 'a 'Aivi, ka na'e 'osi talaange 'e he fine'eikí mo e tangata-'eikí kia 'Ātama 'oku totonu ke faka-'apa'apa 'i 'e he tamaiki tangatá 'a e

tamaiki fefiné. Ko ia na'á ne fili leva 'a 'Aivi. Na'e faka'amu 'a 'Ātama na'á ne fai 'a e fili totonú 'i he'ene sio ki he fili 'e Taila 'a e tamasi'i lahi taha 'i he kalasí.

Na'e ifi'i 'e he faiako ko Kāsiá 'a e me'aifí 'i he hili e kau 'a e taha kotoa ki ha timí, pea lele leva 'a e ongo timí ki he ongo mui'i mala'é. Na'e mono ange leva 'e he faiko ko Kāsiá 'a e fo'i pulú kia Taila, pea siofi takai 'e Taila e timi 'a 'Ātamá kimu'a pea toki sio fakamama'u kia 'Aivi. Na'á ne ofa leva hono nimá 'o ne tolongi 'a e fo'i pulú.

Bam! Na'e patō 'a e fo'i pulú he kekelelé pea puna 'o 'ikai tau 'i ha taha. Na'e kemo 'a 'Ātama. Ne taimi tonu e kalo 'a 'Aiví. Na'e hangē na'e 'ohovale 'a e taha kotoa na'e 'i aí, ka

Fakapulipulí

*Na'e ta'etoka'i 'e he taha kotoa e me'a
'e lava ke fai 'e 'Aivií.*

na'e malimali pē 'a 'Ātama. Mahalo ta ko e me'alelei pē hono fili 'o 'Aivií.

Na'e hoko atu 'a e va'ingá. Kei feinga pē 'a Taila ke tolongi 'a 'Aivi 'aki e fo'i pulú, ka na'e kei kalo pē mo puna 'o hao. Na'e 'ikai ha taha te ne lava 'o tolongi 'aki e fo'i pulú. Na'e fu'u femo'uekina 'a Taila mo ha ni'ihi 'o hono kaungā timí he feinga ke 'alu 'a 'Aivi ki tu'á 'o 'ikai ke nau ma'u ai ha taimi fé'unga ke tolongi ha toe taha kehe. Na'e malimali 'a 'Ātama—he na'e hanga 'e he si'isi' 'a 'Aivi 'o 'ai ke *lelei ange* 'i he tolo pulú koe'uhí na'e hanga 'e he'ene si'isi' mo vavé 'o 'ai ke faingata'a ange hono tolongi ke tau aí.

Faifai pea ikuna 'e he timi 'a 'Ātamá 'a e va'ingá. Na'e pehē 'e

Palaiteni, “Na'e tonu 'a e me'atau fakapulipulí. 'Oku sai 'aupito 'a 'Aivi.”

Pehē ange 'e Taila, “Io, 'e kau ia he taimi ka hokó *he'eku* timí. Kuo pau pē 'emau ikuná!” Na'e malimali pē 'a 'Aivi 'i he'ene luelue ke foki ki he kalasí, 'oku 'ātakai' 'e hono kaungā timí.

Na'e 'ikai tuku e malimali 'a 'Ātamá 'i he'ene muimui atu he kulupú. Na'á ne angalelei kia 'Aivi, pea kuó ne tokoni' 'a e toenga 'o e tamaiki tangatá ke nau ki'i faka'apa'apa' i lahi ange 'a e tamaiki fefiné. Na'e 'ikai ko ha fakapulipuli 'a e me'atau fakapulipuli lelei tahá—ka ko e ki'i anga'ofa pē. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Alesona, USA.

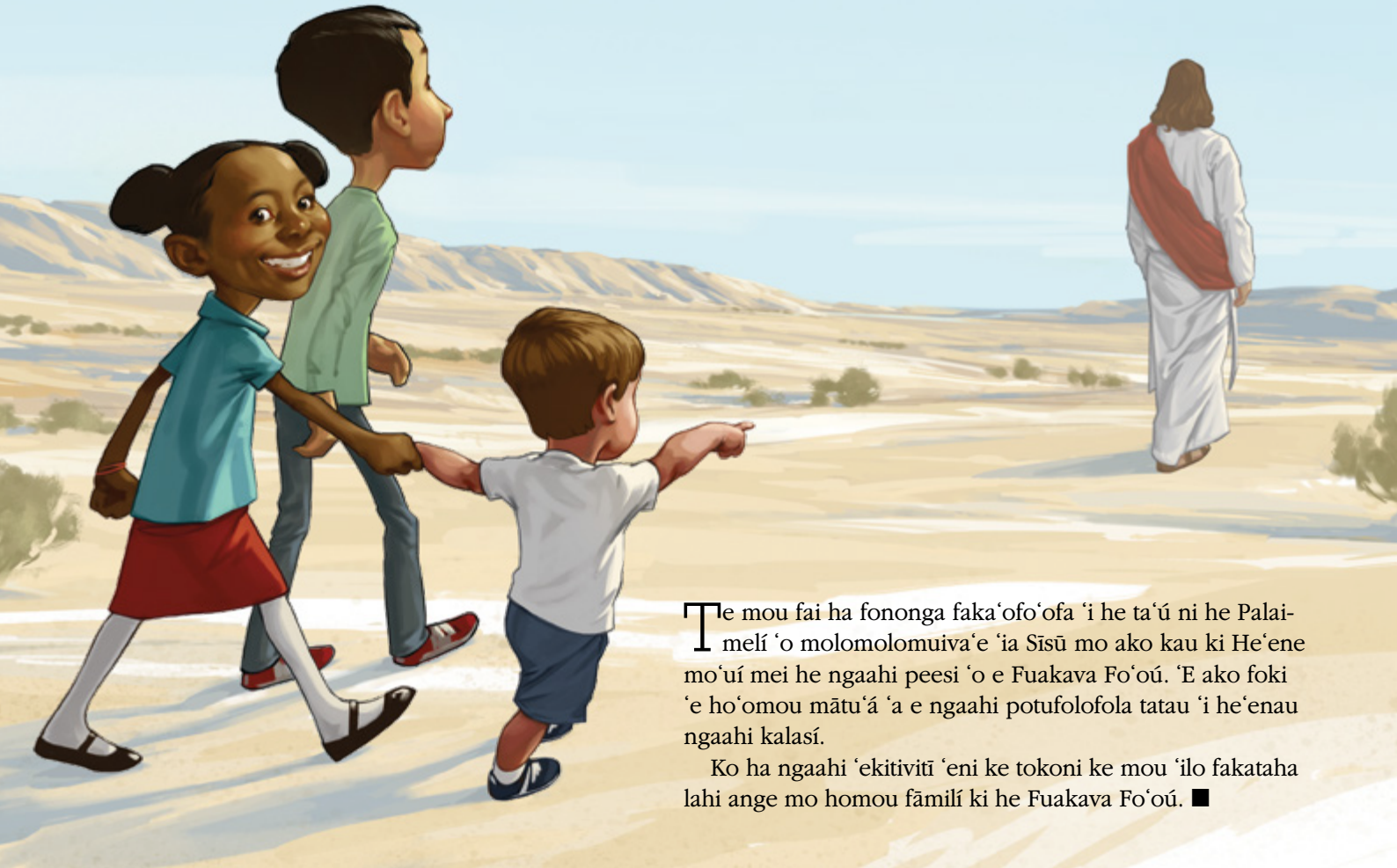

**'OKU 'IKAI
HA TAHA
IA 'E FAKA-
TAUMU'A KE
TA'E-MALAVA**

“Oku kehekehe 'a e tokotaha kotoa pē pea 'e kehe pē 'a e tokoni ke ne faí. 'Oku 'ikai ha taha ia 'e fakataumu'a ke ta'e-malava.”

Palesitani Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluaki, “Tokoni ke Fokotu'u ha Taumu'a Lelei,” *Liahona*, Növema 2012, 60

Ko ha Fononga ke Ako kau kia Sisu Kalaisi

Te mou fai ha fononga faka'ofu'ofa 'i he ta'u ni he Palaimeli 'o molomolomuiva 'e 'ia Sisu mo ako kau ki He'ene mo'ui mei he ngaahi peesi 'o e Fuakava Fo'ou. 'E ako foki 'e ho'omou matu'a 'a e ngaahi potufofolola tatau 'i he'enua ngaahi kalasi.

Ko ha ngaahi 'ekitiviti 'eni ke tokoni ke mou 'ilo fakataha lahi ange mo homou famili ki he Fuakava Fo'ou. ■

NGAAHI FAKAKAUKAU KI HE TALANOA FAKA-FAMILI

Ko e ha 'oku mahu'inga ai mo fakafiefia ke ako e Fuakava Fo'ou? 'E tokoni fefe 'a e 'ilo lahi ange ki he Fakamo'ui ke tau malohi ange ai? Fakapapu'i ke 'oange ki he tokotaha takitaha ha faingamalie ke fakamatala ai. Te mou lava 'i he'ene 'osi ke hiva'i 'a e "The Books of the New Testament" (*Children's Songbook*, 116). Te mou lava foki ke fa'u ha ngaahi kaati pea hiki ai e hingoa 'o e ngaahi tohi mo fokotu'u fakahokohoko.

HIVA MO E FOLOFOLA

- "Talamai 'a e Ngaahi Talanoa 'o Sisuu"
(*Tohi Hiva 'a e Fana'u*, 36)
- Matiu 11:29

NGAAHI TOKONI FAKAFOLOFOLA

'E tokoni hono faka'ilonga'i ho'o folofola ke ke ma'u ngofua ho'o ngaahi veesi manako!

Te ke lava 'o faka'aonga'i ha peni vahevahe, peni, pe peni vahevahe fakalanulanu.

Laine'i a e ngaahi veesi 'oku folofola ai 'a Sisuu—pe siakale'i pe 'a e fika 'o e vesi.

'E lava ke 'ota 'e ho'o matu'a ha tatau 'o e New Testament ma'au 'i he lea faka-Pilitaniai pe faka-Sipeini 'oku \$2.50 'i he store.lds.org.

'ILO LAHI ANGE

Na'e omi 'a Mele mo Siosefa ki heni ke lau 'e he pule'angá.

'ILO LAHI ANGE

Na'e meheka 'a e Tu'i ko Hēlotá 'ia Sīsū, ko ia na'e 'omi leva 'e Siosefa mo Mele 'a Sīsū ki heni ke malu.

'ILO LAHI ANGE

Mātiu 2:23

'ILO LAHI ANGE

Hili hono 'alo'i 'o Sīsūú, na'e ōmai 'a e kau tauhisipí mo e Kau Tangata Potó ki heni ke hū kiate la

'ILO LAHI ANGE

Mātiu 2:14

'ILO LAHI ANGE

Na'e 'omi 'e Siosefa mo Mele 'a Sīsū ki heni 'i he'ene kei pēpēé, pea 'i he taimi na'e ta'u 12 Aí. Na'e nofo ia 'o ako'i 'a e kau tangatá 'i he tempalé.

'ILO LAHI ANGE

Mātiu 2:1

'ILO LAHI ANGE

Na'e nofo heni 'a Mele 'i he taimi na'e hā ai 'a e 'āngelo ko Kepalelí 'o talaange ki ai 'e 'alo'i mai 'a Sīsūú.

'ILO LAHI ANGE

Na'e tu'u e tempale na'e langa 'e Hēlotá 'i he loto kolo lahí ni na'e 'ātakai'i 'e ha 'ā.

'ILO LAHI ANGE

'Oku ofi 'a e fonuá ni ki 'Isileli.

'ILO LAHI ANGE

Na'e nofo heni 'a Sīsū 'i He'ene kei sí'i mo Mele pea mo Siosefa.

'ILO LAHI ANGE

Luke 2:42– 49

FEITU'U NA'E HĀ'ELE AI 'A SĪSŪ

Fetongitongi 'i he fili ha taha 'o e ngaahi kaati "Ilo Lahi Angé." Lau 'a e fo'i mo'oní pe kumi mo lau 'a e potufolofolá. Hili ia pea fakatauhoa 'a e kātí mo e feitu'u 'i he mapé.

Nasaleti

'Isipite

Selusalema

PēteliHEMA

Fai 'e Rosemary M. Wixom
Palesiteni Lahi 'o e Palaimeli

Lisi 'o e Me'a Mahu'inga Taha 'e 10 'a 'Epi

"Ko e palani 'eni 'o e fakamo'u'i ki he kakai kotoa pē" (Mōse 6:62).

Lolotonga ha'aku 'a'ahi 'i ha me'a 'e taha ki ha kalasi 'a ha kau finemui, ne kole ange 'a e faiakó ki he kalasi ke nau hiki 'enau ngaahi taumu'a mā'olunga taha 'e 10 'o 'enau mo'u'i. Hili ia pea kole ange ke nau vahe-vahe 'a e me'a ne nau hiki. Na'e tangutu 'a 'Epi, ne toki

hoko pē hono ta'u 12, ofi mai kiate au. Ko e lisi 'eni 'a 'Epi:

Na'e ma'u 'e 'Epi ha vīsona ki he palani 'a e Tamai Hēvaní ma'atautolu kotoa. Ko e taimi 'oku tukutaha ai ho halá 'i he taumu'a mahu'inga taha 'o e foki ki he Tamai Hēvaní, te ke a'u ki ai! ■

Mei he "Tuku ha Taimi ke Talanoa ai mo Fakafanongo, Liahona, 'Epeleli 2012, 34.

1. Hū ki he 'univēsiti.
2. Hoko ko ha taha teuteu fale.
3. 'Alu 'o ngāue fakafaipekau 'i 'Initia.
4. Mali 'i he temipalé mo ha taha ne 'osi ngāue fakafaipekau.
5. Ma'u ha fānau 'e toko nima mo ha 'api.
6. 'Ave 'eku fānau ke ngāue fakafaipekau pea hū ki he 'univēsiti.
7. Hoko ko ha kuifefine "tufa kükisi."
8. 'Ofa vale 'i e makapuná.
9. Ako lahi ange ki he ongoongolei' pea fiefa he mo' u'i.
10. Foki 'o nofo mo e Tamai Hēvaní.

KO HO'O LISI 'O E ME'A MAHU'INGA TAHA 'E 10
Hiki ha taumu'a 'e 10 ki ho'o mo'u'i. Hili ia pea hiki kinautolu 'i ho'o tohinoá, 'i homou holisi, pe 'i ha feitu'u te ke lava 'o toutou sio ai kiate kinautolú.

Ko e Faiako 'a Sīsū 'i he Temipalé Luke 2:42–47

Fakapipiki e peesi ko 'enī ki ha pepa fefeka pe pepa matolu. Hili ia pea kosi 'o to'o e ngaahi fakatāā 'o fakapipiki kinautolu ki ha ngaahi va'akau pe fanga ki'i tangai pepa. Fa'o 'i ha sila e ngaahi fakamo'oni fakafolofola kuo 'osi hiki he tafa'aki ki mu'á. ■

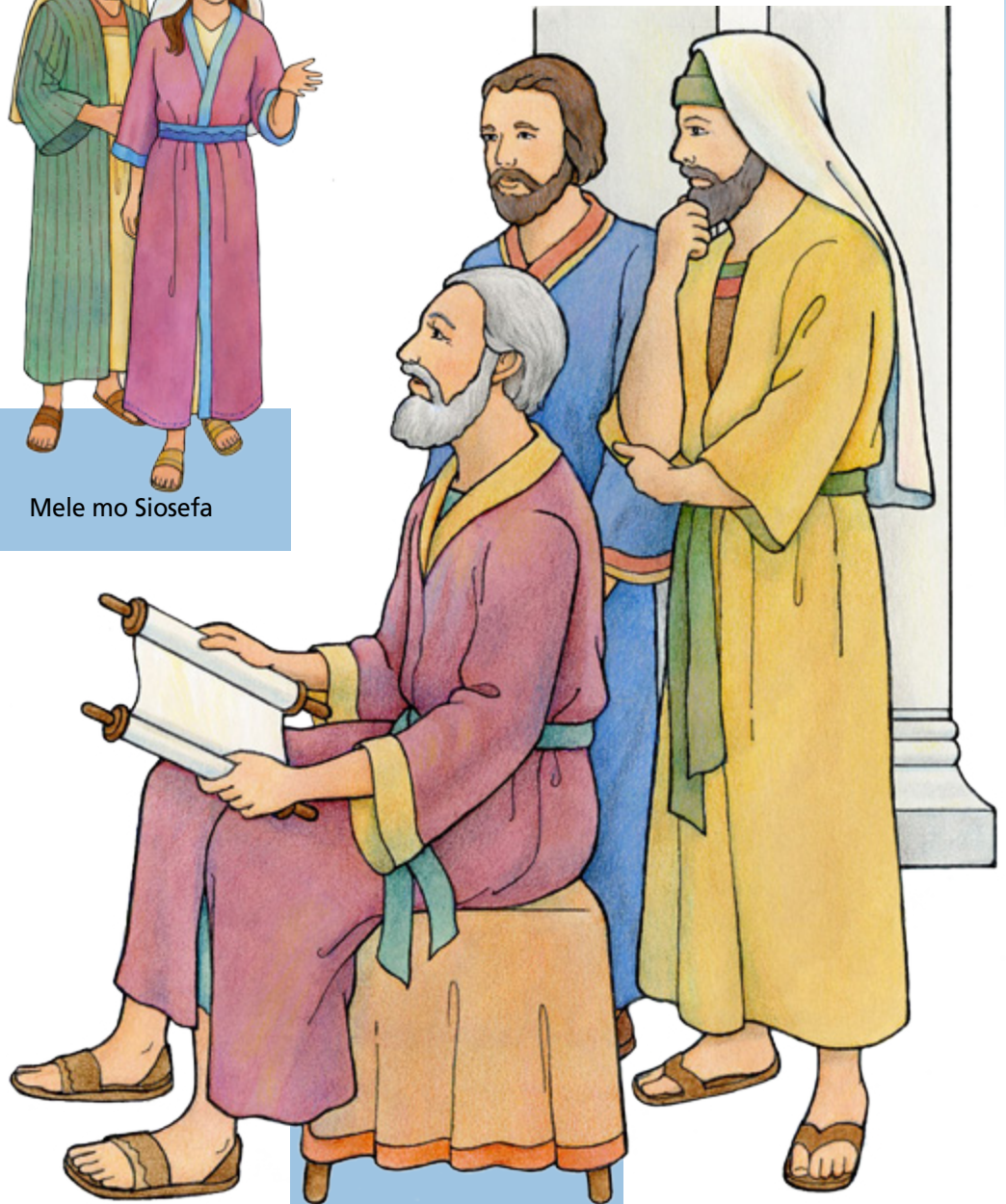
Te ke lava 'o paaki ha ngaahi tatau lahi ange 'i he liahona.lds.org.

Sīsū, 'i hono ta'u 12

Mele mo Siosefa

Kau Faiakó

LOTU 'i he PASÍ

Fai 'e Mitzy Jiménez Ramírez

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e mei hoko e ta'u valu 'o Sōfiá. Na'á ne teuteu ke papitaiso. Na'á ne ako ha ngaahi me'a mahu'inga lahi. Ko e taha e me'a na'e ako ki a'í ko e lotú. Na'á ne 'ilo 'e lava ke lotu ki he Tamai Hēvaní 'i ha taimi pē. Na'á ne 'ilo 'i 'e lava ke lotu 'i ha feitu'u pē.

Na'e fakakaukau 'a

Sōfia mo 'ene fa'eé 'i ha 'aho 'e taha ke na 'eva ki he'ene tamaí 'i he ngāué. Na'e ngāue 'ene tangata'eikí 'i ha kolo kehe. Kuo pau ke na heka 'i ha pasi, pea hoko ai ha loli, pea toki faka'osi 'i ha tekisī.

Ne mohe 'a Sōfia ia he lolotonga 'ena heka he pasí. Na'e toki 'ā 'i he'ene fanongo ki ha tangi 'a ha ki'i pēpē.

Na'e heka mai ha tamai mo ha fa'ē mo ha ki'i pēpē ki he pasí. Na'e puke 'a e ki'i pēpē mo tangi le'o lahi. Na'e hoha'a e ongomātu'a 'a e ki'i pēpē.

Ne faka'ofa'ia 'a Sōfia he ki'i pēpē. Na'e faka'ofa'ia foki 'i he ongomātu'á. Fakafokifā kuó ne ma'u ha fo'i fakakaukau. Na'e fanafana leva he telinga 'o 'ene fa'eé.

“E lava nai ke u fai ha lotu ‘o kole ki he Tamai Hēvaní ke tāpuaki‘i ‘a e ki‘i pēpeé?”

Talaange ‘e he Fine‘eikí mo malimali, “Lava lelei.”

Ne punou leva e ‘ulu ‘o Sōfiá ‘o fai ha lotu fakalongolongo. Na‘e lotu fakamātoato. Na‘á ne kole ki he Tamai Hēvaní ke tāpuaki‘i ‘a e ki‘i pēpeé. Na‘á ne

kole ke Ne tokoni‘i ‘a e ki‘i pēpeé ke ne ongo‘i lelei ange mo tuku ‘ene tangí.

Na‘e ‘ilo‘i ‘e Sōfia ‘oku ‘ikai ke tau fa‘a ma‘u ma‘u pē ‘a e me‘a ‘oku tau lotuá. Na‘á ne toe ‘ilo foki ‘oku ‘ikai fa‘a tali vave mai he taimi pē ko iá ‘etau ngaahi lotú. Ka na‘e fiamālie ‘a e ki‘i pēpeé ‘i ha taimi nounou. Hili ia pea tuku

‘ene tangí. Na‘e hangē kuó ne ongo‘i fiamālie angé. Na‘e ‘ikai toe hoha‘a ‘ene ongomātu‘á.

Na‘e ongo‘i loto māfana mo loto fiefia ‘a Sōfia. Na‘á ne fiefia koe‘uhí ko e pēpeé—pea mo e ongomātu‘a ‘a e pēpeé. Na‘á ne ‘ilo ne ongona ‘e he Tamai Hēvaní ‘ene lotú. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fa‘ú ‘i Mekisikou.

Fai 'e
Palesiteni
Harold B. Lee
(1899–1973)

TE U 'ILO FĒFĒ KUO FAKA- MOLEMOLÉ'I AU 'E HE 'EIKÍ?

Te ke tali fēfē ha taha 'oku ha'u ke fai atu kiate koe 'a e fehu'i ko iá?

Na'á ku tangutu mo Palesiteni Melioni G. Lomeni [1897–1988] 'i hoku 'ōfisi he ngaahi ta'u kuo hili. Na'e fakaava 'a e matapaá pea hū mai ha talavou lelei 'oku mata palopalema'ia, pea ne pehē mai, “Ongo tangata, te u fuofua hū he tempalé 'apongipongi. Kuó u fai ha ngaahi fehalaaki he kuo hili, pea kuó u 'osi 'alu ki he'eku pīsope mo 'eku palesiteni fakasiteiki, pea kuó u 'osi fakamatala kakato ia; pea hili ha vaha'ataimi 'o 'eku fakatomalá mo fakapapau 'i kuo 'ikai te u toe foki ki he ngaahi fehalaaki ko iá, kuó na pehē 'oku ou mateuteu ke 'alu ki he tempalé. Ka, 'e ongo tangata, 'oku 'ikai fe'unga ia. 'Oku ou fie 'ilo, pea te u 'ilo fēfē kuo fakamolemole'i foki au 'e he 'Eiki.”

Te ke tali fēfē ha taha 'e ha'u kiate koe 'o fai 'a e fehu'i ko iá? Na'á ma manatu 'i 'i he'ema fakakaukau taimi nounou ki aí, 'a e lea 'a e Tu 'i ko Mōsaia 'oku 'i he tohi 'a Mōsaia. Ko ha

falukunga kakai 'eni 'oku nau kole ke papitaiso, pea na'a nau pehē ne nau vakai kiate kinautolu 'i honau tu'unga fakakakanó:

“Pea na'a nau kalanga le'o lahi 'i he le'o pē taha, 'o pehē: 'Oiaue 'alo'ofa mai, pea ngāue 'aki 'a e ta'ata' a fakalelei 'o Kalaisi koe'uhí ke mau lava 'o ma'u ha fakamolemole 'o 'emau ngaahi angahalá, pea lava ke fakama'a 'a homau lotó. . . .

“. . . Hili 'enau lea 'aki 'a e ngaahi leá ni na'e tō kiate kinautolu 'a e Lau-mālie 'o e 'Eiki, pea na'a nau fonu 'i he fiefia, hili 'enau ma'u ha fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá, mo e fie-mālie 'o e konisēnisi” (Mōsaia 4:2–3).

Ko e talí ē.

Ka hokosia e taimi kuó ke 'osi fakahoko kotoa ai e me'a ke fakatomala mei ho'o ngaahi angahalá, tatau ai pē pe ko hai koe, pe ha feitu'u pē 'okú ke 'i ai, pea kuó ke 'osi fai ha ngaahi fakalelei mo totongi huhu'i ki he lelei taha 'okú ke lavá; kapau ko ha me'a ia te ne uesia ho tu'unga 'i he Siasí pea kuó ke 'osi 'alu ki he kau ma'u mafai totonú, te ke fie ma'u leva 'a e tali fakamahino ko iá pe kuo tali ia 'e he 'Eiki pe 'ikaí. Kapau te ke feinga pea ke ma'u ha nonga 'i ho konisēnisi, te ke lava 'i he faka'ilonga ko iá 'o 'ilo kuo tali 'e he 'Eiki ho'o fakatomalá. 'E 'ai 'e Sētane ke kehe ho'o fakakaukau pea te ne fakaloto'i koe he taimi 'e ni'ihi 'i ho'o fai ko 'eni ha fehalaaki, ke ke hokohoko atu 'o 'ikai ha toe foki. Ko e taha ia 'o e ngaahi loi lahi taha. 'Oku 'atā 'a e mana 'o e fakamolemole ki he taha kotoa 'oku tafoki mei he'enua ngaahi anga koví pea 'ikai toe foki ki aí. ■

Mei he “Stand Ye in Holy Places,” Ensign, July 1973, 122.

NGAAHI FAKAKAUKAÚ

Te u ma'ū fēfē ha fiefia lolotonga iá 'oku faingata'a 'a e mo'uí?

“'Oku fakafalala 'a e me'a lahi 'i he mo'uí ki he'etau tō'onga fakakaukaú. 'Oku uesia 'a e me'a kotoa pē 'e he founga 'oku tau fili ke tau vakai atu 'akí mo tali ki he me'a 'oku fai mai 'e he ní'ihī kehé. Kapau te tau fai e lelei taha te tau lavá pea tau fili ke tau fiefia 'i ha fa'ahinga tūkunga pē 'oku tau 'i ai, te ne lava ke 'omi 'a e nongá mo e fiemālié.”

'I he Makasini ko 'Ení Foki

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVOÚ

FEALĒLEA'AKI FAKATAHA MA'U PĒ

Faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni
'e ono ko 'ení ki he ngaahi fakataha
alēlea fakafāмили leleí.

p.42

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.48

KAVEINGA 'O E MUTUALÉ KI HE 2015

'Oku foaki 'e he kau palesitenisí lahi 'o e
Kau Finemuí mo e Kau Talavou ha 'ilo ki he
Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 4:2.

MA'Á E FĀNAÚ

Tukupā Fakafolofola 'o e Fuakava Fo'ou

Faka'aonga'i 'a e 'ekitiviti valivali ko
'ení 'i ho'o lau e ngaahi veesi ko 'ení
he Fuakava Fo'ou he ta'u ní.

p.66

